

OM TARMTYFUS,

BIDRAG TILL DESS HISTORIA, STATISTIK
OCH ETIOLOGI,

MED SÄRSKILDT AFSEENDE FÄST VID SKÅNE.

AF

P. G. WIDE.

MALMÖ,
SKÅNETRYCKERIET
1902.

OM TARMTYFUS,

BIDRAG TILL DESS HISTORIA, STATISTIK
OCH ETIOLOGI,

MED SÄRSKILDT AFSEENDE FÄST VID SKÅNE.

AFHANDLING,

SOM MED TILLSTÅND AF

MEDICINSKA FAKULTETEN VID LUNDS UNIVERSITET

FÖR VINNANDE AF MEDICINE DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

PÅ HÖRSALEN N:o 6,

LÖRDAGEN DEN 24 MAJ 1902 KL. 10 F. M.

AF

P. G. WIDE,

MEDICINE LICENTIAT.

MALMÖ,
SKÅNETRYCKERIET,
1902.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Förord	Sid. 1.
Litteratur	” 2.
Kapitel I. Historik (delvis efter Liebermeister, Eulenburg, Bolin m. fl.).....	” 3.
” II. Tarmtyfus ¹ i Skåne (historia och statistik m. m.)	” 7.
” III. Tarmtyfus som sjukdoms- och dödsorsak i Skåne	” 79.
” IV. Tarmtyfus i det öfriga Sverige.....	” 82.
Återblick.....	” 89.
Öfversiktstabeller	” 91.

¹ Jag har benämnt sjukdomen i fråga *tarmtyfus* (nervfeber), emedan det är det officiella namnet i K. Medicinalstyrelsens årsberättelser samt det, som vanligast förekommer i tjänsteläkarnes årsberättelser och rapporter.

FÖRKORTNINGAR.

p. d.: provinsialläkaredistrikt.
x. p. d.: extra provinsialläkaredistrikt
st.: stad.

Siffrorna inom parentes, tryckta med fetstil, hänvisa till utdragen ur årsberättelserna.

FÖRORD.

Under årtusenden hafva epidemisjukdomarne varit föremål för noggranna iakttagelser, men ännu äro en mängd etiologiska spørsmål obesvarade, mångt och mycket, som rör dessa sjukdomar, är höljdt i dunkel. Kan man därför genom att samla och sammanföra en del statistiska uppgifter i någon ringa mån vidga kunskapen om betingelserna för deras uppträdande, förskaffa sig en öfverblick af dessa sjukdomars gång på olika tider och skilda ställen och möjligen lära känna någon åtgärd, som visat sig verksam i kampen mot deras utbredning, då har detta och liknande arbeten sitt berättigande. Kommer så dertill att tarmtypus, som blifvit föremål för denna afhandling, visar den speciella egendomligheten, att den uppträder härdis, på mindre, begränsade områden, hvidan det är af vikt att noggrannt undersöka dess tillhåll, samla en mängd detaljuppgifter därifrån, jämföra resultaten däraf i olika distrikt inom samma län och slutligen tillse, hvilken likhet eller olikhet härutinnan de särskilda länen förete, så kan detta allt förklara omfånget af föreliggande arbete.

Att tidrymden, som mina undersökningar omfatta, blifvit begränsad till 10 år beror på, att först efter 1890, då Kongl. Medicinalstyrelsen utfärdade sitt cirkulär angående epidemirapporter, något så när exakta siffror kunnat erhållas. Då denna tioårsperiod dessutom sammanfaller med min verksamhet som läkare, och jag sålunda varit i tillfälle att iakttaga en och annan epidemi, är det för mig ytterligare ett skäl. Ett tredje är, att en noggrann utredning af tarmtypus uppträdande i Sverige till och med 1890 (Bolin, Tyfoidfebern i Sverige, 1893) redan föreligger.

Slutligen är det min plikt att till tjänsteläkarne uttala ett tack därför att de i tjänsterapporter och årsberättelser noggrannt beskrifvit sjukdomens i fråga egendomligheter och därvid påpekat mångt och mycket, som jag här citerat. Ej mindre är min tacksamhet mot alla de kolleger, tjänsteläkare och privatpraktiker, hvilka genom välvilligt lämnade upplysningar af mångfaldig art underlättat mitt arbete, än äfven mot Kommissionsären i Kongl. Medicinalstyrelsen, Herr Auditör K. Leijer, hvilken varit mig behjälplig vid anskaffandet af det statistiska materialet.

Helsingborg den 22 December 1901.

FÖRFATTAREN.

LITTERATUR.

Utländsk:

Eulenberg, Realencyclopædie der gesammten Heilkunde 1901.

Curschmann, Der Unterliebstyphus 1898.

Pagel, Einführung in die Geschichte der Medicin, 1898.

v. Ziemssen's Handbuch der speciellen Patalogie und Therapie, III Aufl., Zweiter Band.
Infectionskrankheiten von Liebermeister 1886.

Svensk: Sveriges officiella statistik:

A) Befolkningsstatistik, första och andra afd.

K) Helso- och Sjukvården.

Förste Provinsialläkarnes årsberättelser för Malmöhus och Kristianstads län 1891—1900.

Förste Provinsialläkarnes årsberättelser för samtliga länen 1900.

Bolin, Om tyfoidfebern i Sverige I, II 1893—1894.

Tjänsteläkarnes i Skåne årsberättelser 1795—1891—1900.

Hedin, Samlingar i blandade ämnen för läkarevetenskapen och naturforskningen 1811.

Huss, Om typhus och tyfoidfebern 1855.

Warfvinge, a) Om skillnaden mellan typhus exanthematicus och tyfoidfeber 1875.

b) Om typhus exanthematicus 1880.

Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar för år 1754.

Historik.

Namnet tyfus är gammalt. Det grekiska *τύφος* betyder egentligen rök, töcken; uttrycket användes om vissa sjukdomsfall, der ett omtöcknadtt förstånd var det mest prägnanta symptomet. Huruvida läkarne i äldsta tider använde detta namn, har man ej kunnat påvisa; först i Hippocrates skrifter, i första och tredje boken om epidemisjukdomarna, förekommer det vid beskrifning af några särskilda sjukdomsfall, hvilka Wunderlich (*Geschichte der Medicin*, 1859, Stuttgart) på goda grunder förmodar vara typhus abdominalis. Sedan söker man under flera århundraden förgäfvets i medicinska och historieskrifvares arbeten efter namnet, tills det åter dyker upp i Galenii skrifter. Der användes begreppet typhomani som beteckning för ett soporöst tillstånd med samtida delirier.

Andra äldre tiders läkare använde ej uttrycket »tyfus» om de specifika affektioner, hvilka våra dagars läkare beteckna med detta namn. Huruvida de öfverhufvudtaget kände till dessa sjukdomar, är ej lätt att med säkerhet afgöra; men man kan ej värja sig för den tanken, att en stor del af de sjukdomskomplexer, hvilka skriftställarne kallade »Phrenitis, lethargus, coma, synochus, pestis, febris putrida», hört till dessa sjukdomar.

I senare tider användes namnet »febris typhodes» för att beteckna en särskild symptomkomplex vid olika sjukdomar. Junkers definition (1718) var: »typhodes dicitur quando inflammatio crysipelacea vel hepatitis, vel ventriculi, vel uteri febrem provocat, quæ anxiiis, frigidis et inutilis sudoribus conjuncta est».

Boissier de Sauvages i sin *nosologia methodica* 1759 var den förste, som med uttrycket *tyfus* betecknade en bestämd grupp af sjukdomar, i det han beskref särskilda arter af typhus carcerum, nervosus, comatosus, castreuses, icterodes (gula febern), synochus, biliosus, en typhus hystero-verminosus ej till förglömmandes. Efter honom kom namnet i bruk om alla de sjukdomar, som visa en »status typhosus», således ej blott hvad vi i våra dagar kalla tyfus, utan äfven om en pneumonia, variola, scarlatina, uræmi m. fl. Af andra fattades begreppet tyfus mera begränsadt, då de därunder sammanförde de affektioner, hvilka dittills gått under namnen »febris nervosa, maligna, continua, putrida, pestilens, bellica, petechialis» o. s. v. Lättare fall af hvad vi nu kalla tarmtypus räknades ej till tyfus, utan kallades för »febris simplex, gastrica, biliosa etc».

En icke oviktig episod från denna tid bildar striden mellan två på sin tid mycket framstående läkare: Pringle († 1782 i London) och de Haën († 1776 i Wien). Den förre anbefallde stimulerande behandling för febris maligna, carcerum etc., den senare antiflogistisk behandling vid febris petechiales, carcerum etc. Slutligen uppdagades det, att i ena fallet typhus abdominalis, i andra fallet typhus exanthematicus varit föremål för behandling, och att oredan var orsakad af ofullständig definition af ordet »petechier».

Med början af förra århundradet, då den patologiska anatomen blef rådande i patologien, försökte man precisera namnet tyfus som en anatomisk sjukdomsenhet. Man fann i talrika, stundom i alla vid vissa epidemier till sektion kommande fall, karaktäristiska förändringar i ileum och mesenterialkörtlärne. På grund häraf trodde Brétonneau och andra sig berättigade antaga, att dessa affektioner voro för tyfus säregna. Men fall förekommo, der de kliniska symptomen oafvisligen pekade på diagnosen tyfus, men vid sektionen fann man ej den väntade tarmaffektionen. Man måste därför uppställa olika »former» af tyfus, hvilka skulle skilja sig från hvarandra genom olika lokalaffektioner, och talade om en pneumotyfus, cerebraltyfus, exantematisk tyfus etc. Nya strider: somliga läkare ansågo dessa former som särskilda sjukdomar, andra, att de anatomiska affektionerna voro olika lokalisation af samma allmänsjukdom.

Så stod saken, tills man fick en ny indelningsprincip för infektionssjukdomarne, nämligen etiologien. Nu blef frågan, om samma sjukdomsgift låge till grund för alla tyfusformer, eller de olika formerna berodde på specifikt, olika sjukdomsgift. Denna tvist har slutat med unitarernas nederlag: i våra dagar är det allmänt erkänt, att de affektioner, hvilka förut betecknats med namnet »tyfus» måste särskiljas i 3 olika sjukdomar: typhus abdominalis, typhus exanthematicus och typhus recurrens. Så uppstod en ny gruppering af sjukdomsfallen; de svåra formerna af »febris nervosa», »putrida» etc. kunde icke anses identiska, utan voro symptom vid andra sjukdomar. Däremot måste lättare former af »continua simplex» eller »febris gastrica», fast de ofta visade föga tyfösa företeelser, för så vidt de voro orsakade af samma sjukdomsgift, anses identiska med de svåraste tyfösa affektioner.

Under loppet af förra århundradet har sålunda bevisats, att tarmtyfus är specifikt skild från fläckfebern. Särskildt i England och Frankrike vidhöll man deras identitet. I Tyskland däremot uppträdde Hildebrand (1810)¹ och bevisade, att de voro helt olika sjukdomar, så väl till sin genesis som till sina yttringar. Meningarne kunde dock ej sammanjämkas. Först genom talrika senare arbeten, bland hvilka v. Gerhardts och Pennocks »on the typhus fever, which occurred in Philadelphia 1836, showing the distinctions between it and dothienenteritis» var af den största betydelse, lyckades det till evidens bevisa dessa sjukdomars olikhet. Men ej förrän 1841 erkände Louis i andra upplagan af sitt klassiska verk »Recherches anatom. patholog. et therap. sur la maladie connue sur le nom de la fièvre typhoïde, putride, adynamique, bilieuse, dothientherique», denna specifika olikhet, på samma gång han gaf ett noggrant rättesnöre för diagnosen till skilnad från andra kontinuerliga febrar.

Under de sista årtiondena hafva en hel rad förträffliga arbeten sett dagen, (de anatomiska hufvudsakligen baserade på Rokitanskys arbeten), hvilka i hög grad befordrat vår kunskap om nervfeberns patologi och terapi.

Detta är i korta drag tyfoidfeberns allmänna historia; speciella tillägg tillkomma från särskilda områden, således äfven från vårt fädernesland. Det kan därför vara af något intresse att äfven se de äldre svenske läkarnes uppfattning af sjukdomen, samt undersöka huruvida de, i fråga om kunskap och erfarenheter om nervfebern, kunna ställas i jämbredd med samtida kolleger i de andra kulturländerna.

Från medeltiden äga vi inga meddelanden om tarmtyfus i Sverige; äfven från största delen af nyare tiden äro beskrifningar af sjukdomen, de må härröra från utländska eller svenska författare, i hög grad knapphändiga och bristfälliga. Man får gå så långt

¹ Hedin, samlingar i blandade ämnen för läkarevetenskapen och naturforskningen.

fram i tiden som till midten af sjuttonhundratalet, innan man i en sjukdomsbeskrifning finner en antydning om nervfeberns förekomst. Och sedan detta virrvarr af namn, alltjämt dessa tyfösa, biliösa, rötartade, remitterande febrar, samma omnämmande af »Synochus», »pestis», »febris carcerum» etc. som i den utländska litteraturen.

År 1754, således 5 år innan Sauvages utgaf sin *nosologia methodica*, beskref Zetzell i Svenska Vetenskapsakademiens handlingar en sjukdom, som han kallar »*amphimerina lenta et maligna*». Beskrifningen är tämligen noggrann: man ej blott igenkänner tarmtypus, utan får se den särskild från typhus exanthematicus. Äfven om skildringen af sjukdomen är, såsom det förmodas, delvis en afskrift af en samtida författares, Huxhams, († 1769) beskrifning af en »*febris lenta nervosa*»¹, hvilket för öfrigt är obevisadt, så kan man dock ej neka honom det erkännandet, att beskrifningen är delvis grundad på egna iakttagelser, samt att han var väl bevandrad i den utländska litteraturen.

Hos senare författare (från slutet af 1700-talet), bland hvilka märkas Bergius Hellenius, Hedin m. fl., förekommer tarmtypus ej skild från andra tyfusarter, utan sammanblandas af dem liksom af utländske författare med typhus exanthematicus. Dock beskriver Malmberg (i *veckoskrift för Läkare och naturforskare XIV*)² en 1792 på hösten i Löfsta uppträdande, elakartad feber, under namn af »*synochus putrida*»; han betonade särskildt, att den ej visade fläckar; talar om sjukdomens förstadium, om symptom af näsblod, stinkande diarrhé; om sjukdomens långvarighet m. m.

Ofvan har jag anfört, att den patologisk-anatomiska skolan i Frankrike (Petit et Serre, »*traite de la fièvre entero-mesenterique*»; Bretonneau, »*dothienenterie*, 1826; Chomel, »*Lecons de clinique*» 1834) genom att lägga erfarenheter från den patologiska anatomien till grund för diagnosen, kunde särskilja tarmtypus från andra tyfusarter. Redan före 1832 voro dessa vetenskapliga rön kända i Sverige, ty s. å. demonstrerade Ronander³ för Svenska läkaresällskapet en del patologiskt-anatomiska preparat med för »*febris nervosa enterica*» karakteristiska förändringar. Efter denna tid påträffas ofta i vår medicinska litteratur namnet ileo-tyfus, hvilket visar att man kände till de egendomliga sjukdomsytringarne i tarmen. Så beskref von Düben en epidemi som under 1852 uppträdde inom serafimerlasarettet »där karakteren var uteslutande abdominel, och där alla, som blefvo obducerade, på en enda när, företedde de vanliga förändringarne i tarmkanalens körtelsystemer.» (Huss om typhus och thyfoidefeber 155 s. 6).

Sedan Louis i sitt ofvan citerade arbete från år 1841 erkänt de olika tyfusformerna som från hvarandra specifikt skilda sjukdomar, ansågs allmänt, att striden om deras identitet var afslutad. År 1855 utgaf dock Huss sitt nyssnämnda arbete, och uttalade däri som sin åsikt, »att typhus och typhoidfeber (typhus petechialis & abdominalis), sådana de i nordens klimat förekomma, ej kunna eller böra betraktas som tvänne skilda sjukdomar, utan endast som tvänne formförändringar af en och samma sjukdomsprocess». I följd af det stora anseende som forskare och kliniker Huss åtnjöt, blef denna åsikt gällande och delades af alla samtida svenska läkare i bortåt 20 år. Först i midten af 1870-talet, sedan Warfvinge offentliggjort sina iakttagelser från tyfusepidemierna i Stockholm under åren 1870—1875 och år 1880 utgifvit sitt arbete om skillnaden mellan typhus exanthematicus och abdominalis, fick tarmtypus, som förut inregistrerats under »gastriska och

¹ och ² Bolin a. a.

³ Tidskrift för Läkare och Farmaceuter B. I., enligt Bolin.

nervösa eller tyfösa febrar» egen rubrik i Sundhetscollegii årsberättelse o. s. v.; den var officiellt erkänd som specifik sjukdom.

Till denna begränsning af tarmtyfus har det, under en lång följd af år, fordrats ett energiskt, oförtrutet arbete af de mest framstående forskare; och som af den ofvan gjorda jämförelsen torde framgå, hafva äfven de svenske läkarne i sin mån bidragit till den i våra dagar giltiga ståndpunkt vetenskapen intager till typhus abdominalis.

KAP. II.

Tarmtyfus i Skåne.

Nervfeberns uppträdande och förekomst i Skåne äro i stort sedt de samma som i det öfriga Sverige. Om förhållandet af kustklimat, läge i kontinentala stråkvägen, geologiska eller geografiskt-fysiska egenheter hade stor betydelse för tarmtyfus utbredning, skulle denna sannolikt ej vara densamma i Skåne som öfverallt i landet. Men inga sådana omständigheter synas inverka på sjukdomens frekvens. Snarare bestämmes den af vissa individuella förhållanden, af en s. k. lokal disposition, hvilken dock ej gäller ens ett helt län, utan betydligt mindre områden, af skilda hygieniska villkor, så olika som de äro på land och i stad, af åtskilliga merkantila och sociala förhållanden m. m.

Nervfeberns historia i Skåne såväl som i de andra provinserna är blott speciella tillägg till sjukdomens historia för riket i sin helhet. Endast därutinnan kunde man tänka sig en olikhet för Skåne, att en rikligare tillgång på läkare föranledt fullständigare rapporter om sjukdomens uppträdande. Dessutom var under äldre tider ännu mer än i våra dagar sjukvården sämre i de norra än i de södra länen. Och ännu är skillnaden stor. Jämföras sjukvårdsförhållandena i Skåne med t. ex. Lappland för ett år, så fås följande statistik. År 1895 bestriddes läkarevården i Skåne af 142 läkare, eller en läkare på hvarje 0,4 kvadratmil i Malmöhus län och för hvar annat i Kristianstads län. Därjämte funnos i Skåne 9 sjukhus med 808 sjuksängar eller en sjuksäng på 746 innevårare. (Skånes befolkning utgjorde sagda tid nära $\frac{1}{8}$ af Sveriges samtliga innebyggare eller 603,161 personer). Till jämförelse med Norrbottens län (i det närmaste lika stort som Lappland) meddelas, att antalet innevånare var samma tid där 115,500, läkare 24, antalet kvadratmil för hvarje läkare 43 (!); 3 sjukhus med 92 sängar; 3 sjukstugor med 32 sängar: summa 124, alltså 931 personer för hvarje sjuksäng. Skulle det därför visa sig, att tarmtyfus under vissa tider varit mera allmän i Skåne, så är ofvan påpekade förhållande en sak, som ej bör förbises.

Om nervfeberns uppträdande i Skåne före 1800-talet har jag ej kunnat påträffa mer än tvänne uppgifter, båda tämligen ofullständiga. Den ena förekommer i Prof. Lovéns inbjudningsskrift vid Med. Drs-promotionen 1868. Det uppgifves däri, att en svår nervfeberepidemi härjat i Lund 1772 och att 7 % af befolkningen dogo i tarmtyfus. Den andra utgör en del af en rapport till Sundhetskollegium för år 1792 från Malmö (Weilander). »I April månad detta år,» skrifver han, »uppkom en typhus på Wollsjö; sjukdomen började med en synnerlig trötthet, hufvudvärk, matthet i knäna och ben, som fordrade deras snara sängliggande; hvarenda natt tilltog febern med hettan och törsten; hvar morgon lindring i symptomen och en lindrig svettning följde, som tycktes göra slut på exacerbationen. Under denna tid tillstötte magplågor; dessa voro de symptomer, som före-

gingo och ändrade sjukdomen i en febris continua. — — — Ingen af de 22 insjuknade dogo, utan blefvo de alla friska efter 6 veckors tid.»

Från början af förra århundradet (1806) har man en beskrifning af Munch af Rosenschiöld i Lund på »en sjukdom, en epidemisk feber, som under de senaste åren grasserat i Malmöhus Län, än i en, än i en annan by eller församling. Naturen af sjukdomen har varit asthenisk. Formen varierade, än som rötfeber, än som gall- och fläckfeber, än som Cullens Synochus. Diarrhé syntes vara det farligaste symptomet» (Bolin a. a.). Beskrifningen är alltför bristfällig för att man med säkerhet skulle kunna säga, att epidemien varit endast tarntyfus; åtskilligt tyder på, att äfven andra sjukdomar härjat samtidigt; ja, man skulle kunna sätta i fråga, om tarntyfus ens menas.

Längre fram på 1800-talet blefvo beskrifningarne på nervfeber mera allmänna; men den uppträder under växlande namn. Dessa voro, så vidt jag kunnat finna: gastrisk feber, gastrisk nervfeber, febris lenta nervosa (långsam nervfeber), biliös feber, typhus nervosus, typhus versatilis, remitterande gastrisk feber, ileotypus, febris typhoides, cerebralo- och abdominaltyphus. I Sundhetskolegii rapporter för åren 1851—1874 inryckes den under benämningen »gastriska och nervösa eller tyfösa febrar; efter denna tid skildes officiellt typhus abdominalis från typhus exanthematicus.

Under endera af dessa benämningar beskrifves tarntyfus på följande sätt i Skåne under 1800-talet. (Enligt provinsial- m. fl. läkares rapporter till Sundhetskolegium).

1815. »Hösten medförde som vanligt här och där en biliös feber, som närmare vintern blef mera nervös» (Willman, Kristianstad).

»År 1815. Flera (13) behandlades för nerv- och rötfeber vid kliniska Institutet i Lund» (Sönnnerberg).

»S. å. Nervfeber i ett helt hus i Lund; en dog» (Weilander).

I Excellensen v. Engeströms »underrättelser från Lunds kliniska Institut för år 1816» heter det: »Sedan vinterns början hade i Lund och på landet gått en långsam nervfeber; i början och innan dess epidemiska constitution blef känd svår att hehandla. Åtskilliga studerande, som hade blifvit däraf angripna, hade tagit sin tillflykt till Institutet, där ingen af dem afidit eller till hälsan tagit skada, och hade tillfrisknandet där varit mindre långsamt än i staden genom tillfället att där strax i början taga varma bad».

1819. I Engelholms distrikt »i Februari lentæ nervosæ; vidare visade sig biliösa och nervösa febrar där i Augusti månad; äfven i Oktober lentæ nervosæ (Wieslander).

Samma år. »Mot hösten öfverallt i Malmöhus Län nervfebrar. De flesta patienter ha ej tillfrisknat inom tre månader» (Weilander).

1820. »Lentæ nervosæ och rötfebrar inom Engelholms distrikt.»

1822. »Sporadiska nervfebrar i Engelholms distrikt; lentæ nervosæ på några ställen inom distriktet i Februari månad» (Wieslander).

1825. »Nervösa febrar ha sedan September månad sistlidet år infunnit sig i Vestra Karaby, därest 2 personer dogo. Uti Särslöfs by en dylik feber sistlidne Januari månad; hos åtskilliga förenade med diarrhéer, som visade sig dödande. Hos dem som dogo, visade sig antingen stark diarrhé eller mattande svettning med dåningar. Då extremiteterna kändes kalla, tungan torr och darrande, med en krypande puls (pulsus tendineum), synens och hörselns totala förlust, aflöstes dessa med en snart derpå följande död» (Weilander, Malmö).

- »Typhus nervosus i Åsbo härad mera gängse» (Wieslander).
1826. »Nervfeber i Malmö och V. Ahlstads Socken» (Müllern).
1827. »Nervfeber i V. Ahlstads Socken utsträckte sig till en hel släkt, som med undantag af 6—8 personer, utdödde. Oförsiktighet vid den först dödes begrafning vållade farsotens spridning. Döden följde med diarrhé, och med öppningarne följde half-ruttna blodlefrar eller svart, flytande blod. Besynnerligt att ingen af tjänstefolket insjuknade» (Müllern).
1828. »Långsamma nervfebrar i Norra Åsbo härad samt i V. Göinge under Oktober månad» (Wieslander).
1832. »Lentæ nervosæ mycket gängse i Engelholms distrikt» (Wieslander).
1833. »Spridda fall af nervfeber i Burlöfs Socken» (Wieselqvist).
»Remitterande gastriska febrar i Södra Åsbo och Bjäre härader» (Wieslander).
1837. »Tyfösa febrar i Tofta församling» (Schagerström).
»Spridda fall i Cimbritzhamn af lindrig nervfeber; gastriskt nervösa febrar i Perstorps Socken» (Wieslander).
1838. »I Wäsby och Brunnby Socknar, samt i Helsingborgs distrikt en cerebraltypus och likväl sällan fri från mer eller mindre gastriska besvärligheter, jämte en mera gastrisk form» (sedan följer en noggrann beskrifning af sjukdomens förlopp, af roseola, lysis m. m.) (Schagerström).
1839. »Nervfeber i Åhus, sporadiskt i Kristianstad; svår i Brösarp socken» (Wieslander).
1840. »Nervfeber i Fulltofta Socken; vidare i Höör i April och Maj månader. I Ovistofta Socken en typhus versatilis; i Tofta en typhus gastreuse».
»Nervösa gastriska febrar i Engelholms distrikt».
1841. »Såväl gastriska som nervösa febrar i Ovistofta och Glumslöf; i Östra Ljungby nervösa febrar af gastriskt lynne. I vestra Karup och Houf nervösa och tyfösa febrar.»
1842. »I Jerrestads härad i en by, som har ett sumpigt läge, insjuknade en sjettedel af befolkningen i nervfeber».
»I början af April en tyfös feber i Luggude härad och Landskrona».
»I Skytts härad typhus gastricus; många voro sjuka men få dogo; svår typhus abdominalis i Vemmerslöfs by».
1843. Nervösa och tyfösa febrar året om i Ingelstads och Jerrestads härader; tyfösa febrar i hela Helsingborgs distrikt i synnerhet vid Barsebäck.
1845. »Nervfeber i Malmö distrikt; i Torup, Höja och Engelholm; i Skytts härad; i Kullen (Luggude härad) här af cerebral typus».
1848. »Tyfösa febrar i Helsingborg, mest i form af typhoides och typhus abdominalis».
I Engelholms distrikt gastriska nervfebrar såväl på land som i stad.
1850. »Nervfebrar i Helsingborg samt i Näflinge socken af Kristianstads län».
1851. »Spridda fall af tyfösa febrar med gastrisk complication i Malmö distrikt».
1852. »Gastrisk nervös feberepidemi i Harlösa socken, där 29 insjuknade och 7 dogo; 23 insjuknade i Ystad, 7 döde. Tyfus och tyfoidfeber samt gastrisk nervfeber i Helsingborg, som uppträdde i ett kvarter; smittan kunde följas från patient till patient; än af cerebral, än af abdominal typ. I Engelholms distrikt 15 insjuknade».
1854. »I Svalöf och Ottarp samt i Felestad nervfebrar under Januari månad». I Malmö feberfall med tyföst lynne. I Lund nervös feber, 20 fall. I Ystad 30 fall; i Öfvedsklosterns distrikt spridda fall» (två fall af petechial tyfus, Ystad). »Nervös gastrisk feber på ett enstaka hemman i Hjernarps socken, 5 sjuka, 2 dogo».

1855. »19 fall af tyfus i Landskrona; 154 fall i Helsingborg (abdominel form). I Öfvedsklosters distrikt i ett hushåll af 7 personer, vidare i Färingtofta, Munka Ljungby, Ösjö samt i Kristianstad» (4 fall af gastrisk feber omnämnas särskildt).
1856. »I Kristianstads distrikt spridda fall af tyfösa febrar; vidare i Broby, Vidtsköfle-Degeberga, Allerum, Fleninge, Glumslöf, Qvistofta (ett hus och en familj) i Helsingborg (103 fall, 8 döde; abdominal) samt i Ystad sporadiska fall».
1857. »Tyfösa febrar i Kristianstads distrikt; i Vankifva, Ingaberga, Finja och Torup spridda fall. I Tosterup 40 sjuka, 4 döde; i Klagstorp 10 sjuka, 3 döde».
- »I Malmö nervfebrar och abortiva nervfebrar med brandig destruktion af tarmen», (Falk). I Lund 300 fall. Det uppgifves som en egendomlighet »att i de fall af tyfus, då många lågo sjuka på ett ställe, dogo de ej, men lågo en eller två sjuka i ett hus, dogo de oftast» (Ask).
- »I Helsingborg stationär ileo-typhus de flesta åren».
- »Flera svåra fall i Kattarp; spridda fall omkring Vombsjön 69 sjuka, 5 döda. Likaså i Ystad 69 sjuka flera döda (de flesta fallen i April)».
1858. Under detta år omtalas tyfösa febrar från flera håll, särskildt i Broby distrikt där 70 insjuknade 12 dogo; från Malmö och Helsingborg; i Öfvedsklosters distrikt 62 fall af gastrisk-nervös feber. I Ystad 13 fall; en död.
1859. »Gastrisk och nervös feber i Björnekulla samt i Broby (20 döda), vidare i Kristianstad och Cimbrishamn. I Kågeröd flera fall». I Landskrona stad nervfeber i ett nybyggt hus, där 6 personer smittades. »I Kattarp en epidemi, som spridde sig från ett hus till arbetarebostäderna; 40—50 fall, 6 döda. (Exanthem saknades, däremot tarmkanalens slemhinna synnerligen afficerad») (Fredrikson).
- »I Helsingborgs stad gastriska och nervösa febrar (tydlig förening af cerebral och abdominal typhus)». Vidare omtalas fall från Malmö stad och distrikt, från Skanör och Falsterbo, från Lund och Öfvedskloster (54 fall, 4 döde).
1860. »Nervfeber i Kristianstad. i Höja (6 döda), i Cimbrishamn (17 fall), i Östra Karleby», (i Landskrona gastriska och nervösa febrar, 53 insjuknade 4 döde).
- »I Kattarp fortfor epidemien från förra året (80 fall 10 döde)». I Hellestad 5 sjuka 2 döde. I Håstad, Malmö, Lund och Öfvedskloster spridda fall.
- Efter år 1860 finnas rapporter om tarmtypus från alla städer och läkaredistrikt, öfverallt uppträder den, än i form af epidemier än som spridda fall. Här nedan upptagas endast de ställen där nervfebern under ifrågavarande år uppträdt epidemiskt, samt hvarje år för provinsen antecknade sjuke och döde.¹ Bland dem ingå äfven till och med år 1874, fall af typhus exanthematicus.

År.	Distrikt eller Stad.	Insjukn.	Döde.
1861	Malmö, Höganäs, Lund.	410	85
1862	Broby, Malmö, Lund, Helsingborg.	372	86
1863	Malmö, Lund, Landskrona, Åsum, Helsingborg, Engelholm.	314	58
1864	Brösarp, Malmö, Lund, Helsingborg, Landskrona, Åsum, Hesselholm.	770	140
1865	Svåra epidemier öfverallt både på land och i synnerhet i städerna: i Ystad 681 fall, i Landskrona 301, Malmö 270, Lund 186, Kristian- stad 121 o. s. v.	2487	226

¹ Enligt Bolin a. a.

År.	Distrikt eller stad.	Insjukn.	Döde.
1866	I Helsingborg 508 fall, Malmö, Lund, Malmö d., Hörby, Eslöf, Trelleborg, Anderslöf, Åsum, Brösarp, Kristianstad, Hesseholm, Klippan, Engelholm.	2140	378
1867	Malmö stad och distrikt, Lund, Eslöf, Anderslöf, Trelleborgs d., Ystad, Landskrona, Helsingborgs stad och d., Höganäs, Brösarp, Engelholm.	1168	229
1868	Svåra och utbredda epidemier i alla distrikt och städer.	2713	393
1869	Epidemier öfverallt, likaså elakartade som förra året. Mindre antal fall.	1186	157
1870	Betydligt minskad sjuklighet. Epidemier endast i städerna samt i Broby distrikt.	768	164
1871	Smärre epidemier i Malmö och Helsingborg, epidemi i Anderslöfs och Trelleborgs distrikt.	627	87
1872	Malmö stad och d., Helsingborgs stad och d., Landskrona, Hörby, Simrishamn, Broby, Engelholm, Klippan. Tilltagande sjuklighet.	1128	151
1873	Malmö stad och d., Lund, Helsingborgs st. och d., Landskrona, Anderslöf, Åsum, Broby, Hesseholm och Klippan.	1064	125
1874	Utbredda epidemier öfverallt utom i Ystad, Simrishamn, Brösarp och Hörby.	1056	125
1875	Malmö stad och d., Kristianstad, Eslöf, Trelleborg, Landskrona, Helsingborgs stad och d., Hesseholm, Broby, Engelholm.	826	112
1876	Malmö, Helsingborgs stad och d., Anderslöf, Trelleborg, Broby, Engelholm.	638	183
1877	Smärre epidemier i Malmö, Anderslöf och Trelleborg, Broby och Klippan.	587	93
1878	Tilltagande sjuklighet. Epidemier nästan öfverallt.	994	129
1879	Svår epidemi i Anderslöfs d., 218 fall. Smärre epidemier i Malmö, Lund, Trelleborgs d., Helsingborgs stad och d. samt i Hesseholm.	702	85
1880	Utbredda och svåra epidemier öfverallt i Malmöhus län, i Lund 171 fall, i Skurup 101 fall. Mindre epidemier i Helsingborgs stad m. fl. städer.	1201	368
1881	Minskad sjuklighet, smärre epidemier i Malmö, Helsingborg; svårare i Brösarp, Broby, Engelholm, Åsum, Anderslöf och Trelleborg.	742	105
1882	Anderslöf, Skurup, Helsingborgs d., Höganäs, Malmö, Hesseholm. ...	683	79
1883	Ystad, Helsingborgs stad och d., Malmö d., Åsum, Hörby, Simrishamn, Kristianstad och Engelholm.	776	99
1884	Malmö stad och d., Lund, Anderslöf, Ystad, Engelholm, Helsingborgs stad och d., Klippan.	801	106
1885	Eslöf, Engelholm, Båstad, Helsingborgs d.	525	43
1886	Eslöf, Skurup, Åsum, Hörby, Helsingborgs d., Hesseholm och Båstad.	555	69
1887	Båstad, Skurup, Åsum, Landskrona, Helsingborgs d. (Ön Hven).	464	80
1888	Åsum, Broby, Båstad, Ystad.	336	49
1889	Malmö stad och d., Åsum, Klippan, Båstad, Skurup, Helsingborg och Höganäs.	632	84
1890	Eslöf och Åsum, Helsingborg, Simrishamn och Klippan.	415	55

Af denna öfversikt af nervfeberns frekvens i Skåne tyckes framgå, att sjukdomen i oroväckande grad tilltagit under de sista årtionden: i början af förra århundradet förgå flera år utan att sjukdomen omtalas och mot slutet däraf förekomma svåra epidemier hvarje år, på flera ställen. Men, som jag förut påpekat, är denna stegring endast skenbar, beroende på föga noggranna samt knapphändiga beskrifningar af sjukdomen i seklets första årtionden,

tillförlitliga och fullständiga mot dess slut. Då de hygieniska förhållanden, som rådde i början af 1800-talet, voro afgjort sämre och då därjämte under benämningen »tyfösa sjukdomar» m. m., inbegrepos flera, nu särskilda sjukdomar, skulle vi helt säkert, om alla fall under t. ex. första årtiondet kommit till vår kännedom, skådat en häpnadsväckande siffra, kanske lika stor som för sista fjärdedels seklet.

Tab. I.

Fall af tarms tyfus inom Malmöhus län 1891.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö distr.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	4	7	—
Helsingborgs „	2	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	5	3
Anderslöfs „	—	—	—	—	—	—	—	3	2	—	1	2	8	3
Hörby „	1	4	—	1	—	1	—	4	—	2	2	—	15	—
Åsums „	1	5	2	—	1	—	—	1	7	2	3	5	27	2
Trelleborgs x. „	—	1	3	1	—	—	—	1	—	—	1	—	7	—
Höganäs „ „	3	—	3	4	2	2	2	5	—	—	2	8	31	5
Skurups „ „	2	3	1	—	—	—	2	6	4	1	2	—	21	2
Eslöfs „ „	—	—	4	4	1	7	—	2	—	1	—	—	19	2
Svedala „ „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2	—
Löberöds „ „	—	—	—	—	1	1	—	1	3	—	—	2	8	2
Teckomatorps „ „	—	6	1	6	1	1	—	1	3	3	—	1	23	3
Hvellinge „	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
Malmö stad	—	—	4	1	—	1	2	2	3	4	2	1	20	2
Landskrona „	1	1	—	1	—	—	2	6	3	3	3	3	23	1
Lunds „	2	1	—	—	—	—	—	2	—	1	—	1	7	4
Ystads „	1	1	7	4	—	4	—	1	—	2	4	1	25	7
Helsingborgs „	—	—	—	1	2	—	3	6	9	8	5	1	35	4
Summa	13	22	26	24	8	18	13	41	34	29	27	29	284	40

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Malmö distr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Helsingborgs „	2	2	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	5	3
Anderslöfs „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	3
Hörby „	1	—	4	—	—	—	1	—	—	—	—	—	15	—
Åsums „	1	1	5	—	2	—	—	—	—	—	—	—	27	2
Trelleborgs x. „	—	—	1	—	3	—	1	—	—	—	—	—	7	—
Höganäs „ „	3	1	—	3	—	4	—	2	—	—	—	—	31	5
Skurups „ „	2	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	21	2
Eslöfs „ „	—	—	—	4	—	4	—	1	—	—	—	—	19	2
Svedala „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Löberöds „ „	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	8	2
Tecktorpe „ „	—	—	6	1	1	—	6	—	1	—	—	—	23	3
Hvellinge „ „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
Malmö stad	—	—	—	4	1	1	—	—	—	—	—	—	20	2
Landskrona „	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	23	1
Lunds „	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	7	4
Ystads „	1	1	1	—	7	—	4	—	1	—	—	—	25	7
Helsingborgs „	—	—	—	—	1	1	2	—	3	—	—	—	35	4
Summa	13	6	22	3	26	1	24	3	8	5	18	3	12	1
	41	6	34	2	28	—	27	4	25	6	278	40		

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 90; i Malmö 3; i öfriga städer 15; Summa 108.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

1. *Hörby p. d.* Tarmtyfus (febris typhoides) har ej under året uppträdt epidemiskt. Fallet i Januari inträffade i Ormanäs af Munkarps socken. De fyra fallen i Februari förekommo inom samma familj i Stenkilstorp af Höörs socken. Patienterna sjuknade mellan den 20—27 Februari och torde sålunda ha smittats samtidigt. Någon bestämd smittkälla kunde dock ej påvisas, men anmärkningsvärdt var, att en vid gården befintlig vattenledning någon tid förut genom frosten stoppats, så att vattnet trängt upp till jordytan och flöt öfver gården, innan det kom till samlingscisternen. Den 13 April insjuknade på samma ställe ytterligare en patient, som kommit dit i slutet af Mars.

Fallet i Juni, ett af fallen i Aug., ett af dem i Okt. och båda i Nov. inträffade i Hör, där sjukdomen synes vara i viss mån epidemisk; 2 af fallen i Augusti (särdeles lindriga) förekommo i St. Ryd af Munkarps socken och det fjärde i denna månad i Ullstorp af Höörs socken. Det andra fallet i Okt. förekom i Söfröd af Bosjöklosters socken.

I Skarhults kommunalnämnds uppgift upptagas två fall af sjukdomen i fråga, ett i Mars, ett i Juli.

En liten, till Klinta gård begränsad epidemi (med 4 à 5 fall), som förekom på eftersommaren, sköttes af d:r G., hvadan jag (d:r N.) ej har mig något derom bekant.

2. *Åsums p. d.* De flesta fallen hafva förekommit i Ramsåsa.
3. *Trelleborgs x. p. d.* Af tyfoidfebern hafva endast sporadiska fall uppträdt.
4. *Höganäs x. p. d.* Nervfeber förekom till ett antal af 31, spridda under årets flesta månader, dock intet under December. Den var rätt svårartad och i flere fall förenad med tarmblödningar; Johnstorps socken räknade de flesta fallen.
5. *Eslöfs x. p. d.* Sjukdomen hade ej epidemisk karaktär.
6. *Malmö stad.* Tyfoidfeber har något ökats mot föregående år, tillsammans 20 fall däraf 11 (inclusive 4 främlingar) i staden inom broarne; 2 i Södra, 7 i Östra förstaden med 2 dödsfall eller 5 ‰.

Tab. 2.

Fall af tarmskyfus inom Kristianstads län 1891.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads distr.	1	1	2	2	3	1	1	3	7	16	4	1	42	2
Engelholms "	1	2	4	1	—	2	5	3	1	2	1	4	26	1
Hessleholms "	2	5	4	3	2	2	20	4	4	11	14	2	73	—
Broby "	5	8	6	—	1	3	1	3	7	2	—	—	36	1
Brösarps "	—	—	—	2	4	1	—	—	—	1	—	—	8	2
Simrishamns "	2	4	2	2	1	5	—	36	20	24	23	19	138	5
Båstads x. "	—	—	3	1	3	—	2	—	2	1	—	3	15	4
Klippans " "	1	2	2	1	2	1	—	2	2	1	—	1	15	—
Kristianstads stad	—	—	—	—	—	4	—	1	1	2	—	—	8	1
Simrishamns "	—	—	—	—	4	2	—	—	—	9	5	4	24	7
Summa	12	22	23	12	20	21	29	52	44	69	47	34	385	23

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianstads distr.	1	—	—	—	5	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	6	1	6	1	—	—	1	—	23	2
Engelholms "	3	1	3	—	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	13	1
Hessleholms "	2	—	5	—	4	—	3	—	2	—	2	—	20	—	1	—	4	—	7	—	12	—	—	—	62	—
Broby "	5	—	4	—	6	—	—	—	—	—	3	—	1	—	1	—	4	—	2	1	—	—	—	—	26	1
Brösarps "	—	—	—	—	—	—	2	1	4	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	9	2
Simrishamns "	1	—	—	—	1	—	3	—	3	1	5	2	2	—	5	2	7	1	5	3	8	2	3	1	43	12
Båstads x. "	4	—	—	—	2	1	1	—	3	2	—	—	3	—	—	—	2	—	1	1	—	—	3	—	15	4
Klippans " "	4	—	2	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	2	—	3	—	—	—	5	—	22	—
Kristianstads stad	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	6	1
Summa	17	2	14	—	22	1	12	1	16	4	14	2	28	—	11	2	26	2	26	6	21	2	12	1	219	23

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden **48**; i städerna **10**. Summa **58**.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

- Engelholms d. Enligt uppgift från kommunalnämnderna hafva inom distriktet förekommit 9 fall af tarmskyfus, däraf 3 i Perstorp, 1 i Förslöf, 1 i Grefvie och 4 i Barkåkra.
- Hessleholms d. Under sommarens början syntes samtidigt här och där några fall af tarmskyfus i en del af distriktets socknar, men antagligen genom hastiga isoleringsåtgärder (så inrättades t. ex. i Hessleholm ett särskildt epidemisjukhus, hvarest samhällets alla tre samtidigt uppträdande nervfeberfall internerades) och desinfektionsåtgärder m. m. sloknade epidemien i sin början; 20 fall i Juli, 1 i Augusti.
- Broby d. Tarmskyfus visade sig under Januari i Ousby, under Febr. i Ousby och Qvidinge, under Mars i Ousby och Örkened, under Juni i Gryt och Knisslinge, under Juli i Hästveda och Ousby samt under Oktober i Hjersås och Glimåkra.
- Brösarps d. 2 i April (Andrarum och Brösarp), 4 i Maj (2 i Andrarum, 1 i Mellby, 1 Hvitaby), i Juni 2 (i Andrarum, Brösarp), 1 i November (Maglehem).

11. *Simrishamns d.* Nervfeber uppträdde under Maj och sommarmånaderna inom Simrishamns stadssamhälle, och yppade sig företrädesvis i några gårdar, där under längre tider de hygieniska förhållandena, i synnerhet hvad renligheten beträffar, varit mindre goda. Ej mindre än 4 personer afledo i samma familj i en ganska elakartad, tyfös form af densamma; lyckligtvis fanns epidemisjukhus härstädes, så att de kunde isoleras. Genom sjukdomshärdens desinficering förekom smittans vidare spridande. Under samma tid och senare på sommaren och hösten yppade sig äfven några spridda fall af samma sjukdom, ehuru ej af gravare beskaffenhet, såsom i Gladsax, Jerrestad, Simris och Ö. Nöbbelöf
12. *Klippans x. d.* Tyfoidfeber har, som vanligt varit under de senaste åren, äfven detta år uppträdt här och där inom distriktet; dock ingenstädes med så hopade fall, att de kunnat berättiga till benämningen epidemi.
13. *Utdrag ur en uppsats i Eira (N:o 11 år 1895) "Om abdominaltyphus hos barn" af J. Bergqvist, Tomelilla.* »Alltsedan jag för 4 år sedan kom till Tomelilla, har jag med undantag af 3 eller 4 veckor haft att till förste Provinsialläkaren rapportera fall af abdominaltyfus. Ej mindre än 535 fall af denna sjukdom ha här kommit under min behandling. 260 af dessa tillhörde en epidemi, som uppträdde från medio af Juli 1891 till början af Januari 1892.

— — — Tomelilla med omnejd hvilat på ett 2—2½ meter djupt kvicksandslager, hvarefter ett ler- eller lerskifferlager vidtager af växlande djup (12—15 meter). Det vatten, som användes till dryck, flyter just oifvanpå detta senare lager, och uppbringas genom pumpar, som utan vidare nedslås i sanden, och som ge vatten i oändlighet. Cementerade eller murade brunnar förekomma ej. Låt vara att nämnda sandlager i viss mån tjänstgör som ett gröfre filtrum, så är dock obestridligt, att det på grund af lös konsistens, olika täthet och olika beskaffenhet på olika punkter är en utmärkt ledare af bakterier, illa luktande ämnen o. dyl. från luften och jordytan till just den plats hvarifrån dricksvattnet tages, ty vidare kommer det icke på grund af det här vidtagande lerlagrets impermeabilitet. Mina bemödanden att här få artesiska brunnar borrade ha varit förgäfvade, ehuru sådana bevisligen utan alltför stora kostnader skulle kunna komma till stånd. Kemiska och bakteriologiska undersökningar af fackmän hafva ådagalagt, att vattnet är odugligt och farligt till dricksvatten.

Såsom ett exempel af flera, som jag antecknat, vill jag anföra följande, som enligt mitt förmenande talar ett tydligt språk om dricksvattnets rol vid denna sjukdom. I den af mig bebodda gården bodde dessutom två familjer, hvilka jag allvarligen uppmanade att under då gängse nervfeberepidemi ej dricka af det vatten (okokt), som gården hade att bjuda på. Denna uppmaning åttlyddes noga af den ena familjen. Ingen i denna insjuknade. Den andra, som bestod af man, hustru och 4 barn, kunde ej öfvertygas om vattnets eventuellt skadliga verkan, utan fortsatte att använda det på vanligt sätt. Mannen och hustrun, som voro 50—60 år gamla, förblefvo friska, men alla barnen insjuknade och ett af dem dog. Min egen barnjungfru kunde ej förmås att afhålla sig från gårdens dricksvatten; hon insjuknade ock, under det att alla öfriga i min familj förblefvo friska. Tre arbetare, som voro sysselsatta i gården, drucko dagligen af den förbjudna drycken. De insjuknade alla tre i nervfeber och två af dem fingo med lifvet plikta för sitt oförstånd.»

Om denna uppsats se vidare sid. 64.

15. *Hörby p. d.* Fallet i Oktober månad inträffade i Slagtofta af Hörby socken; af de två i Nov. det ena i Hörby, det andra i Boarp af N. Rörums s:n. Fallet i December inträffade i Hörby by. De öfriga fallen ha förekommit utom distriktet och tillhöra, med undantag af det i Mars, epidemien i Vesterstads och Östraby socknar. I uppgiften från Hufva kommunalnämnd upptages ett dödsfall af denna sjukdom för Februari månad.
16. *Trelleborgs x. d.* Endast sporadiska fall.
17. *Löberöds x. d.* Af nervfeber hafva de flesta inträffat i Vesterstad, där sjukdomen uppträdt under hela året och ännu fortfar (Mars 1893).
18. *Teckomatorps x. d.* Tyfoidfeber har förekommit »stänkvís» här och där inom distriktet. I fyra granngårdar uppträdde den dock med 11 fall samtidigt, men efter dessa gårdars afstängning afstannade dock sjukdomen inom ifrågavarande socken.
19. *Malmö stad.* Det största antalet (8) inträffade i Nov. För öfrigt hafva spridda fall rapporterats under årets alla månader utom Mars t. o. m. Juni. Fördelade på de olika stadsdelarne komma 14 fall på Rörsjöstaden, 8 på staden inom broarne och 7 på Södra förstaden.
20. *Lund.* Tarmtyfus förekom under sista halfåret, hufvudsakligen i Jutahusen och södra delen af S:t Måns-gatan. De först insjuknade hade ådragit sig sjukdomen under vistelse på landet.

Tab. 4.

Fall af tarmtyfus i Kristianstads län 1892.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånatrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads stad.	—	1	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	4	1
Kristianst. distr.	—	—	3	—	3	—	3	1	2	1	—	3	16	—
Simrishamns „	25	2	8	8	17	19	26	30	49	43	56	27	310	9
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	2	7	2	1	4	16	—
Broby „	3	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	1	8	—
Hessleholms „	1	—	1	—	—	2	5	—	1	4	5	1	20	—
Brösarps „	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	1	—	4	—
Klippans x. „	3	—	1	—	—	2	2	7	4	2	1	—	22	1
Båstads „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	2	5	—
Summa	32	3	13	8	23	26	38	40	65	54	65	38	405	11

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. distr.	—	—	—	—	3	—	—	—	3	—	—	—	3	—	1	—	2	—	1	—	—	—	3	—	16	—
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	3	—
Hessleholms „	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	4	—	2	—	—	2	—	3	—	—	—	14	—
Broby „	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	8	—
Brösarps „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Simrishamns „	2	1	1	—	1	—	2	—	6	1	3	1	1	—	3	—	5	1	10	1	20	3	11	1	65	9
Båstads x. „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	2	—	—	5	—
Klippans „ „	3	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	4	—	2	—	1	—	—	—	15	1
Kristianst. stad	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	1
Summa	9	2	2	—	5	—	2	—	12	2	8	1	12	—	8	—	14	1	16	1	25	3	19	1	132	11

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 34; i städerna 3. Summa 37.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

21. *Broby d.* Af tarmskyfus hafva fall uppträdt sålunda: 3 i Januari i Örkened, 2 i Juni i Hästveda och 1 i Hjärsås, 2 i Juli, 1 i Hästveda, 1 i Hjärsås samt 1 i December i Grydt.
22. *Simrishamns d.* Nervfeber har visat sig på spridda håll inom distriktets socknar under nästan alla årets månader och uppträdde i synnerhet på hösten i Löderups och Qverrestads socknar enligt uppgifterna i temligen talrika fall, dock har jag skäl antaga, att åtskilliga bland dem förväxlets med en mera nervös form af influensa.
23. *Klippan x. d.* Tarmskyfus har uppträdt här och där under detta år, dock alltid i enstaka fall.
24. *Brösarps d.* I Hörröd.

Utdrag ur Förste provinsialläkarens årsberättelse.

25. *Simrishamn.* Då det vid inspektion visade sig, att de under förra året gjorda anmärkningarne rörande bristande aflöpp å flera gator samt å nordösta hörnet icke föranledt rättelse. — — — Sedermera har jag dock erfarit, att beslut rörande rättelse af missförhållandena med aflöppen å de ifrågakvarande gatorna blifvit fattadt. Nödvändigheten af en ordentligare tömning och desinfektion af afträdena framhölls. Staden har grädda brunnar på de flesta gårdar samt tre allmänna brunnar, de senare med dåligt vatten vid undersökning 1891. I ett tiotal brunnar var vattnet godt.
26. *Tomelilla.* Vid inspektionen gjordes anmärkningar af ganska allvarsam beskaffenhet. Först och främst var det illa stäldt med aflöppsledningarne, såväl rännstenarne som de stora hufvudafloppen. Rännstenarne stinkande; särskildt var detta förhållandet i salutorgets nordvästra hörn; äfven där och hvar å andra ställen funnos stagnerande, stinkande pölar. Afträden försedda med tunnor, men dessa voro mångenstädes otäta; intet spår till desinfektion kunde upptäckas. Vattnet i brunnarne på flera ställen dåligt och hade skämd både lukt och smak, en tydlig följd af markens förorening. Icke underligt att samhället esomoftast hemsökes af tarmskyfus.
27. *Gladsax by.* Tre allmänna brunnar i byn; den ena låg väl nära svinstia och afträde, hvarföre den borde skyddas bättre. På andra ställen i byn funnos brunnar; vattnet i dessa stundom helt och hållet utsinade brunnar är tydligt påverkad af mer eller mindre nära liggande orenlighet, men användes ej till dryck. Invid den norra brunnen, en af de mera allmänt begagnade, tvättas ofta kläder. Afträden och svinhus för nära inpå boningshusen; täta underlag saknas.
28. *Hammenhögs by.* Brunnarne äro här som å de öfriga i denna delen af länet besökta byarne på insidorna beklädda med kullerstenar. Öfver brunnsöppningen ett löst trälock, och lösa kärl användes till upphemtning af vatten. Dikena vid landsvägen föranledde anmärkningar för bristande rensning och spolning. Afträdena ej försedda med tätt underlag. En stor, dock för tillfället ej särdeles stinkande damm låg nära en mycket anlitad brunn. Icke ett spår till desinfektionsanordningar kunde här upptäckas.
29. *Borrby.* Samma anmärkningar som i Hammenhögs by. En särskild uppmärksamhet ädrog sig svinhållningen, som var ovanligt illa skött, underlaget af kalkstensskifvor skyddade marken högst ofullständigt, sur svinmat ökade den svåra stanken. Två rörledningar för afledande af spillvatten, den ena från ett andelsmejeri, den andra från folkskolan.

30. *Löderups by*. De vanliga anmärkningarne och anvisningarne rörande ersättande och skötsel af afträden upprepades äfven här. Vattnet i brunnarne, där och hvar oklart af bottenlera, upphämtades oftast medelst pumpning; där pumpar saknades, voro brunnsöppningarne täckta med trälock.
31. *Smedstorp*. Stationssamhälle. Stensatta gator finnas icke; här och där små bitar trottoar, vanligen utan rännsten. Såväl å torget som å den därifrån ledande hufvudvägen skulle medelst stensättning af rännstenar afloppet förbättras. Två öppna diken skulle förses med rörledningar.
Ingelstorp se sid. 51.
32. *Kåseberga fiskeläge* ligger mellan höga sankullar, hvadan naturligtvis afloppsledningar till sjön icke äro möjliga att anbringa utan stora kostnader. Afloppen förmedlas af tämligen obetydliga, icke stensatta, stundom illa skötta diken, som leda spillvatten ned till en ända fram till fiskläget sig sträckande mosse. Mot några af brunnarne gjordes anmärkningar beträffande bristfälliga öfverbyggnader och försummad rensning. Gårdarnes antal 50—60, endast 15—20 afträden; läget för de senare ej det bästa. Svinhållning vanlig.
33. *Hessleholm*. Vattentillgången är god, men brunnarne lämna ofta ett mindre godt, på några ställen till dryck odugligt vatten. En täckt ledning för spillvatten slutar nästan midt i byn i ett öppet dike, som fortsättes till Finjasjön. Vattnet i en brunn å mejerigården var stinkande och i hög grad förorenadt, hvarföre brunnen genom nämndens försorg blef igenlagd.

Tab. 5.

Fall af tarntyfus inom Malmöhus län 1893.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö p. d.	—	—	2	3	5	—	1	5	11	13	7	1	48	6
Helsingborgs „	3	4	—	2	4	3	4	12	16	11	6	—	65	9
Anderslöfs „	5	1	—	—	3	1	1	—	1	—	—	1	13	1
Hörby „	—	—	3	1	—	2	1	3	5	—	8	—	23	—
Åsums „	3	1	5	—	4	1	1	6	2	5	10	5	43	—
Trelleborgs x. „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	2	1	8	—
Höganäs „ „	12	2	3	2	6	8	11	3	15	12	20	8	102	—
Skurups „ „	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	3	—
Eslöfs „ „	—	—	—	—	—	1	2	2	1	4	1	—	11	—
Svedala „ „	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	2	5	—
Löberöds „ „	4	5	6	2	2	4	1	2	9	2	13	3	53	4
Teck.torps „ „	4	2	2	4	—	—	—	1	3	2	5	—	23	8
Hvellinge „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
Malmö stad	1	1	1	1	1	4	—	—	9	11	12	5	46	6
Landskrona „	—	1	—	—	—	1	—	—	5	5	—	—	12	2
Lunds „	—	—	—	1	—	1	—	1	2	1	—	—	6	1
Ystads „	2	—	—	—	—	—	1	—	—	7	1	1	12	1
Helsingborgs „	4	1	1	6	10	4	2	2	6	1	5	1	43	5
Trelleborgs „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	4	—
Summa	39	18	23	22	37	31	25	37	91	78	91	29	521	43

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Malmö p. d.	—	—	—	2	—	3	—	5	1	—	—	—	48	6
Helsingborgs „	1	1	—	—	—	1	1	1	1	3	3	—	9	9
Anderslöfs „	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	3	1
Hörby „	—	—	—	3	—	2	—	1	—	1	—	—	14	—
Åsums „	2	—	1	5	1	—	—	1	—	1	—	—	24	2
Trelleborgs x. „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—
Höganäs „ „	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	4	—
Skurups „ „	5	—	1	—	—	—	5	—	1	—	—	1	15	—
Eslöfs „ „	—	—	2	—	—	—	1	—	2	—	—	—	15	—
Svedala „ „	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	1	13	—
Löberöds „ „	1	—	3	1	1	—	—	—	8	—	8	1	35	4
Teck.torps „ „	—	—	4	1	—	—	—	—	4	1	12	5	29	8
Malmö stad	1	2	1	—	1	1	1	—	9	—	11	1	46	6
Landskrona „	—	—	1	—	—	—	—	—	5	1	5	1	12	2
Lunds „	—	—	—	—	—	1	1	—	2	—	1	—	6	1
Ystads „	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	7	—	12	1
Helsingborgs „	4	2	1	—	1	6	—	10	1	4	1	2	43	5
Trelleborgs „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	4	—
Summa	16	5	14	2	13	1	14	2	26	4	18	2	334	45

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 85, i Malmö 7, i öfriga städer 11. Summa 103.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

34. Tvänne gånger har jag funnit mig föranledd att, med stöd af nådiga Instruktionen § 10, hos Konungens befallningshafvande göra hemställan om förordnande att besöka

af epidemier mera svårt hemsökta trakter. Ena gången gällde det Harlösa socken i Löberöds distrikt, där nervfeber en längre tid varit gängse. Undersökningen gaf grundadt stöd för den uppfattningen, att smittoämnet blifvit spridt genom vissa omständigheter vid mjölkleveransen till ett mejeri i socknen.

Andra resan gällde Höganäs för difteriepidemi. — — —

35. Vissa städer sakna ännu vattenledning. I *Trelleborg* är vattnets beskaffenhet mindre god, och i Skanör visar det en rätt stark missfärgning. — — Med afseende på af-
36. loppsledningarne har *Malmö* stad icke i detta hänseende hunnit hålla jämna steg med sin hastiga utveckling. Ehuru omkring 21,000 meter allmänna ledningar äro nedlagda och husledningar från cirka 1,200 hus, återstår dock ett ej obetydligt arbete på detta
37. område. I *Lund* saknas kloakledningar å stora sträckor. Vattensjuk mark finnes i
38. *Landskrona*, som är i stort behof af förbättradt kloakväsende. Äfven i *Ystad* och framför allt i *Trelleborg* äro stora stadsdelar i saknad af kloakledningar.
39. — — På landsbygden är förhållandet så till vida ett annat än i städerna, att den för densamma gällande hälsovårdsstadgan aldrig tyckes hafva på något effektivt sätt kommit in i folkets medvetande. I byar, stationssamhällen, fisklägen m. fl. ställen bära renlighetsåtgärderna en tämligen tydlig prägel af sin ungdom. Ett särskildt omnämmande förtjäna ock slagterierna på landet, hvilka liksom svinstiorna och mejerierna äro i stort behof af särskild uppmärksamhet — — en del slagterier äro verkliga nästen, som väcka afsky hos både människor och husdjuren. Stora misshälligheter förspörjas från en del af länets många mejerier, framför allt där dessa äro förenade med en s. k. svinuppfödning. — — —
40. I *Lund* hafva 8 brunnar, som visat sig innehålla till dryck och matlagning odugligt vatten, blifvit igenfyllda.
41. Vattenledningsvattnet i *Höganäs* bruksförsamling är ej häller det bästa, möjligen beroende på dess förorenande nere i grufvorna af spillning från djur och människor. — — —

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

42. *Helsingborgs d.* Hos Provincialläkaren anmäldes intet fall, men prästerskapet rapporterar 9 dödsfall, däraf tre från Södra Wram; för öfrigt ett från hvarje af socknarne Ask, Röstånga, Ekeby, Ottarp samt 2 från andra socknar. Någon epidemi förekom ej.
43. *Hörby d.* Fallen i Mars och April tillhöra en liten husepidemi i Snogeröds gård, Gudmundtorps socken. Fallen i Juli och Okt. samt 1 af dem i Sept., tillhöra en husepidemi i Kölleröds skolhus. De öfriga fallen, som alla voro enstaka, inträffade: 1 i April i Häggenäs, 1 utom distriktet (Vesterstad), 1 i Gummarp af Ö. Sallerups socken, 1 i Sept. å Klinta gård och 1 i samma månad i Stenstorp, båda i Bosjö-klosters socken. Dessutom uppgifves 3 fall (i Nov.) från Ö. Sallerup.
44. *Höganäs x. d.* Tarmtyfus här och hvar i kommunerna, dock utan någon epidemisk utbredning.
45. *Eslöfs x. d.* Nervfeber i spridda, lätta fall.
46. *Svedala x. d.* — — — Däraf 6 inom samma familj, till hvilken smittan förts genom en vid Malmö insjuknad, därifrån sjuk hemförd medlem af familjen.
47. *Löberöds x. d.* Spridda fall under årets tre första månader; från Augusti till månadens slut har sjukdomen uppträdt ganska talrikt inom Harlösa socken.

48. *Teckomatorps a. d.* Tyfoidfeber har, särdeles under årets senare hälft, i distriktets nordligaste delar (inom Högseröds s:n) visat en ganska elakartad karakter. Af de åtta dödsfallen i denna sjukdom träffade 3 dödsfall åldringar (bortåt och öfver 70 år) hvilka sedan afebrilitet redan inträdt, dogo af kraftnedsättning, hos 2 inställde sig tarmlödnung, 1 led förut af kronisk lungsjukdom och de 2 öfriga, som voro yngre personer, dukade under i andra veckans höggradiga »status typhosus»
49. *Malmö stad.* Tarmtufus har anmälts i 46 fall; i de flesta under September, Oktober och November månader. Däråf hafva 15 förekommit i staden inom broarne; 7 i Rörsjöstaden, 17 i Södra Förstaden, 6 i Ö. Förstaden och en i Mellersta Förstaden; 6 fall hafva haft dödlig utgång = 13,04 %.
50. *Landskrona stad.* De båda fallen, som hade dödlig utgång, hade ådragit sig smitta, den ena, en sjuttonårig kvinna, i Helsingborg, där hon hade tjänst och hvarifrån hon hemsändes till sina här i staden boende föräldrar; intogs och dog här på sjukhuset; den andre, en 23-årig man vid Säbyholm invid staden; han intogs på härvarande sjukhus för att hindra smittans spridning bland arbetarebefolkningen vid Säbyholm, där ett mycket stort mejeri finnes, från hvilket stora kvantiteter mjölk införes till staden. Han dog också på sjukhuset. Tvänne personer hade ådragit sig smittan från Hörby församling.
51. *Lunds stad.* Tyfoidfeber uppträdde med spridda och jämförelsevis sparsamma fall. I Paradisgatan yppades två sjukdomsfall, under och kort efter kloakarbetet å samma gata.
52. *Trelleborgs stad.* En för öfrigt ytterst sällsynt sjukdom inom detta samhälle; alla återgått till hälsa; ena fallet en matros från Tyska Polen.
53. *Rapport om tjänsteresa till Källaröd af Ö. Sallerups socken,* företagen den 1 Nov. Sjukdom tarmtufus.
Sjukdomens karakter och beskaffenhet företer intet anmärkningsvärdt.
Orsaken till sjukdomens uppkomst.
Den först insjuknade hade tjänst i Bräknehult (Långaröds socken), som ligger intill Tottarp, Ö. Sallerups socken), hvarest på sommaren och våren fall af tarmtufus skola hafva förekommit, och hade kommit hem sjuk därifrån.
54. *Rapport om tjänsteresa till Hunneberga by* i Harlösa socken företagen den 25 Nov. 1893. Sjukdomen har uppträdt på orten med spridda fall ända sedan i Augusti månad i år. Den först insjuknade var soldaten R(—)s hustru å n:o 10 Hunneberga, hvarför väl sjukdomen där får anses hafva haft sin ursprungliga källa. Soldaten R., boende å samma ställe, insjuknade visserligen icke, men anmärkas bör, att han för tre år sedan genomgått nervfeber och således nu möjligen kunde vara immun. Till familjen hör, utom dessa nu nämnda personer, endast ett litet barn. Den 14 X insjuknade i granngården, äfvenledes å n:o 10 Hunneberga, en gosse, som kör mjölk till andelsmejeriet i Hunneberga, hämtad dels från soldaten R:s hus, dels från fem andra ställen. Å alla dessa ställen, från hvilka denna gosse forslat mjölk till mejeriet och hemfört skummjölk därifrån, hafva personer insjuknat i nervfeber. Två utaf de här omtalade ställena, nämligen O. B:s å n:o 10 Hunneberga och J. O:s å n:r 7 Hunneberga äro omnämnda i denna rapport. De tre ställena äro omnämnda i föregående rapport om tjänsteresor till samma socken af Dr G.; å det sjätte stället insjuknade en ryktare, som genast affördes till sjukhus. Det synes således vara ganska sannolikt, att smittans öfverförande har skett genom mjölktransporten. Å det tredje i denna

rapport omnämnda stället, nämligen Idaröd, där en stat-kvinna insjuknat, som varit sysselsatt med mjölkning och diskning af mjölkkärl, kommande från samma mejeri, kan smittans öfverförande förklaras på samma sätt, genom mjölktransporten. Det fjärde stället i denna rapport, nämligen Hishult, aflämnar sin mjölk till samma mejeri, ehuru smittans öfverförande ej här kan med samma säkerhet utletas, då de här insjuknade personerna (trenne karlar) ej haft något att göra med mjölktransporten, och mjölkskjutsen ej heller varit densamme som den förut omnämde.

Tab. 6.

Fall af tarmtufus i Kristianstads Län 1893.

a) Enligt förste provincialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads distr.	—	1	1	—	1	—	—	2	3	1	3	2	14	—
Engelholms ”	3	—	1	2	5	7	1	—	—	3	—	—	22	1
Hessleholms ”	4	—	1	—	—	—	1	1	—	3	3	1	14	1
Broby ”	1	—	—	—	—	—	1	2	—	5	3	1	13	2
Brösarps ”	—	1	—	—	—	6	1	6	2	—	—	—	16	1
Simrishamns ”	15	11	15	13	20	21	27	19	27	26	38	40	272	10
Båstads x ”	2	—	1	3	—	—	—	2	5	1	2	1	17	—
Klippans ”	2	1	1	4	4	—	2	1	3	2	—	1	21	2
Kristianstads stad	1	—	—	—	—	2	—	3	2	1	1	—	10	1
V. Vrams x. distr.	—	1	1	—	—	—	—	2	—	1	1	—	6	—
Summa	28	15	21	22	30	36	33	38	42	43	51	46	405	18

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelse.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. distr.	—	—	1	—	1	—	—	1	3	—	3	—	2	—
Engelholms ”	—	—	—	1	—	6	—	—	1	—	—	—	19	1
Hessleholms ”	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	6	1
Broby ”	1	—	—	—	—	—	—	2	1	—	5	1	12	2
Brösarps ”	—	—	—	—	—	6	1	5	—	2	—	—	14	1
Simrishamns ”	3	1	4	1	2	1	2	3	1	11	1	1	41	10
Båstads x ”	2	—	—	1	—	3	—	—	—	5	—	2	17	—
Klippans ”	2	1	—	1	—	3	1	—	3	—	—	—	16	2
Kristianst. stad	1	—	—	—	—	—	2	—	3	—	1	1	10	1
V. Vrams x. distr.	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—	1	—	6	—
Summa	10	2	6	1	8	1	8	14	1	20	3	10	155	18

c) Döde enligt den officiella statistiken

På landsbygden 58; i städerna 1; Summa 59.

Utdrag ur förste provincialläkarens årsberättelse.

55. *Kristianstad.* Den nya stadsdelen Östermalm, med dess i hygieniskt afseende mindre gynnsamma förhållande, tager alltjämt uppmärksamheten i anspråk. Frågan om fullständig afloppsledning väntar ännu på sin lösning, och frågan om bortforsling af spill-

- ning, sopor m. m., som ofta är en svag sida i fråga om städernas sanitära anstalter, har här tagit ett stort steg framåt till sin lösning.
56. *Simrishamn*. I följd af vid föregående inspektioner gjorda anmärkningar beträffande afloppet från åtskilliga rännstenar hade arbeten i syfte att undanrödja dessa missförhållanden blifvit verkställda med till en del godt resultat. Ett större arbete, afseende dränering och beredande af bättre aflopp, hade redan långt framskridit. Vattnet i flera brunnar hade unken smak, hvilket förhållande säkerligen kunde hjälpas genom rensning och bättre skötsel af brunnarne. Några brunnar saknade öfverbyggnad. Afhämtningen af spillning är ännu otillfredsställande.
 57. *Engelholm* har öppna rännstenar och flerstädes rörledningar för spillvatten. Vattnet i brunnarne järnhaltigt; lösa kärl användas till upphämtning af vattnet. I en by i Engelholms distrikt, där nervfeber utbrutit, blefvo två källor, som hade dåligt vatten, förbjudna att användas.
 58. *Tomelilla* är stad i stark utveckling, dock ej i sanitärt hänseende. Af de sanitära brister, hvarpå detta samhälle är så rikt, är måhända ingen så påfallande som bristen på afloppsledningar. De massor af spillvatten, hvilka från flera håll rinna ned mot Tomelilla—Simrishamns järnvägsbank, sakna aflopp. Banken bildar nämligen en kurva omkring södra delen af platsen och utgör ett hinder för aflopp af spillvatten från västra delen af torget och kringliggande trakt, hvilket vatten dock med lätthet skulle kunna medelst trumma ledas under banken; öster om järnvägsbanken och något längre ner är järnvägsdiket i en utsträckning af ungefär 60 meter förvandladt till ett stillastående moras, som utom annat äfven upptager affallsvatten från ett bränneri och ett färgeri, och som utbreder en nästan olidlig stank i omgifningen. En bäck, som flyter tätt förbi Tomelilla, är delvis igenvuxen och i dåligt skick; genom dennas upprensning skulle en god afloppsledning kunna beredas. — — Rännstenarne äro rätt ofta stinkande. Å ett ställe var en gata till mer än hälften öfversvämmad, kärrartad och illaluktande; hela saken kunde hjälpas med en bit rännsten. — — Brunnarne tämligen ytliga, hafva ofta dåligt vatten med skänd lukt och smak. Brunnen å torget hade en alldeles genomrutten träpump, vattnet var orent och stinkande (brunnen igenspikad, innan inspektionen afslutades). Enligt Kommunalnämndens beslut skulle till den 1 Maj gödselhögar vara försedda med cementunderlag och afträden med täta, lösa kärl. Knappt ett tiotal husägare hade ställt sig beslutet till efterrättelse. — — —
 59. Vid inspektionen i Torekows fiskläge koncentrerade sig frågan om dricksvattnet. Fiskläget har nämligen endast 2 brunnar med användbart vatten; i alla de andra brunnarne är nu vattnet mer eller mindre gult till färgen samt salt och skändt till smaken. Ett dåligt drickesvatten är alltid en svår olägenhet för ett samhälle, en olägenhet, som lätt kan stegras till fara, om smittosamma sjukdomar såsom tarmtyfus m. fl. skulle inom samhället utbryta.
 60. I *Hessleholms* östra del finnes en täckt afloppsledning, som mynnar ut i ett öppet dike ungefär midt i byn, och hvilket dike sedan fortsätter till Finjasjön. Stensatta rännstenar behöfde läggas utanför tomterna på en mängd ställen, där i brist på aflopp stora, stinkande massor stagnerade. Brunnarne hafva föga djup, 2—4 meter; vattnet ofta mindre godt och har öfver allt en jordartad bismak; öfverbyggnader på några ställen bristfälliga.
 61. I *V. Karups* by finnes ett mejeri, som gifvit anledning till anmärkning. Vi inspektionen anmärktes, att ett svinstall, som tillhör mejeriet, är skildt från detta af

ett mellanrum på endast 8—9 meter. Från svinstallet utgick en svår stank, som meddelade sig åt mejeriet och kändes äfven längre bort. — —

62. I *Öfraby* och *Stiby* socknar, där äfven nervfeber utbrutit, befunnos vid undersökning flera brunnar vara förorenade af närliggande orenlighetshärdar. — — Tillräckligt känt är, att förorenadt dricksvatten lätteligen blifver orsak till uppkomsten af en nervfeber-epidemi.
63. *Båstad*. Förra året anmärktes, att rännstenarne å södra och östra sidorna af torget äfvensom ett stort dike öster om köpingen skulle skötas bättre, samt att renligheten skulle bättre öfvervakas.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

64. *Engelholms d.* Enligt uppgift från kommunalnämnderna hafva följande fall af nervfeber förekommit: Torekov 1, Hjernarp 2 (samt uppgifves två fall af fläckfeber, som helt visst varit nervfeber).
65. *Broby d.* Af nervfeber hafva de flesta fallen uppträdt i Hjärsås. I ett fall hade patienten skött nervfebersjuk; i öfrigt sjukdomens orsak ej utrönt.
66. *Simrishamns d.* Nervfeber har nu såsom förlidna år förekommit under nästan alla årets månader sporadiskt inom socknarne i distriktet. På två ställen uppträdde den mera epidemiartad, nämligen inom *Stiby* och *Öfraby* socknar, hvilket förhållande gaf anledning till ämbetsresa dit. Inom förstnämnda socken insjuknade inom ett hushåll 4 personer under Juni och Juli månader, af hvilka till följd af sjukdomens elakartade beskaffenhet ej mindre än 3 afled. Samtidigt uppträdde ett par lindrigare fall i grannskapet. Orsaken till sjukdomen här kan hufvudsakligen tillskrifvas dåligt dricksvatten och orenad jordgrund. Inom *Öfraby* kommun började en dylik epidemi redan i Maj och fortgick till Oktober samt uppnådde högsta frekvensen i Sept., under hvilken månad sjukantalet uppgick till 10 och ett dödsfall inträffade. Orsakerna till farsoten tyckas vara de samma som i förutnämnda socken.
67. *Klippan x. d.* Tyfoidfeber i år liksom de senare åren här och där i enstaka fall.
68. *V. Vrams x. d.* Af febris typhoides iakttages årligen ett mindre antal, hittills under 10 fall, företrädesvis i de västra, på och omkring Linderödsåsen belägna kommunerna, som, förut skogrika, nu bli fattigare på skog hvart år. Som dessutom annan dränering än med nergrädda stenar ej ofta förekommer, samt jordbottnen är svårt genomtränglig för vatten, är marken härstädes vattensjuk och kall.

Tab. 7.

Fall af tarmslyfus inom Malmöhus län 1894.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö distr.	1	2	1	—	—	1	2	4	2	4	6	2	25	7
Helsingborgs „	5	1	3	14	5	5	6	10	9	9	9	4	80	4
Anderslöfs „	3	—	—	—	—	—	—	2	2	1	2	1	11	2
Hörby „	—	1	—	1	1	—	1	6	4	1	—	1	16	—
Åsums „	—	2	1	4	1	5	5	3	1	—	2	2	26	1
Trelleborgs x. „	—	—	—	1	1	1	3	—	—	—	1	—	7	—
Höganäs „ „	4	1	4	1	2	1	4	4	6	2	3	—	32	2
Skurups „ „	—	1	—	—	—	—	1	1	1	—	3	5	12	—
Eslöfs „ „	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	3	1
Löberöds „ „	1	1	3	1	5	—	—	3	—	1	1	—	16	—
Tecktorps „ „	2	1	1	—	1	1	—	1	—	3	1	1	12	8
Malmö stad	5	4	1	—	1	1	—	4	3	3	1	—	23	6
Landskrona „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	4	1
Lunds „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	1	4	1
Helsingborgs „	—	—	—	2	7	2	3	5	2	1	—	—	22	6
Summa	21	14	14	24	24	17	26	45	30	28	31	19	293	39

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

		Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
		Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Malmö	distr.	1	—	2	1	1	1	—	—	—	—	1	1	2	1	4	—	2	—	4	1	6	1	2	1	25	7
Helsingborgs	„	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	1	—	—	—	1	—	—	—	—	6	4
Anderslöfs	„	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5	—
Hörby	„	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	6	—
Åsums	„	1	—	2	—	1	—	1	—	1	—	5	—	4	—	3	1	—	—	—	—	1	—	—	—	19	1
Trelleborgs x.	„	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	5	—
Höganäs	„ „	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1	2	—	4	1	2	—	3	—	—	—	15	2
Skurups	„ „	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	3	—	4	—	—	13	—
Eslöfs	„ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	1	1	1	—	2	—	—	—	7	1
Svedala	„ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
Löberöds	„ „	1	—	1	—	3	—	—	—	4	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	1	—	—	—	13	—
Tecktorps	„ „	3	—	—	—	3	2	5	—	5	—	3	2	1	—	10	2	8	—	3	—	3	1	3	1	47	8
Hvellinge	„ „	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	10	2	8	—	3	—	3	1	3	1	1	1
Malmö	stad	5	2	4	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	4	—	3	—	3	1	1	—	—	23	6
Landskrona	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2	—	3	1
Lunds	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	—	1	4	1
Helsingborgs	„	—	—	—	—	—	—	2	—	7	1	2	3	3	—	5	1	2	—	1	1	—	—	—	—	22	6
Summa		17	3	12	3	9	3	10	1	20	2	13	6	16	4	40	5	24	2	16	4	24	3	13	3	215	33

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 70; i Malmö 8; i öfriga städer 8. Summa 86.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

69. *Malmö.* De stora frågorna rörande renhållningsväsendets och kloakväsendets ordnande samt anskaffandet af bättre vatten i tillräcklig mängd ännu olösta.
70. *Landskrona.* Högst betydliga områden af staden ännu i saknad af såväl dränering som kloakledning; renhållningsväsendet i behof af stora omändringar.

71. *Helsingborg.* Beträffande aflöpsledningarne för spillvattnet, visar det sig vid närmare undersökning, att härmed är mångenstädes i staden ingalunda väl bestäldt. Hus- och gårdsledningarne äro vanligen ofta bristfälliga, och gatukloakerna otillräckliga och mindre väl anordnade. *Omöjligt är ej, att dessa förhållanden bidraga till nervfeberns relativt stora frekvens i staden.* Renhållningsfrågan olöst.
72. I *Höganäs* svinstiorna ej välskötta; för stora mängder svinmat uppmagasineras; välbehöfliga aflöpsledningar saknas å en del af området.
73. I *Billesholm* synes de hygieniska förhållandena böra blifva föremål för ökad energi. Massor af svinmat funnos här samlade i stora tunnor, placerade i eller på marken; ett antal hushåll får sitt dricksvatten ur en rännil, i hvilken orena kläder bruka tvättas.
74. I *Lund* hafva 7 brunnar blifvit oskadliggjorda.
75. Tarmtyfus har haft sin mesta förekomst i *Helsingborgs stad* samt i *Höganäs*. En del förbättringar beträffande de sanitära anordningarne hafva kommit till stånd både i länets städer såväl som ock på landsbygden. Man måste tillstå, att hvad som uträttas, är en ringa bråkdel af hvad som erfordras för att hithörande angelägenheter skola kunna anses vara på någorlunda tillfredsställande sätt tillgodosedda. Att vissa mera vanliga akuta infektionssjukdomar under året ej farit fram så våldsamt som 1893, är ett glädjande förhållande, till hvilken orsaken utan tvifvel mindre är att söka i en noggrann profylax än i andra omständigheter.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

76. *Helsingborgs d.* Någon epidemi förekom ej; blott 2 fall anmälda, bägge från Filborna i Helsingborgs Landtförsamling; bägge friska. Prästerskapet rapporterar 4 dödsfall.
77. *Hörby d.* I Augusti insjuknade två till samma familj i Hörby hörande fruntimmer, som varit på besök i Simrishamn under där pågående epidemi. Sedermera insjuknade i samma familj ytterligare tre personer och en 4:de, som biträdde vid skötseln af de sjuka. Men vidare utbredde sig sjukdomen ej. Af nu nämnda fall äro endast två upptagna i öfversikten, enär de öfriga strax efter sjukdomens början intogos på lasarettet. De öfriga fallen iakttogos: 1 i Februari i Häggenäs (Fulltofta socken), 1 i April å Carlsfälds gård (Hörby socken), 1 i Augusti i Horröd (Hörby socken), 1 i December i Trennarp (Ö. Sallerups socken).
78. *Svedala x. d.* Patienten hade insjuknat i Lund, där han hade tjänst.
79. *Teckomatorps d.* Tyfoidfeber har inom skilda delar af distriktet och med största frekvens under Augusti—September månader förekommit i 47 fall. Dödlighetsprocenten var 17,02. Af de 8 letala fallen inställde sig döden i 4 fall under ett särdeles svårt stadium typhosum, i tre fall efter upprepade tarmlödsningar (i ett af dem under recidiv af sjukdomen) och i ett fall hade tyfoidfebern utlupit sin bana, men patienten, som led af tuberculosis pulmonum, kunde icke återhämta de förlorade krafterna.
80. *Malmö stad.* Tarmtyfus hade anmälts i 23 fall, som inträffat under årets alla månader utom April och December. Däråf hade 13 förekommit inom staden inom broarne, 1 i Rörsjöstaden, 6 i Södra Förstaden, 2 i Östra Förstaden och 1 i Mellersta Förstaden. 6 ha haft dödlig utgång = 26,09 %.

Tab. 8.

Fall af tarntyfus inom Kristianstads län 1894.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånads rapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads stad	—	—	—	—	2	—	—	—	4	—	1	—	7	2
Kristianstads distr.	1	2	—	3	4	3	1	4	—	—	—	—	18	3
Simrishamns „	17	32	22	17	20	26	54	98	46	31	24	17	399	18
Engelholms „	—	2	1	1	—	—	1	2	—	5	1	1	14	—
Broby „	2	—	—	1	1	—	—	1	4	6	—	1	16	2
Hessleholms „	—	—	—	4	—	—	3	5	18	16	1	11	58	2
Brösarps „	—	—	—	—	—	—	7	7	1	3	5	—	23	2
Klippans x. „	2	—	—	—	1	—	2	2	1	—	—	1	9	—
Båstads „ „	3	—	—	—	1	—	—	—	3	9	15	3	34	3
V. Vrams „ „	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	3	1
Summa	25	36	23	26	29	30	68	114	77	71	48	34	581	33

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. distr.	1	—	2	—	—	—	3	—	4	1	3	1	1	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	3
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	5	—	16	—	11	—	1	—	6	1	42	2
Hessleholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Broby „	2	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	4	1	4	—	—	—	1	—	13	2
Brösarps „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	2	7	—	1	—	3	—	5	—	—	—	23	2
Simrishamns „	—	2	3	1	—	—	1	2	—	—	3	—	14	2	22	5	11	2	5	3	1	1	—	—	60	18
Båstads x. „	3	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	9	2	11	—	2	—	29	3
Klippans „ „	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Kristianst. stad	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
V. Vrams x. distr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	3	1
Summa	8	3	5	1	—	—	4	2	9	4	7	1	25	6	40	5	35	3	33	6	19	1	9	1	194	33

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden **54**; i städerna **6**. Summa **60**.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

81. Staden *Simrishamn* ligger på en grund af sand. Höjden öfver Österajön är icke betydlig, hvarför äfven afloppen flerstädes äro dåliga. Några tvärgator, som gå ned till sjön, hafva hjälpligt utlopp till denna, hvaremot gatorna, som gå i söder och norr, nästan totalt sakna aflopp. Därtill kommer att rännstenarne, på enstaka ställen försedda med tuktad sten, äro i allmänhet särdeles dåligt och ojämt stensatta med vanlig fältsten, hvarigenom afloppet flerstädes snarare hindras än befordras.

Den underjordiska kloakledningen, hvarå arbete pågick vid inspektionen förlidet år, och som lades från trakten af kvarnen vid Norregatan nedåt Norra Tvärgatan till sjön, var nu fullbordad; men kan ändamålet med denna ledning fullständigt vinnas endast i det fall, att afloppen från rännstenarne i närheten underlättas genom bättre stensättning och rensning. — — — Det måste anses alldeles nödvändigt, att utom det att rännstenarne få ordentligt aflopp, äfven att renhållningen på ett verksammare

sätt ombesörjes; och är detta så mycket nödvändigare för ett samhälle, där tarmtufus är en icke okänd gäst.

Brunnen å torget hade liksom flere enskilda brunnar mindre godt vatten. — Inne å en gård, där fall af tarmtufus icke sällan inträffat, fanns en brunn med lågt läge och tydligen skämdt vatten. — — — I Simrishamn voro flera brunnar förärfvade af kringliggande orenlighetshärdar och förklarades efter å kemiska stationen i Kristianstad verkställd undersökning hålla till dryck otjenligt vatten, hvarför de stängdes.

Till följd af en epidemi af tarmtufus i staden Simrishamn har hälsovårdsnämnden därstädes vidtagit åtskilliga sanitära åtgärder. Man har kunnat konstatera, att en stad, där marken är sedan århundraden genomdränkt med orenlighet, där afloppsledningarne äro i otillfredsställande skick, och dränering nästan totalt saknas, kan under lång tid undgå svårare följder häraf; men helt plötsligt och under för bakteriernas utbredning gynnsamma omständigheter, ändrar sig förhållandet och en epidemi är i full blomstring. Så äro under år 1894 från denna stad anmälda icke mindre än 113 fall af tarmtufus, hvilket på en folkmängd af 1,967 personer gör en sjukdomsprocent af 5,7. Lyckligtvis har emellertid sjukdomens karaktär denna gång varit mild, då endast 4 dödsfall af sjukdomen inträffat.

82. I *Hessleholm* äro vattenafloppen i samma otillfredsställande skick som förut. Det stora öppna, på flera ställen krökta afloppsdiket, som börjar ungefär midt i byn, och sedan fortsättes till Finjasjön, måste anses vara i sanitärt afseende vådligt.
83. I staden *Kristianstad* hafva tre fastighetsägare förstädigats att igenfylla å deras gårdar befintlige, grädda brunnar, som gifvo orent vatten. — — —
84. Ett oskick är, att sjuka tjänstehjon hemskickas i stället för att vårdas å särskildt rum eller sjukstuga; genom ett sådant förfarande spridas smittosamma sjukdomar icke sällan till trakter, där sjukdomen förr icke funnits.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

85. *Kristianstads d.* Af tarmtufus ha endast 18 fall förekommit, däraf 7 i Wä med 3 dödsfall (en utpräglad husepidemi hos pastorn i församlingen).
86. *Hessleholms d.* Tarmtufus har under senaste året varit ganska frekvent. Talrikast ha sjukdomsfallen förekommit i Stoby, där den synes hafva haft sin egentliga härd, och hvarifrån den i flera fall har utspridits genom öfverflyttning af sjuka tjänare till sina hem i närliggande socknar. Vidare i Gumlösa och Torstorp. Sjukdomssymptomen ha i de flesta fall varit lindriga; i några fall dock förenade med synnerligen hög feber och blödningar från tarmkanalen.
87. *Broby d.* Nervfeber har endast förekommit i några enstaka fall, däraf visserligen 4 inom ett mindre område i Qviinge, men utan att man kan tala om någon epidemi. Sjukdomens uppkomst har ej i något fall kunnat konstateras.
88. *Brösarps d.* Tarmtufus har uppträdt med 23 fall. Angående sjukdomens uppkomst, synes den vara införd på de båda platserna, där den först yppades, nämligen till Andrarum af en i Wä prästgård tjänande piga, som därifrån förts till sitt föräldrahem i Andrarum och dog kort efter hemkomsten. Ungefär 14 dagar därefter insjuknade hennes fader och dog äfven han. Till Maglehem (6 fall) infördes sjukdomen af en kringvandrande person.

89. *Simrishamn* s. d. Af tarntyfus har under nästan alla årets månader inom spridda socknar af distriktet förekommit mer eller mindre talrika fall, och uppträdde sjukdomen i synnerhet inom Simrishamns stadssamhälle under sommar- och höstmånaderna särdeles häftigt. och skall härunder minst 80 sjukdomsfall ha inträffat, fast dödligheten varit jämförelsevis ringa, 3 å 4 fall. Orsaken till epidemien ansågs hufvudsakligen ha varit vattnets förorening, enär sjukdomen företrädesvis yppade sig inom de gårdar och stadsdelar, där brunsvattnet notoriskt var dåligt både till lukt, smak och utseende.
90. *Båstads* s. d. I årets sista månader (Okt.—Dec.) förekom inom 4 hvarandra angränsande byar i V. Karups socken tarntyfus samt ett par spridda fall i Houf.
-

Tab. 9.

Fall af tarmskyfuss inom Malmöhus län 1895.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö stad	2	16	2	1	7	1	4	31	16	6	3	—	89	4
Landskrona „	2	2	—	—	—	—	—	—	30	2	—	2	38	4
Lunds „	3	—	—	—	—	—	2	—	—	1	3	2	11	1
Ystads „	1	—	1	—	—	—	2	1	7	1	4	—	17	2
Helsingborgs „	—	1	—	—	1	9	1	3	3	4	7	2	31	3
Malmö distr.	1	—	1	2	1	5	4	2	5	7	7	7	42	6
Helsingborgs „	4	2	2	2	6	—	1	7	8	9	3	7	51	4
Anderslöfs „	—	—	2	—	—	2	5	1	1	2	7	1	21	1
Hörby „	—	—	—	1	1	2	—	2	—	—	2	2	10	—
Åsums „	1	2	—	2	—	—	—	2	5	2	3	2	19	—
Trelleborgs x. „	—	—	—	1	—	—	—	1	3	3	1	—	9	—
Höganäs „	2	—	—	—	3	2	3	2	1	6	9	—	23	51
Skurups „	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—
Eslöfs „	—	1	1	—	—	2	1	2	—	1	1	3	12	1
Svedala „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	4	5	—
Teckomatorps „	1	—	—	—	—	—	1	4	9	9	5	—	29	5
Hvellinge „	—	—	—	—	1	—	1	—	—	2	2	—	6	1
Löberöds „	—	1	—	1	—	—	—	—	1	3	2	—	8	—
Bjufs „	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	4	11	17	—
Veberöds „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	1	5	1
Summa	19	25	9	10	20	23	26	58	89	63	64	67	473	45

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

		Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
		Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Malmö	stad	2	—	16	2	1	1	1	—	7	1	1	3	4	—	28	2	16	—	6	3	3	2	—	—	85	14
Landskrona	„	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	30	4	2	—	1	—	2	—	39	4
Lunds	„	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	3	—	—	1	9	1
Ystads	„	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	5	—	5	1	1	—	5	1	—	—	20	2
Helsingborgs	„	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	3	—	3	—	4	—	7	—	2	—	30	3
Malmö	distr.	1	—	—	—	1	—	2	—	1	1	5	1	4	1	2	—	5	—	7	—	7	3	7	—	42	6
Helsingborgs	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	1	1	4	4
Anderslöfs	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	4	—
Hörby	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Åsums	„	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	1	—	1	—	6	—
Trelleborgs x.	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Höganäs	„	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	3	—	—	—	4	—	5	1	15	1	30	2
Skurups	„	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—
Eslöfs	„	—	—	3	—	1	—	1	—	6	—	4	—	—	—	3	—	1	1	2	—	1	—	3	—	25	1
Svedala	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	5	—	7	—	
Tecktorpe	„	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	8	1	9	—	10	3	5	—	—	30	5	
Hvellinge	„	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	1	—	2	—	2	—	—	—	8	1
Löberöds	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	2	—	1	—	7	—
Bjufs	„	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	—	11	—	17	—	
Veberöds	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	1	—	—	5	1
Skytts härads	„	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	3	—
Summa		13	1	20	2	4	1	5	—	17	3	25	7	17	1	50	4	75	6	49	8	50	7	50	3	375	44

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 57; i Malmö 10; i öfriga städer 10; Summa 77.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

91. En häftig nervfeberepidemi hemsökte K. Wendes trängbataljon i Landskrona under de tre första veckorna i September. Såväl beväringssynglingarne som stammanskapet angrepos, men, då de förre redan den 3 Sept. hemförlofvades, utan att det allmänna illamående, hvarmed flera voro behäftade, kunnat blifva för vederbörande läkare bekant och till sitt värde uppskattadt, och först vid hemkomsten insjuknade, kan icke någon exakt sjuksiffra för dessa uppgifvas. Af stammanskapets 74 man, insjuknade 47 %. Häri äro inbegripne äfven sjukdomsfallen inom bataljonens 2:dra kompani, som aftågat den 27 Aug. till Herrevadskloster, där första nervfeberfallet yppade sig redan den 29 Augusti. Emellertid hemsöktes det i Landskrona kvarstannade första kompaniet vida häftigare än det till Herrevadskloster förlagda. Af det förras nummer insjuknade nämligen 67,6 %, af det senares 27 %. Sista fallet insjuknade i Landskrona den 21 Sept. och å Herrevadskloster den 17 Sept. Hvad orsaken till epidemiens uppkomst beträffar, har det icke lyckats att med bestämdhet uppvisa någon sådan — jag ansåg dock på anförda skäl, att man med stor sannolikhet kunde antaga, att smittan närmast härrört från en privat vattenledning. — Af de 39 nervfeberfallen hafva 37 isolerats å sjukhus.
92. *Malmö*. Fallen förskrifva sig hufvudsakligen till två lokalepidemier, däraf den ena med största sannolikhet kunde anses härröra från en förorenad brunn, under det orsaken till den andra aldrig blef på tillfredsställande sätt uppdagad. I Helsingborg hafva 9 fall uppkommit enligt uppgift genom smittoförande mjölk.
93. Antagligen kan det sägas, att det stora antalet gårdsbrunnar på landsbygden äro så placerade, att de löpa fara att förorenas från närliggande gödselhög eller slaskränna.
Skolorna hafva varit inställda längre eller kortare tid; på grund af nervfeber i ett fall.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

94. *Hörby d.* I Juni insjuknade i tarmtufus å Sextorps gård en 29-årig man, sannolikt smittad vid besök å plats utom distriktet. Ett andra fall af samma sjukdom inträffade i Augusti på samma ställe. Den först insjuknade blef intagen på lasarettet och upptages ej i öfversikten. (!?)
95. *Höganäs x. d.* I Oktober och November började nervfeber blifva ganska allmän i Väsby och Brunnby församlingar. Första fallen iakttogos i Väsby hos en där bosatt landtbrukare. Hustrun, som hade nervfeber mycket svårt, födde barn under tiden. Här afled ingen. En i närheten boende enka, som hjälpte till i huset, fick sjukdomen och hennes 3 barn. Barnmorskan, som skött ofvan nämnda landtbrukares hustru vid förlossningen, fick sjukdomen och hennes man och deras 5 barn. Sedan kan sammanhanget med följande fall ej spåras. Barnmorskan var naturligtvis ej i tjänstgöring. Till den i Brunnby uppträdande epidemien har anledningen ej kunnat spåras, ej håller något sammanhang mellan de smittade, utan ha sjukdomsfallen uppträtt mera spridda.
96. *Teckomatorps x. d.* Tyfoidfebern har att under året uppvisa en ganska stor numerär, nämligen 30 fall inom distriktet och 7 från annat distrikt. Af distriktets egna fall tillhöra de 27 Aug. och Nov. månader, och äro återigen 25 af dessa att hänföra till två stycken begränsade härdar, en i Svalöf med 7 fall och en å Teckomatorps gård med 18

fall. Af sistnämnda fall inträffade 4 i tvänne i samma hus boende statfamiljer, samt öfriga 14 inom en kasern, som uteslutande beboddes af betplockerskor. En del af dessa arbeterskor hade kommit hit från det nära Landskrona belägna Säbyholm, och kan möjligen epidemien på detta sätt härledas från den samtidigt befintliga epidemien bland beväringssmanskpet och trängbataljonens stam i Landskrona. Något annat ursprung kan ej påvisas.

97. *Veberöds x. d.* Beträffande de 5 i Dalby inträffade fall af tarmskyfus kunde ej utrönas, hvarifrån sjukdomen hade sitt ursprung. Först insjuknade en 10-årig gosse, hvilken ej varit hemifrån på flera månader; därefter en äldre broder, hvilken ett par dagar varit hemma på besök och därefter rest till sin plats vid järnvägsstation i närheten af Landskrona. Sedan han äfven kommit hem, tog modern till hjälp vid deras vård en yngre piga, hvilken insjuknade 14 dagar därefter och afsändes till sin moder, som bodde ett stycke därifrån i samma by. Alla försiktighetsmått till förekommande af sjukdomens spridning hade redan från början vidtagits å båda ställena, men trots dessa insjuknade ytterligare två personer på sistnämnda ställe. På flera år hade intet fall af tarmskyfus förekommit i Dalby och ingen omständighet fans, som kunde sprida ljus öfver, hvarifrån smittan från början kommit.
98. *Malmö stad.* Sjukligheten i tarmskyfus visar under året en ej ringa tillväxt — 85 fall mot 23 förra året. Denna tillökning beror hufvudsakligen på tvänne lokala epidemier, den första under Januari och Februari månader, omfattande 15 fall, alla i ett och samma hus, Spårväggsgatan 5. Den andra, som började och företrädessvis uppträdde vid Jerusalemsgatan under Augusti och September månader, visade 44 fall, däraf 33 vid Jerusalemsgatan. Beträffande orsakerna till dessa lokala epidemier, så torde man i fråga om den förra med tämlig sannolikhet kunna antaga, att sjukdomen spridts genom en inom lägenheten befintlig, särdeles bristfällig brunn, som torde ha inficerats genom det första fallet i gården, hvilket inträffade den 24 Januari, och de 13 öfriga i hastig följd, till den 27 Febr., då det sista anmäldes. Men afseende på den epidemi, som utbröt vid Jerusalemsgatan, äro däremot orsakerna mera dunkla, då inga för denna stadsdel egendomliga förhållanden, vare sig i vatten- eller mjölkförsyning eller i andra hänseenden, kunnat spåras. Det första fallet vid Jerusalemsgatan anmäldes den 20 Juli, det sista den 2 Sept. Dessutom förekommo under denna tid i andra stadsdelar åtskilliga fall och i många af dessa kunde sjukdomssmittan direkt och med säkerhet härledas från Jerusalemsgatan. I denna epidemi fallen lindriga, i den förra af särdeles allvarsamt förlopp. För öfrigt hafva spridda nervfeberfall inträffat under årets alla månader utom December. Dödsfallen 14 = 16,5 %.
99. *Landskrona stad.* I mediet af Sept. insjuknade nästan samtidigt 22 af manskapet vid här förlagda Vendes trängbataljon, en artillerist och en person från stadsförsamlingen. Den sistnämnde, en 22-årig bagarelärling, intogs på härvarande sjukhus, men befans efter en kortare tid frisk, utan att ha företett några egentliga symptom af nervfeber. Han upptogs i journalen med diagnos: febris typhoides abortivus. Trängsoldaterna och artilleristerna isolerades på garnisonssjukhuset. I sista veckan af Sept. insjuknade ytterligare två trängsoldater och två personer (man och hustru), hvilka senare ej haft någon gemenskap med personerna; i Oktober en 5-årig dotter till nyssnämnda familj, äfvensom en järnvägstjänsteman i staden; i Nov. en sjukvaktare vid trängen. Under Dec. insjuknade 2 gossar och antager jag, att orsaken till deras in-

sjuknande torde böra tillskrifvas anläggandet af en kloakledning i den s. k. Nydamm, i hvars grannskap de hade sin bostad.
100. *Helsingborgs d.* Under Juni 9 fall uppkomna genom smitta af mjölk från landet.

Tab. 10.

Fall af Tarmtyfus i Kristianstads Län 1895.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads distr.	—	5	—	3	1	—	4	—	6	5	—	4	28	3
Engelholms „	—	1	—	3	1	1	3	14	15	16	5	4	63	4
Hessleholms „	2	2	3	1	—	5	1	7	6	5	2	1	35	1
Broby „	1	14	1	1	—	2	—	3	1	4	1	2	30	1
Brösarps „	—	—	—	1	2	—	—	2	8	40	19	16	88	10
Simrishamns „	15	7	7	11	10	9	20	11	13	7	4	4	118	2
Båstads x. p. d.	1	1	2	3	3	10	19	12	2	2	2	2	59	5
Klippans „ „ „	1	—	—	—	—	—	2	3	17	10	1	—	34	1
V. Vrams „ „ „	—	1	—	—	—	1	1	—	2	1	2	—	8	1
Kristianstads stad	—	—	—	—	—	—	1	2	—	2	1	—	6	1
Summa	20	31	13	23	17	28	51	54	70	92	37	33	469	29

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. distr.	—	—	5	—	—	—	3	—	1	—	—	—	3	—	—	—	6	—	5	1	—	—	1	4	27	2
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	3	4	1	—	—	—	—	—	—	17	4
Hessleholms „	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	—	1	1	1	—	5	—	—	—	1	—	—	—	15	1
Broby „	1	—	7	—	1	—	1	—	—	—	2	—	—	—	3	—	1	—	4	—	1	1	2	—	23	1
Brösarps „	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	1	8	2	36	3	17	2	16	2	81	10
Simrishamns „	2	—	1	—	1	—	2	—	3	—	7	1	—	—	4	—	3	1	—	—	—	—	—	—	23	2
Båstads x. p. d.	1	—	—	—	2	—	3	1	3	1	10	1	17	1	12	—	2	—	2	—	2	—	2	1	56	5
Klippans „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	10	1	—	—	—	—	—	27	1
V. Vrams „ „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2	1	—	—	5	1
Kristianst. stad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	2	1	1	—	—	—	6	1
Summa	6	—	14	—	5	—	10	1	8	1	23	2	23	2	37	4	46	4	60	6	24	5	24	3	280	28

c) Döde enligt den officiella statistiken.

På Landsbygden **54**; i Städerna **3**; Summa **57**.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

101. Som helt naturligt var rörde sig öfverläggningen med hälsovårdsnämnden vid Sundhetsinspektionen i *Simrishamn* hufvudsakligen om: medlen att undanrödja orsakerna till de här icke så sällan förekommande mer eller mindre utbredda epidemierna af *tarmtyfus*, af hvilka den mäst omfattande utbrutit under förra året. Enär det var alldeles uppenbart att härstädes förefunnos svåra sanitära missförhållanden, bestående hufvudsakligen i sedan gammalt med orenlighet genomdränkt mark, dåligt aflopp från en stor del af staden, otillräcklig dränering, äfvensom på många ställen mindre godt

dricksvatten, föreslog jag, att af sakkunnig person skulle undersökas markens lutningsförhållande, afvensom att plan till fullständig underjordisk aflöppsledning skulle uppgöras. Detta blef också nämndens beslut. — — — Å en gammal gård, utgörande ett komplex af tre särskilda boningslängor, låg brunnen i den lägsta delen af den något sluttande gårdsplanen; vattnet i brunnen hade en svagt gulaktig färg och var till smaken något unket. I denna gården inträffade förlidet år ej mindre än 17 fall af tarmtufus. I gården intill denna hade 6 fall af tarmtufus inträffat förlidet år; här var brunnsvattnet lika beskaffadt som i granngården och hade antagligen kommunikation med detta. — — —

102. Med afloppet för vatten är det illa bestämdt i *Hessleholm*; stora stinkande massor af spillvatten stagnera där och hvar å gatorna och å gårdarne. Dels saknas rännstenar helt och hållet, eller där de finnas saknas aflopp. — — Vattnet i de 2—4 meter djupa brunnen är oftast dåligt och har en jordartad bismak. Icke så få brunnar borde öfvertäckas och i omgifningen stensättas och skyddas från nedrinnande orenlighet. A mejeriet hade man ånyo börjat använda det odugliga vattnet i gårdsbrunnen till kylvatten. — — — En underjordisk aflöppsledning af 160 meters längd är nedlagd i en gata.
103. I *Wä by* utgöres den i sanitärt hänseende svagaste delen af två lägenheter. Utanför den ena och invid vägen låg en stor gödselhög; strax nedanför denna låg en annan gödselhög, ett slagteri, ett illa skött svinhus samt strax invid detta ett afträde, från hvilket allt en stinkande smörja rann ned på gårdsplanen och i den nära intill brunnen liggande rännstenen. Också hade brunnsvattnet unken både lukt och smak. — — Å gården till en slagteribod låg en stor afträdeshöj med en stinkande pöl bredvid; gödselhögen skulle bortföras och hela gropan fyllas och cementeras med så höj kant att intet kunde därifrån utrinna i den förbiflytande bäcken (om tarmtufusepidemien i *Wä* förra året se N:o 85). I *Ingelstorps by* anmärktes samma bristfälliga skydd för brunnen, unket, dåligt vatten, svinstior och gödselhögar i närheten af brunnen m. m.

Anmärkning om bristande aflopp i *Tomelilla* m. fl. st.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

105. *Kristianstads d.* Tarmtufus har åter uppträdt. 27 fall äro anmälda, däraf 2 dödsfall. Sjukdomen har uppträdt under alla tider på året. De kommuner, inom hvilka sjukdomen förekommit, äro *Strö*, *Förlöf*, *Wä* m. fl.; i *Fjelkestad* 6 fall.
106. *Broby d.* Nervfeber har förekommit i enstaka fall i olika socknar. Af dessa samla sig dock några till smärre epidemier, sålunda i *Glimåkra kyrkoby* 3 fall i Februari och 1 i Mars i 4 familjer; i *Ousby stationssamhälle* 4 fall i Februari i 2 familjer; i v. *Genastorp* i *Ousby* 3 fall i Dec. och 2 i Januari i samma familj. Endast i denna familj kunde sjukdomens ursprung visas. Här hade fadren och en son varit i *Landskronatrakten* att taga upp sockerbeter; de köpte då matvaror i en handelsbod, hvarest (enligt läkare) fanns ett nervfeberfall. Sonen sjuknade och båda begåfvo sig hem. Efter hemkomsten sjuknade sedan hustrun och följande år en dotter och fadren (!).
107. *Brösarps d.* Tarmtufus, som årligen förekommer sporadiskt inom distriktet, företrädesvis sommar och höst, uppträdde sålunda i April, Maj och Augusti, hvarefter den under September och följande månader urartade till en ganska allvarsam epidemi med inalles 81 (88) sjukdomsfall och 10 dödsfall. I *Tolseröd* inom *Degeberga socken*

anmälades de första sjukdomsfallen i September; några veckor därefter var epidemien i full blomstring, icke allenast i öfriga byar af nämnda socken, utan äfven inom Hör-röd och Maglehem samt en del af Brösarps och Vidtsköfle socknar. Detta område, hvars gränser epidemien med några undantag ej öfverskred, stämmer tämligen nära öfverens med gränserna för andelsmejeriets i Degeberga verksamhet, och antogs med anledning häraf den till nämnda mejeri levererade mjölken möjligen kunna vara bärare af smittämnet. Efter påbjuden noggrann smittrening af mjölkkärl och sterilisering af den separerade mjölken genom upphettning, inträdde också en betydlig minskning i antalet sjukdomsfall (från 36 i Oktober till resp. 17 och 16 i November o. December). Att äfven dricksvattnet, som ej sällan togs från rinnande vattendrag och äfven från dåligt omsedda brunnar, ofta varit anledning till sjukdomens spridning, är otvifvel-aktigt.

108. *Klippans x. d.* Nervfeber har förekommit i några spridda fall och blott å Herrevadskloster epidemiartadt, i det 12 rekryter från trängen i Landskrona strax efter ankomsten dit blefvo sjuka, men som de skulle utbildas till sjuksoldater och hade sitt arbete vid sjukhusen och ej voro i beröring med andra soldater, lyckades det genom deras isolering att inskränka epidemien till dessa 12.
 109. *Vrams d.* 2 st. i Huaröds församling i Vebäck, som gränsar intill Degeberga (Brösarps distrikt).
-

Tab. 11.

Fall af tarmtufus i Malmöhus län 1896.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmåndsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö stad	1	—	2	1	—	1	2	3	7	4	2	2	25	4
Landskrona „	—	1	3	2	—	2	1	1	1	1	1	2	15	3
Lunds „	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	3	1
Ystads „	1	—	—	2	—	—	—	2	1	1	—	—	7	2
Helsingborgs „	1	—	—	1	—	—	—	1	—	1	1	3	8	2
Trelleborgs st. o. d.	2	1	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	6	—
Malmö p. d.	1	—	—	2	—	2	—	3	9	1	2	5	25	3
Helsingborgs „	12	4	2	4	3	3	3	15	13	11	9	3	82	6
Anderslöfs „	1	2	—	—	1	—	1	2	2	—	—	—	9	1
Hörby „	—	1	1	—	2	1	1	2	1	1	—	—	10	1
Åsums „	—	—	—	—	3	—	—	3	1	1	—	—	8	1
Höganäs x. d.	8	8	3	1	1	15	6	5	5	3	1	1	57	1
Skurups „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2	—
Eslöfs „	1	2	1	—	—	—	—	1	2	—	2	1	10	3
Svedala „	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Teckomatorps „	1	—	—	—	—	1	11	—	1	2	—	—	16	2
Hvellinge „	3	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	7	—
Bjufs „	11	8	11	2	3	1	2	—	1	—	—	2	41	4
Veberöds „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
Löberöds „	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Summa	44	29	23	16	14	26	29	38	49	26	20	21	335	34

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Malmö p. d.	1	1	—	—	—	—	2	1	—	—	2	—	—	—	3	—	9	—	1	1	2	—	5	—	25	3
Helsingborgs „	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	4	1	3	2	1	1	2	—	—	—	13	6
Anderslöfs „	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1
Hörby „	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	7	1
Åsums „	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1
Höganäs x. d.	2	—	7	—	1	—	2	—	1	—	9	—	3	—	1	—	3	1	1	—	1	—	1	—	32	1
Skurups „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	6	—
Eslöfs „	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	4	—	3	—	5	1	—	—	2	—	1	1	18	3
Veberöds „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Svedala „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Löberöds „	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Tecktorps „	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	7	—	3	1	1	—	3	1	—	—	—	—	19	2
Hvellinge „	2	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—
Malmö stad	1	—	—	1	2	—	1	—	1	1	1	—	2	—	4	—	6	1	4	—	2	—	3	1	27	4
Landskrona „	1	—	1	—	4	—	2	2	—	—	2	—	1	—	—	—	1	—	1	1	1	—	2	—	16	3
Lunds „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	1
Ystads „	1	1	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	1	—	—	—	—	—	—	9	2
Bjuf „	4	1	8	2	12	1	5	—	3	—	1	—	3	—	2	—	5	—	1	—	—	—	2	—	46	4
Helsingborgs „	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	3	1	8	2
Trelleborgs „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—
Summa	17	4	23	6	21	1	18	3	11	3	19	—	23	1	30	2	39	6	14	4	13	—	19	4	247	34

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 68; i Malmö 4; i öfriga städer 18. Summa 90.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

110. En särskild resa har företagits gällande en i Bjuf gängse ganska ihållande nervfeberepidemi. Första fallet befanns dateradt den 31 Okt. 1895. Under tiden från

denna dag till den 15 därpå följande Februari hade inalles 34 sjukdoms- och 4 dödsfall inträffat. På de grunder jag i min rapport till K. Medicinalstyrelsen afgaf, ansåg jag högst sannolikt att epidemien uppkommit genom smitta, som förts från Bjufstorps gård till ett mejeri, hvilket förmedlat dess spridning i första hand. Sedermera kunde på goda skäl en tvättbasin anses hafva ytterligare bidragit till sjukdomens framfart (Se vidare medföljande rapport 121).

111. *Landskrona*. Renhållningsväsendet fortfarande i otillfredsställande skick; i Lund väl ordnad. I Ystad under ett år nära 3 kilometer kloakledningar tillkomna. —
112. *I Helsingborg* en del nya kloaker tillkomna. Att, beträffande de äldre kloakledningarne, rören i sitt öfre segment — sträckvis åtminstone — ej äro sammanfogade, torde såsom tillförne framhållits kunna föranleda vissa missförhållanden.
113. *I Trelleborg* inga förändringar i sanitärt afseende vidtagna sedan sista inspektionen.
114. *I Bjuf* som annorstädes i tätt befolkade byar, gör sig bristen på kloaker mycket kännbar. Synnerligen olämpliga äro i hygienisk hänseende de ännu kvarstående reservoarerna för den flytande orenligheten och delvis äfven för sådan i fast form. Några brunnar utdömda.
115. *I Höganäs* en del missförhållanden afhjälpta, men ännu gör sig bristen på kloaker i hög grad kännbar å några högre upp belägna platser. — Hänvisande till mitt yttrande i nästföregående årsberättelse, synes det mig dock vara ett tillfredsställande faktum, att ganska betydliga förändringar till det bättre i hygieniskt syfte kommit till stånd, sedan den tid regulära sundetsinspektioner började företagas.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsrapporter.

116. *Hörby d.* En mindre epidemi synes under våren och sommaren ha förekommit på Ringsjöns norra strand inom Bosjöklosters och Munkarps socknar. Under min (Provinsialläkarens) behandling kommo emellertid blott 3 af de sjuka, 2 från samma familj i Ormanäs af Munkarps socken och en från Örup af Bosjöklosters socken. I Juli vårdades å Fulltofta gård för samma sjukdom en 26-årig man, som föregående månad insjuknat i Malmö; i September månad inträffade ett fall i Stenstorp af Bosjöklosters socken; i Okt. 1 inom Hörby municipium och i December 1 i Hägenäs af Fulltofta socken.
117. *Skurups x. d.* Alla inom samma släkt inom norra delen af Skurups socken och Slimminge socken. Anledningen att infektionen ej kunde begränsas till endast en familj, var att släktingarne måste skiftesvis hjälpa hvarandra i sjukvården och dess emellan i egna angelägenheter.
118. *Eslöfs x. d.* I spridda fall: Ett par gånger såsom husepidemi, i öfriga fall alldeles autochthona. I några fall hafva de nervösa symptomen varit särdeles markerade.
119. *Teckomatorps x. d.* Af 19 anmälda fall hafva två slutat dödligt. Det ena fallet beträffade en äldre man, som under redan inträdd konvalescens mot förbud förtärde potatis, fick tarmblödning och afled. Det andra dödsfallet inträffade med en ung anemisk flicka, som dukade under i 4:de sjukdomsveckan.
120. *Malmö stad.* Med afseende på sjukdomens förekomst i de olika stadsdelarne, komma 8 fall på staden inom broarne, 10 på Södra Förstaden och ett på Östra. 8 insjuknade ha varit främmande sjömän, som från fartyg i hamnen remitterats till sjukhus.

121. *Rapport angående tjänsteresa till Bjuf den 25 Febr. (?)*. Sedan jag i anledning af i Bjuf gängse nervfeber-epidemi, såsom närslutna handlingar utvisa, efter hemställan förordnats att afresa till nämnda plats för vidtagande af erforderliga åtgärder, företog jag den 25:te dennes ifrågavarande resa, och får härmed vördsamt afgifva redogörelse för de gjorda iakttagelserna och de åtgöranden, som däraf föranleddes.

Efter det att inom Bjufs distrikt under förra året i Januari yppats ett nervfeberfall och i Juli ett, konstaterades den 31 Oktober i gården Bjufstorp åter nervfeber, som efter hand uppblossade till en allvarsam epidemi. Af de företedda anteckningarne kunde icke någon bestämd ordning i epidemiens spridningssätt uppvisas. Så pass framgick dock med klarhet, att från den 31 Okt. till den 15 Febr. inalles 34 sjukdoms- och 4 dödsfall inträffat. De två dödsfall e. prov. läkaren C. Dilot i sin skrifvelse anført, afse endast dem, som aflidit å Bjufs sjukstuga. Svårast hade tvänne statkarlsfamiljer under gården Bjufstorp angripits; i den ena familjen hade 3, i den andra 7 insjuknat. Vid mitt besök i denna gård konstaterades höggradigt armod, stor orenlighet och betänklig trångboddhet.

De sjuka hafva vårdats dels i sina hem, dels å Bjufs sjukstuga, dels på Helsingborgs lazarett. I den familj, som först angreps, insjuknade husmodern och sedermera två barn. Från den gård där denna familj bodde, skickades, utan att några särskilda försiktighetsåtgärder vidtagits, mjölk till Bjufs mejeri, där den försålles dels oskummad och dels separerad, i hvarje fall utan att först pasteuriseras. Vid sådana förhållanden och då epidemien just började i ett hem därifrån mjölken skickades till mejeriet och då mjölk från mejeriet blifvit använd *i alla* de hus där sjukdomen utbröt — utom i ett hem, där den insjuknade kunde anses hafva ådragit sig smittan från ett annat mera aflägsset beläget ställe, som besökts och där sjukdomen förefanns — och då slutligen *alla mjölkafnämare från andra mjölkförsäljningslokaler* gått fria, kan man med största sannolikhet antaga, att nervfebersmittan härrört från infekterad mjölk, förd till mejeriet från Bjufstorp. Man kunde mot detta antagande invända, att ett stort antal andra personer, som hämta sin mjölk från ifrågavarande mejeri, likaledes borde hafva angripits. Då emellertid en hel del omständigheter såsom mjölkens af vissa anledningar olika smittosamhet vid olika tillfällen, dess olika behandling (kokning) i de särskilda hemmen m. m. härvidlag spela en afgörande roll, torde en sådan invändning ej kullkasta antagandet. Ett förhållande, som också ger ett stöd för den uttalade uppfattningen, kan förtjäna framhållas, att nämligen i flera hem, barnen, som företrädesvis lefva af mjölkföda, insjuknade före de äldre familjemedlemmarne. Är detta mitt antagande riktigt, att smittan i första hand kringförts med besmittad mjölk, så anser jag att smittan sedermera kan ha kommit till vissa hem på en annan väg. Man frapperas nämligen af, att ungefär vid jultiden sjukdomen inträffade i några ganska närboende familjer, som visserligen fingo mjölk från mejeriet, men som också hade det gemensamt, att de tvättade sina kläder i en närliggande tvättbassin. Redan vid min inspektion 1893 framhöll jag de hygieniska olägenheter, som kunde härröra från en tvättbassin, så anordnad som den ifrågavarande. Bemälda bassin har en ytvidd af 8—10 kvadratmeter och torde vara vid pass 2 meter djup; den har visserligen både tillflöde (grufvatten) och aflöpp, och vattnet i densamma kan därför sägas vara strömmande, men kommunikationsmyningarne äro belägna tämligen nära ytan, hvadan efter hand massor af smuts och örenlighet efter tvättningen samlades vid bottnen och endast en och annan gång

bortskaffas. Det upplystes nu att åtskilligt linne från de sjuka tvättats i denna bassin, och det är icke oantagligt, att äfven på detta sätt smittan kan hafva blifvit spridd från den ena familjen till den andra.

På grund af de gjorda iakttagelserna, beträffande orsaken till epidemiens uppkomst, föreslog jag följande åtgärder, hvilka blefvo den närvarande hälsovårdsnämndens beslut — — — — —

Tab. 12.

Fall af tarmtufus i Kristianstads län 1896.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads stad	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	4	—
Kristianstads distr.	5	4	2	—	2	—	1	—	5	3	1	—	23	4
Engelholms „	9	8	2	2	—	1	—	4	2	2	—	1	31	—
Hessleholms „	2	2	2	1	—	2	3	5	2	1	1	1	22	1
Broby „	2	—	—	—	—	—	1	6	1	5	1	—	16	—
Brösarps „	13	8	5	1	2	—	2	4	—	—	—	1	36	2
Simrishamns „	5	4	1	4	2	4	11	6	4	10	4	4	59	2
Båstads x. „	2	3	2	1	2	6	7	6	1	—	1	1	32	—
Klippans „ „	—	—	—	1	—	1	4	5	4	4	1	3	23	1
V. Vrams „ „	1	2	—	—	—	—	2	—	—	1	1	—	7	—
Åhus „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—
Summa	39	31	14	10	8	14	31	40	19	26	10	12	254	10

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. p. d.	5	1	4	1	2	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	5	—	3	1	1	—	—	—	22	4
Engelholms „	8	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—
Hessleholms „	2	—	1	—	1	—	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	9	1
Broby „	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	1	—	4	—	1	—	—	—	13	—
Brösarps „	12	1	8	—	5	—	1	—	2	1	—	—	2	—	4	—	—	—	—	—	—	—	1	—	35	2
Simrishamns „	2	—	3	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	4	1	—	—	—	13	2
Båstads x. „	2	—	3	—	2	—	1	—	2	—	6	—	7	—	5	—	—	—	—	—	1	—	1	—	30	—
Klippans „ „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	3	1	3	—	—	—	—	—	10	1
V. Vrams „ „	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	5	—
Åhus „ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Kristianst. stad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Summa	34	2	27	2	11	1	4	1	5	1	11	—	12	—	21	—	11	1	11	1	7	1	3	—	157	10

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 48; i städerna 1. Summa 49.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

122. Under året hafva två skrivelser rörande sanitära missförhållanden blifvit till K. Be-fallningshafvande aflätne. — Sedan hos mig anmaldt blifvit, att ett svårt missförhål-lande vore rådande invid ett mejeri i V. Häglinge kyrkoby, i det allt slaskvatten stan-

nade i en håla och därifrån spred en svår stank till omgifningen, har jag i skrifvelse af den 11 April 1896 anhållit, att K. Befallningshafvande behagade anmoda Kommunalnämnden i sagda socken att lämna upplysning om de åtgärder, hvilka blifvit af nämnden i och för undanrödjande af detta missförhållande vidtagna.

123. I berättelsen om sundhetsinspektionen i *Vånga by* den 16 Juni 1894 har jag anmärkt, att från bränneriet därstädes utgick en olidlig stank till hela byn, och att vid undersökning befanns, att å västra sidan om bränneriet liggande tre drankgrafvar voro bristfälliga, så att stinkande massor framvälde ur stora hål i de cementerade bottnarne. Enligt uppgift lära dessa grafvar varit sådana i 10 år, hvarigenom marken blifvit genomdränkt med sur, jäsande, stinkande drank. Anhölls att K. Befallningshafvande ville infordra uppgift på de åtgärder, som blifvit i bemärkta hänseende vidtagna.
124. *Kristianstad*. Helgeån har i närheten af staden sumpiga stränder och vid högt vatten öfversvämmas stränderna och planteringen »Tivoli». För att förekomma detta har en strandskoning blifvit lagd. Fem allmänna borrhunnar samt vattenledningen från Helgeå förse staden med vatten. Vattenledning är inledd i alla gårdar i den egentliga staden, men endast ett mindretal har vattenledning till hushållen. Det finnas väl få städer, jämförliga med Kristianstad i storlek, som hafva sina gator i så dåligt skick som denna stad. Den nya stadsdelen Östermalm saknar både vatten- och kloakledning, och rännstenar förekomma rätt sparsamt.
125. *Simrishamn*. Då det i föregående inspektionsberättelse beskrifna tillståndet beträffande rännstenarne ännu fortfar, i det dessa ofta äro stinkande och fyllda med spillvatten, hvilket stagnerar till följd af dåligt fall och dålig läggning af själfva rännstenarne, en läggning, som på många ställen omöjliggör hvarje försök till verksam renhållning, beslöt nämnden att ånyo göra framställning till stadsfullmäktige om nödvändigheten att utan dröjsmål gå i författning om rännstenarnes försättande i ordentligt skick. Genom brunnarnes upprepning hade vattnet i flera brunnar blifvit förbättradt. En sedan sista inspektionen vidtagen åtgärd, att skaffa den s. k. Tomarpsån ett utlopp något längre i norr, hade haft till följd, att den gamla åbädden, som nu saknar utlopp, men har att upptaga spillvatten från åtminstone 4 rännstenar, blifvit förvandlad till ett grönaktigt, stinkande moras.
126. *Broby by*. På begäran besökte jag en gård, där en stor stinkande gödselhög låg kringfluten af gödselvatten på endast 3,50 meters afstånd från närmaste boningshus. Det uppgifves, att gödselvattnet efter regnväder rinner ner i källaren under sistnämnda hus. Anmälan om rättelse af det ovanligt grofva missförhållandet skulle ingifvas till mig af provinsialläkaren.
127. *Tomelilla*. Af protokoll, förda vid nämndens sammanträden, framgick, att nämnden utvecklat liflig verksamhet; vid inspektion visade det sig, att nämndens beslut icke öfverallt gå i verkställighet. Den strax förbi platsen flytande bäcken var upprepning och i skäligen godt skick. Järnvägsdiket var upprepning, men kan icke sägas vara någon särdeles god afloppsledning. Flera trummor voro lagda i stället för öppna rännstenar vid gatumynningarne. Rännstenarne äro flerstädes försatta i bättre skick, och pågår sådant arbete ännu. Någon bestämd förbättring är icke att vänta, förrän en fullständig kloakledning blifver lagd. Bränneriet och dess omgifning utan anmärkning. Ytterligare förbättringar hade blifvit verkställda sedan inspektionen f. året.

Mejeriet i förening med svinuppfödande i stor skala, var så väl skött som under sådana förhållanden är möjligt. Ett önskemål, som blifvit vid föregående inspek-

- tioner framhållet, var nu på nämndens initiativ och i följd af enskildes offervillighet uppnådt. Å torget var nämligen genom borrhning upptagen en brunn, som gaf särdeles godt, klart och friskt vatten, välbehöfligt för ett samhälle, där bristen på godt dricksvatten varit mycket kännbar. Tvänne brunnar med dåligt vatten stängda.
128. I *Hessleholm* är tillgången på godt dricksvatten knapp. Under sommaren har marken omkring de allmänna pumparne planerats och tvätt i deras omedelbara närhet förbjudits. Afloppet från gator och tomter lämnar mycket öfrigt att önska, enär från början gatorna lagts utan afvägning och utan plan för ordnande af markens lutningsförhållande.
129. Af tarntyfus har förekommit 254 fall, däraf 10 med dödlig utgång. Sjukdomen har i allmänhet uppträdt ganska jämt fördelad öfver de olika distrikten, endast *Simrishamns* och *Brösarps* distrikt hafva varit något mer hemsökta.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

130. *Kristianstads d.* Enligt Kommunalnämndernas uppgifter hafva 4 aflidit. Elfva socknar ha varit af sjukdomen berörda nämligen: Ifvetofta, Vånga, Fjälkestad, Nosaby, Fjälkinge, Kiaby, Wä, N. Åsum, Skepparslöf och Linderöd, hvaraf Ifvetofta med det högsta antalet eller 3. I Åhus 1 fall i Maj och 1 i September.
131. *Engelholms d.* I Ersjö 1 död, i Perstorp 2 insjuknade, i Oderljunga 1 död, i Ausås 1 död, i Höja 1 död, i Starby 2 döda (anmälda i Kommunalnämndens uppgifter).
132. *Broby d.* De båda Januarifallen tillhöra den husepidemi, som omnämnes i årsberättelsen för 1895; af de öfriga hafva 3 fall, som inträffade i senare hälften af September och förra delen af Oktober på ömse sidor om gränsen mellan Broby och Grydt, förbindelse med hvarandra; de återstående äro alldeles enstaka fall.
133. *Brösarps d.* Det största antalet fall af tarntyfus inträffade under Januari, Februari och Mars månader inom Degeberga, Hörröd och Maglehem samt Brösarps och Vidt sköfve socknar såsom fortsättning af förra årets epidemi därstädes; därefter endast enstaka fall.
134. *Simrishamns d.* Af Kommunalnämndernas uppgifter framgår, att ett och annat nervfeberfall inom åtskilliga socknar förekommit, såsom i Gladsax 1 dödsfall under Februari månad, samt ett dylikt i Löderup under November.
- Som vanligt hafva åtskilliga fall förekommit i *Simrishamn*.
135. *Åhus x. d.* Här förmodades orsaken vara dåligt dricksvatten från en illa skött brunn alldeles intill gårdens tvättstuga, hvilken senare saknade såväl golf som ordentligt aflopp för smutsvattnet.

Tab. 13.

Fall af tarmslyfus i Malmöhus Län 1897.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånads rapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö stad	1	—	1	—	—	—	—	8	5	8	5	12	40	4
Landskrona „	2	—	—	3	—	—	—	4	—	3	3	1	16	2
Lund „	1	—	—	1	—	2	—	1	—	2	4	—	11	5
Ystad „	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Helsingborgs „	4	1	—	1	1	—	—	1	—	4	1	1	14	—
Trelleborgs „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—
Malmö p. d.	2	—	—	3	—	—	12	5	5	6	5	13	51	4
Helsingborgs „	1	—	3	1	5	3	2	—	5	2	1	2	25	4
Anderslöfs „	3	—	—	1	—	1	—	4	1	5	1	2	18	1
Hörby „	1	1	1	4	1	—	1	2	2	—	3	1	17	2
Åsums „	—	—	—	—	—	4	1	2	1	2	2	1	13	1
Trelleborgs x. d.	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	2	—	6	1
Höganäs „	1	—	1	4	—	1	2	—	3	2	4	—	18	—
Skurups „	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—
Eslöfs „	10	13	9	2	5	1	—	3	3	—	—	—	46	3
Teckomatorps „	—	1	—	1	1	1	—	4	—	—	—	—	8	2
Hvellinge „	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	4	1
Löberöds „	1	—	2	—	—	—	1	1	3	—	—	—	8	—
Bjufs „	—	—	—	2	—	2	2	1	—	11	—	—	18	—
Veberöds „	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2	—
Summa	28	16	17	25	15	17	21	36	29	47	34	35	320	30

b) Enligt tjänsteläkarens årsberättelser.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	
	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde
Malmö stad	2	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	51	4
Helsingborgs „	—	—	—	1	1	—	1	—	—	2	—	—	4	4
Anderslöfs p. d.	2	—	—	—	—	2	—	4	1	1	—	2	14	1
Hörby „	—	—	1	4	—	1	—	1	1	1	—	1	11	2
Åsums „	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1	6	1
Trelleborgs x. d.	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	1
Höganäs „	1	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	9	—
Skurups „	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—
Eslöfs „	6	1	2	4	2	5	1	3	1	4	—	—	27	3
Svedala „	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Löberöds „	1	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	—	6	—
Teckomatorp „	—	—	—	—	1	1	3	2	—	—	—	—	7	2
Hvellinge „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1
Bjufs „	—	—	—	—	3	2	3	—	1	—	13	—	30	—
Veberöds „	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—
Malmö stad	1	—	—	1	—	—	—	6	—	6	1	8	39	4
Landskrona „	2	—	—	—	3	—	—	2	—	3	—	1	14	2
Lunds „	1	1	—	—	1	—	1	—	1	—	2	—	11	5
Ystads „	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Helsingborgs „	4	—	1	—	1	—	—	1	—	—	4	—	14	—
Trelleborgs „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—
Summa	21	2	4	14	1	18	2	13	6	23	3	40	256	30

c) Döde enligt den officiella statistiken

På landsbygden 71; i Malmö 7; i öfriga städer 8; Summa 86.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

136. *Malmö.* Kloakförhållandenas genomgripande ordnande är en fråga, som tillsvidare är hvilande. Af de äldre kloakerna äro helt visst åtskilliga i behof att omläggas. Nödvändigheten att skaffa staden fullgodt dricksvatten i tillräcklig mängd, synes däremot blifva förr tillgodosedd än man kunnat vänta. Närmaste impulsen härtill torde dricksvattnets hastigt påkomna, ovanligt dåliga beskaffenhet sistlidne vinter hafva gifvit. Anledning till vattnets så plötsliga försämring synes aldrig hafva blifvit till fullo utredd. Åtskilliga kontroverser i frågan sågo dagen. Säkert är nog, att skäl ej saknas misstänka filtreringen, som emellanåt sker väl hastigt. Enligt lämnade upplysningar uppgick filtrerhastigheten t. ex. sistlidne höst till omkring 160 mm. i timman. Anläggning af ny vattenledning är tillstyrkt af drätselkammaren. Af tarmskyfus (i städerna) tillhör närmare 50% Malmö.
137. *Landskrona.* Kloakledningsfrågan får antagligen snart sin lösning. Renhållningsverket i samma otillfredställande skick som förut.
138. *Skanör och Falsterbo.* Helsovårdsangelägenheterna hade här råkat in på det sluttande planet; helsovårdsnämnden hade ej haft sammanträde på 15 månader. De sanitära anordningarna i sin helhet befunnos fördensskull försämrade och i dåligt skick. Då sakernas behöriga ordnande hufvudsakligen kräver lätt genomförbara smärre reformer, har jag i upprepade skrivelser måst påyrka snara förbättringar.
139. *Vestra Sallerup (Eslöf).* Brunnarne i allmänhet illa skötta. Sluttningsförhållandena med afseende på spillvattnets aflopp ogynnsamma. I Eslöf synas de sanitära reformerna ej hålla jämna steg med samhällets merkantila utveckling; det öppna kloakdiktet i oförändradt skick. I Eslöf några på goda grunder misstänkt förorenade brunnar afstängda. Tarmskyfus hade sin relativt största frekvens i Eslöfs distrikt under årets första kvartal.
140. Bland länets under sistlidne år inspekterade byar äro de sanitära angelägenheterna minst tillgodosedda i *Arlöf och Borrebackar*, hvartill nu ock kommer *Veberöd*.
141. Ett missförhållande, som nog förtjänar påpekas utgör den allmänt gängse seden på landet att inflytta i knappt mer än hafffärdiga hus. Sällan dräneras tomten; gårdsbrunnen och slaskbrunnen placeras tätt intill hvarandra. — — —

Utdrag ur tjänsteläkarens årsberättelser.

142. *Hörby d.* I samma gård i Häggenäs som omnämnes i förra årsberättelsen inträffade ytterligare 2 fall (i Febr. och Mars). Från denna gård hade naturligen utan min vetskap, levererats mjölk till en vid Ludvigsborgs station boende familj, i hvilken insjuknade 3 personer (1 död), men vidare spred sig sjukdomen ej. Fallet i Juni tillhörde ej distriktet; det i Juli, hvilket slutade dödligt, förekom i Höör; det i Augusti i Ulltofta (Östra Sallerups socken). Fallen i September, November och December tillhöra en liten epidemi i Hörby municipium, af hvilka de öfriga 3 eller 4 fallen vårdats å Lazarettet. —
143. *Skurups d.* Några sporadiska och några samlade fall (af tarmskyfus). Dessa fyra inträffade bland smålands-flickor, anställda vid betodlingen å Jordberga gård. De fyra flickorna bebodde samma rum i ett större hus, s. k. kasern, och insjuknade alla i samma vecka.
144. *Eslöfs d.* De flesta fall af tarmskyfus inom Köpingen och V. Sallerups socken. I Köpingen har den varit begränsad till tvänne gårdar, och otvifvelaktigt förorsakad genom bristfälligt-

heter i kloakledningarne. Sedan bristfälligheterna afhjälpts, brunnarna rensats och deras begagnande under någon tid förbjudits, har sjukdomen upphört. De flesta fallen i V. Sallerup förekommo på en större bondgård, hvilkens egare äfvenledes var egare till de smittade gårdarne i Eslöf. Det är sannolikt att smittan förts från Eslöf till landtgården, huru är ej möjligt att säga. Öfriga i Sallerup uppträdde sporadiskt och som det vill synas autochtont.

145. *Teckomatorps d.* 2 dödsfall. Det ena beträffade en yngling med organiskt hjärtfel, och det andra en 33-års, af upprepade barnsängar, slit och umbäranden, nedsatt kvinna, som afled i 3:dje sjukdomsveckan. I två af fallen kan infektionen med full säkerhet ledas från Eslöfs distrikt. I ett fall hade en ung flicka från Torrlösa varit i Eslöfstrakten och vårdat en där boende broder och familj, hvilka hade tyfoidfeber. Efter slutadt värf återvände hon hem och sjuknade en vecka efter hemkomsten.
146. *Malmö stad.* 21 fall i staden; 2 i Rörsjön; 11 i Södra Förstaden; 1 i Ö. Förstaden och 4 bland främlingar.
147. *Lunds stad.* Däraf 5 inom samma familj. 3 af de insjuknade hade ådragit sig sjukdomen å annan ort.
148. *Trelleborgs x. d.* Två fall af tarmtufus inom samma hus hos olika familjer; sjukdomen otvifvelaktigt uppkommen genom förorenadt dricksvatten, förorsakadt genom tätning af afloppsrören; sedan denna olägenhet blifvit afhjälpt, inträffade icke fler sjukdomsfall.

Tab. 14.

Fall af tarmsyfus i Kristianstads Län 1897.

a) Enligt förste provincialläkarens halfmåndsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads stad	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1
Kristianstads distr.	—	—	—	—	2	—	—	3	—	3	—	1	9	1
Engelholms "	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	1	4	2
Hessleholms "	—	—	—	—	—	—	8	1	2	—	1	—	12	—
Broby "	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	—
Brösarps "	—	2	—	—	1	1	2	5	4	—	4	—	19	2
Hammenhøgs "	4	8	9	7	7	11	2	7	1	2	3	2	63	7
Klippans x "	—	—	—	—	1	—	2	3	—	—	1	—	7	—
Båstads "	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2	1	2	10	1
V. Vrams " "	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Åhus " "	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	3	1	7	2
Summa	5	14	11	8	12	12	14	23	11	9	13	7	139	16

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelse.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde
Kristianst. distr.	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	3	—	—	—	3	—	—	—	1	1	9	1
Engelholms "	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Hessleholms "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Broby "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
Brösarps "	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1	3	1	2	—	—	—	4	—	—	—	14	2
Hammenhøgs "	2	—	6	—	2	1	2	1	1	—	2	2	—	—	1	1	—	—	2	1	—	—	1	1	20	7
Klippans x "	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	6	—
Båstads "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	2	1	—	—	1	—	2	—	7	1
V. Vrams x distr.	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Åhus x "	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	3	2	1	—	7	2
Kristianst. stad.	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	1
Summa	3	—	11	2	5	2	3	1	5	—	2	2	9	1	10	2	6	1	5	1	11	2	6	2	76	16

c) Döde enligt den officiella statistiken

På landsbygden 39; i städerna 1; Summa 40.

Utdrag ur förste provincialläkarens årsberättelse.

149. *Kristianstad.* Dricksvattnet hemtas till största delen från 6 i allmänhet 100 meter djupa borrhunnar, af hvilka en under året är nyanlagd och trenne, hvilkas vatten genom sin smak antydde förorening, blifvit omborrade och gjorts djupare. Tvänne borrhunnar lemna ett nästan bakteriefritt vatten. Vattenledningsvattnet (från Helgeå) användes mest till hushållsvatten. Renhållningsväsendet är väl ordnad.
150. *Simrishamn.* Rännstenar och aflopp fortfarande i mindre tillfredsställande skick, men det vid förra inspektionen anmärkta stinkande moraset, som bildats genom Tomarpsåns förändrade aflopp, och som mottog spillvatten från norra delen af staden, höll man på att fylla med grus. Påbörjad kloakledning.
151. *Engelholm.* Den egentliga stadens hufvudgator äro belagda med tuktad sten och försedda med i Rönneå utmynnande kloakledning. Dricksvattnet var flerstädes gultaktigt och af jernig smak.

I *Engelholms* distrikt har genom affallsvatten, som från *Lyckåkers* sockerbruk utkommit i *Vegeå*, dennas vatten råkat i förruttnelse, så att svår stank förmärktes, en mängd död fisk uppflöt, och invid ån boende personer insjuknade. Vattnet befanns vid kemisk undersökning starkt förorenadt af organiska ämnen och innehöll rikligt med vätesvafva. Fabriksbolaget ålades att vidtaga föreskrifna åtgärder.

152. *Åhus*. Oaktadt Hälsovårdsstadgan för rikets städer varit gällande sedan 1892, stod samhället på en ganska låg ståndpunkt i sanitärt hänseende. Vanligen uppsamlas såväl latrin som stallgödsel, sopor och afskräden i stora gropar eller behållare. Stall och svinstior i dåligt skick. Svinhållning äfven i den tätt bebyggda delen af samhället. Renhållningen försvåras af den på platsen öfliga tobaksodlingen, ty nästan hvarje gård är omgifven af tobaksland, för hvilkas gödsling allt afskräde tillvaratages och komposteras ofta i omedelbar närhet af boningshuset. Rännstenarne och stenläggningen äfvenledes dåliga. (Af tarntyfus 7 fall, 2 döda.)
153. I flere byar (*Näflinge*, *Fjelkinge* m. fl.) afträden, svinhus och gödselstäder i vanligt landtligt skick. Spillvattnet från mejeriet i *Näflinge* bortfördes i ett delvis öppet dike, hvarigenom svår stank förorsakades.
154. Af tarntyfus har rapporterats ett betydligt mindre antal fall än år 1896, nemligen från *Kristianstad* 2 och från landsbygden 137, af hvilka ungefär hälften från *Hammenhøgs* distrikt. Sjukdomen synes hafva yppat sig med spridda fall och små enstaka husepidemier. Om uppkomstsättet intet meddelande. Augusti visar största antalet insjuknade. Dödsprocenten uppgår till 11,5.

Ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

155. *Åhus* x. d. 1 i *Ripa*, 5 i *Åhus* och 1 ombord på ett fartyg. 3 fall ha inträffat i samma familj, eljest ha fallen icke haft något skönjbart sammanhang med hvarandra.

Tab. 15.

Fall af tarmsfus inom Malmöhus län 1898.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö distr.	3	—	2	1	4	2	—	1	4	1	2	—	20	7
Helsingborgs "	2	1	3	—	1	—	9	1	—	6	1	—	24	—
Anderslöfs "	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	1	—	4	—
Hörby "	2	—	—	—	2	—	4	2	—	—	—	—	10	1
Åsums "	2	1	—	—	—	2	—	2	1	2	2	—	12	—
Trelleborgs x. "	1	—	—	1	—	1	—	—	—	1	1	—	5	—
Höganäs " "	2	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	8	1
Eslöfs " "	1	—	4	2	—	3	2	—	3	1	1	1	18	2
Löberöds " "	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	1	—	4	—
Teckomatorps " "	2	—	—	1	—	—	—	1	1	2	—	3	10	—
Hvellinge " "	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—
Malmö stad	4	3	4	—	1	—	6	6	2	12	6	1	45	7
Landskrona "	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	4	1
Lunds "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2	—
Ystads "	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	3	1	8	1
Veberöds x. d.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—
Limhamns " "	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—
Helsingborgs stad	2	2	1	2	1	—	—	—	3	1	—	1	13	1
Trelleborgs "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
Summa	22	11	18	9	11	8	21	18	17	31	19	9	194	21

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Malmö distr.	3	—	—	—	2	—	1	1	4	—	2	2	—	—	1	—	4	1	1	1	2	2	—	—	20	7
Helsingborgs "	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	—
Anderslöfs "	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
Hörby "	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1
Åsums "	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	4	—
Trelleb. stad o. d.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	4	—
Höganäs x. d.	2	—	5	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	1
Eslöfs " "	1	—	—	—	3	—	1	—	1	—	3	1	2	—	5	—	2	—	1	1	2	—	1	—	22	2
Löberöds " "	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Tecktorps " "	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	3	—	6	—
Hvellinge " "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Malmö stad	5	2	1	—	3	—	1	1	1	—	1	—	5	1	6	1	2	—	14	1	4	1	1	—	43	7
Landskrona "	1	—	—	—	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1
Lunds "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—
Ystads "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	1	4	—	1	—	—	8	1
Veberöds x. d.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	1	—	—	—	—	—	5	—
Bjufs " "	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Limhamns " "	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—
Helsingborgsstad	2	1	2	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	1	—	12	2
Summa	19	3	11	1	12	—	7	4	10	1	6	3	10	1	17	1	15	1	26	4	13	3	8	—	154	22

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 56; i Malmö 7; i öfriga städer 3; Summa 66.

Utdrag ur förste provincialläkarens årsberättelse.

156. *Malmö.* Vattenledningsfrågan är löst på det sätt jag i min förra årsberättelse angaf. Kloakförhållandenas ordnande på ett genomgripande sätt är tillsvidare undanskjutet. Omkring 59 % af tarmtufus i städerna tillhör Malmö.
157. *I Landskrona* är kloakledningsfrågan uppskjuten för ny utredning. Under senaste halfåret vissa åtgärder till renhållningens förbättrande på allvar vidtagna. Vattentillgången knapp.
158. *Lund.* Endast relativt små gatudelar äro i saknad af kloaker. Renhållningsverket arbetar väl.
159. *Ystad.* Vattenledningsfrågan fortfarande olöst. Kloaker i nästan alla gator.
160. *Helsingborg.* 790 meter ny kloakledning; de felande nedläggas efter hand.
161. *Skanör och Falsterbo.* I enlighet med Helsovårdsnämndens åläggande erforderliga åtgärder vidtagna. Frågan om bättre dricksvatten fortfarande olöst.
162. Förhållandena i *V. Sallerup* (Eslöf) äro temligen oförändrade. Då sluttningsförhållandena på platsen äro mycket ogynnsamma, är afflödet för spill- och dagvattnet i betänkelig grad försvåradt. Från vissa hus leda kloaker till angränsande diken, men i dessa blir orenligheten till största delen stående. I Eslöf är det stora öppna hufvudafloppsdiket fortfarande i samma otillfredsställande skick. Renhållningen i vissa hänseenden ej tillfredsställande. Sålunda saknas särskildt sopkärl mångenstädes, och i de gårdar, der kloak ej finnes, användes oftast tunnor till upphemtning af urinen, utan att torfströ samtidigt användes.
163. *I Bjuf* helt ringa förbättringar att relatera. De stora öppna reservoirerna, dit snart sagdt all möjlig orenlighet kastas, finnas fortfarande qvar. Dricksvattnet dåligt (*under de föregående åren rätt många fall af tarmtufus*).
164. De byar, som beträffande renhållningen stå lägst bland de under året inspekterade, äro *Veberöd, Böste och Smyge*.
165. Tarmtufus har uppträdt med spridda fall i de flesta distrikt. Frekvensen störst i det 3:dje kvartalet, dock icke i mera anmärkningsvärd grad.

Utdrag ur tjensteläkarnes årsberättelser.

166. *Hörby d.* Fallet i Januari förekom i Hörby municipium och stod tydligen i samband med den lilla epidemi derstädes, som omnämnes i förra årsberättelsen. Fallet i Maj, hvilket slutade dödligt, iaktogs vid en i anledning af detsamma företagen tjänstresa till Skudderup, beläget längst norrut i N. Rörums socken invid gränsen af Hesselholms distrikt.

Tab. 16.

Fall af tarmsyfus inom Kristianstads län 1898.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånads rapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads distr.	—	1	—	—	1	7	3	2	2	—	3	2	21	3
Hessleholms „	1	3	—	1	1	1	6	4	6	2	4	1	30	2
Engelholms „	—	2	3	2	—	1	7	6	1	1	1	—	24	—
Hammenhögs „	2	8	8	3	5	2	2	3	2	—	2	1	38	3
Broby „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	—
Brösarps „	1	6	1	—	—	1	—	2	1	—	4	1	17	2
Båstads x. „	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	3	—
Klippans „ „	—	—	—	—	2	—	—	—	1	1	1	—	5	1
V. Vrams „ „	1	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	1	5	—
Åhus „ „	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	3	2
Kristianstads stad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—	5	2
Summa	5	20	12	7	9	14	20	20	15	6	19	6	153	15

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Dödg.	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. p. d.	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	7	—	3	—	2	—	2	—	—	—	3	—	2	1	21	3
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Hessleholms „	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	3	1	2	—	2	—	—	—	1	—	1	—	11	2
Hammenhögs„	—	—	6	1	8	—	2	—	5	—	2	—	1	1	3	—	1	1	—	—	—	—	—	—	28	3
Broby „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—
Brösarps „	1	—	6	1	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	1	—	—	—	4	1	—	—	16	2
Båstads x. distr.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	8	—
Klippans x. „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	4	1
V. Vrams „ „	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	7	—
Åhus „ „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2
Kristianst. stad	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	2	—	—	—	5	2
Summa	3	—	14	3	10	—	3	—	10	2	13	—	15	4	14	—	10	2	2	—	11	3	4	1	109	15

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden **32**; i städerna **4**. Summa **36**.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

167. *Simrishamn*. Rännstenarne längs den förnämsta gatan voro väl iståndsatta och hade godt fall, hvilket ingalunda kan sägas om de andra gatorna. I fjor fattades beslut om kloakledning och sådan var nu färdig i tvänne gator samt under arbete i den tredje. Brunnarne hade sedan sista inspektionen nästan alla försetts med cementerad kant och omgifning samt, enligt uppgift, rensats. Dricksvattnet var dock flerstädes icke af bästa beskaffenhet. Då vattenledning svårligen kan för den närmaste tiden ifrågasättas, vore några allmänna rörbrunnar högeligen af nöden.
168. I *Hammenhög* ligga husen tämligen glest i tvänne rader längs landsvägen, hvars diken erbjuda ett godt, men ej alltid begagnadt tillfälle till aflopp. Brunnarne täckas vanligen af en stens kifva med ett hål i midten, ofta så lågt beläget, att affallsvattnet från omgifningen kan strömma fritt ned i brunnen; dessutom användes mest lösa spannar. I den södra, mera af husmän bebodda delen af byn, var det nästan regel,

att afträdet med vanlig grop var förlagdt vid husknuten; ett dylikt hade jämte göd-
selhögen sin plats nästan alldeles intill brunnen. Den 18 Maj i år nedbrannen betyd-
lig del af byn. Kommunalordföranden uppmanades bland annat att vid dess åter-
uppbyggande söka förhindra upprepandet af ofvan anförda grofva fel. — — Att de
sanitära förhållandena å landsbygden lämna en del öfrigt att önska, antydes af den
under hela decenniet derstädes rådande stora dödligheten, som åtminstone under åren
1890—1897 varit oftast ganska betydligt högre å länets landsbygd än å hela rikets.
År 1898 med en dödlighet af 16,5 % gör troligen intet undantag härutinnan. Detta
ogynnsamma förhållande bör efter all sannolikhet skrivas på infektionssjukdomarnes
räkning, och det är ej underligt, att dessa i ett län med så tätt befolkning och så
liflig samfärdsel vinna stor spridning, då här som annorstädes tillbörliga försiktighets-
mått mot smittan mycket ofta uraktlåtes och renligheten inomhus ej sällan mer än
lofligt försummas. Men hvad som å länets landsbygd torde vara vanligare än å de
flästa andra orter, och som utan tvifvel spelar stor rol vid de smittosamma sjukdo-
marnes utbredning, är en förvånande likgiltighet för bostadsgrundens och brunnarnes
förorening, i det att afträden, svinstior m. m. synnerligen ofta förläggas invid bonings-
husen eller i betänkligaste närhet af de ofta illa underhållna brunnarne. Särskildt
framträder denna osed bland den mindre bemedlade delen af befolkningen i *Ham-
menhögs distrikt*. Också hafva af de 2,626 fall af tarmsfus, som under åren 1891
—1898 anmälts inom länet, 1,302 eller nästan jämt hälften inträffat inom detta di-
strikt, hvars befolkning utgör omkring 17 % af länets.

169. Tarmsfus företer en ringa ökning och har, undantagandes *Simrishamn*, förekom-
mit inom städerna och alla landtdistrikten, såsom vanligt mäst i *Hammenhögs*. Från
Åhus omnämnes, att åtminstone i ett af fallen hämtats från en brunn, hvars begag-
nande långt förut förbjudits, enär dess vatten vid undersökning befunnits hälsovådligt.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

170. *Kristianstads d.* De flästa från Wånga socken.
171. *Broby d.* Två fall af tarmsfus, det ena i Knisslinge i September, det andra i
Hästveda i Oktober. (Diagnosen ej oomtvistlig.)
172. *Hammenhögs d.* Spridda fall i Löderups, Tomarps, Gladsax, Ingelstorps, Nöbbelöfs,
Simris och Stiby socknar.
173. *Åhus x. d.* Alla i Åhus by. Något etiologiskt sammanhang mellan dessa fall synes
ej hafva förelegat; i det ena fallet hade smittan sannolikt förvärfvats å annan ort;
och i de två öfriga fallen hade den säkerligen uppkommit genom förtärande af orent
vatten.

Utdrag ur förste provincialläkarens årsberättelse.

174. *Malmö*. Arbetena med den nya vattenledningen pågå alltjemnt; den antages vara färdig möjligen före detta årets slut. Kloakförhållandena fortfarande icke de bästa. En tillfredsställande lösning af denna fråga synes tillhöra en temligen allägsen framtid — — Stora missförhållanden vidlåda en del bagerier, som blifvit undersökta. Antydningssvis må endast anföras, att de flesta bagerier voro belägna mot gårdarne, att i tre gårdar sopkärl eller gödselkistan voro placerade nära inpå bagerilokalen, att renligheten ej kunde godkännas på mer än ett bageri, att smuts och sot förekommo i riklig mängd m. m.

Till följe af den torra sommaren har vattenståndet i Segeån, som utgör stadens hufvudsakliga vattentillflöde, varit ovanligt lågt och vattnets beskaffenhet ofta, särskildt under Augusti och September månader, gifvit anledning till fullt befogade anmärkningar. Härtill bidrog i icke oväsentlig mån den omständighet, att ån förorenades af spillvattnet från en vid Sege station belägen jäst- och spritfabrik. Sedan detta missförhållande blifvit undanröjdt och derjemte ån upprensad, förbättrades vattnet något; dess beskaffenhet lemnade och lemnar dock fortfarande åtskilligt öfrigt att önska.

175. *Landskrona*. Ett renhållningsbolag har bildats och trädt i verksamhet. Alla tecken tyda på, att de nya kloakerna ej skola länge låta vänta på sig. Å det staden tillhöriga fiskläget Borstahusen skulle, enligt uppgift, de sanitära krafven nu komma att bättre tillgodoses. En hufvudkloak skulle nedläggas och den allmänna brunnen förses med pumpinrättning.

176. *Trelleborg*. Vattentillgången sistlidne sommar i somliga brunnar knapp. En del förbättringar beträffande uppsamlingen af gödsel och sopor vidtagna; särskild renhållningsstadga saknas. Två brunnar stängdes och underkastades grundlig rengöring.

177. *Helsingborg*. Utan helsovårdsnämndens hörande hade ett talgraffinaderi och en spritfabrik blifvit anlagda å det område, som skjuter in i landsförsamlingen, och varit något år i verksamhet. Massor af orenlighet från dessa fabriker taga sitt aflopp först genom landsförsamlingen, så genom staden i det vattenflöde, som benämnes Helso-bäcken. Stora obehag ha här af varit en följd.

178. *Sofielundshusen* (Malmö distrikt). Kloaker fattas ännu. Så länge detta är fallet, är platsen prigsifven åt ett beklagligt stillestånd i sanitärt hänseende. Sjukligheten har ock, som man kan vänta, varit ganska stor; särskildt hafva *talrika fall af nervfeber yppats*. Epidemisjukhus finnes ej.

179. Största antalet fall af tarmtufus infaller under höstmånaderna och i förhållande till befolkningens antal har *Trelleborg* att uppvisa den största siffran; dernäst komma i ungefär samma grad *Malmö och Landskrona*; största antalet i landsdistrikten tillhör Malmö distrikt. — — — Från åtskilliga håll omförmäles, att källor och brunnar orenas. Sålunda uppgifves att i *Sofielundshusen, Lilla Råby, Gessie, Hvellinge* och *Bodarp* vattendragen af olika anledningar förorenats, dock mestadels från närliggande fabrikers affallsvatten.

Utdrag ur tjensteläkarnes årsberättelser.

180. *Hörby d.* En mindre epidemi har förekommit i Hörby; samtliga fallen utom ett ha vårdats å lazarettet. De 4 fallen i Nov. och Dec. tillhöra en husepidemi i Lyby socken.

181. *Höganäs d.* Epidemiskt endast i Väsby församling.
182. *Skurups d.* Tarntyfus började under hösten på Dybeck i Ö. Wemmenhög, men fick ingen spridning öfver gården. Några fall af denna sjukdom förekommo äfven i socknar kring Rydsgårds jernvägstation.
183. *Teckomatorps d.* De i Nov.—Dec. antecknade fallen tillhöra samma familj. Sjukdomen importerades dit på det sätt att en son, som var i tjänst i Rinneback, der tarntyfus »gick», insjuknade och hemsändes.
184. *Malmö stad.* Med afseende på sjukdomens förekomst inom de olika stadsdelarne, så anmälles 43 fall från staden inom broarne, 4 från Rörsjöstaden, 52 från Södra Förstaden, 26 från Ö. Förstaden och 5 från Mellersta Förstaden. Bland de anmälda var en sjöman från annan ort; 14 dödsfall af tarntyfus, 10,07 %.
185. *Lund.* Af tarntyfus förekommo, i jämförelse med de närmast föregående åren, rätt många fall; 9 af dem uppträdde bland den å länslasarettet anställda personalen; 2 sjukdomsfall förekommo nästan samtidigt bland arbetarne vid sockerraffinaderiet »Öresund» och misstänktes anledningen till deras sjuknande vara, att de druckit ofiltrerad vatten från Höjeå.
186. *Trelleborgs stad.* Smitthärden, hvarifrån epidemien utgick, var en bostadslägenhet, hvari bagerirörelse bedrefs, och ansågs på goda grunder orsaken till härden vara en brunn, hvarifrån dricksvattnet hemtades. Ej mindre än 10 personer infekterades inom ifrågavarande lägenhet, de flesta under Augusti och September månader. Sedan nämnda brunn blifvit afstängd och de insjuknade isolerade upphörde epidemien; 8 af fallen vårdades å epidemisjukhuset; de öfriga i sina hem isolerade.

Tab. 18.

Fall af tarmskyfus i Kristianstads län 1899.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads stad.	—	1	—	—	—	5	—	—	1	—	—	—	7	—
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	6	—	7	—
Simrishamns „	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
Kristianst. distr.	—	—	—	—	—	2	2	1	—	1	1	3	10	2
Engelholms „	1	1	1	—	1	—	—	4	7	1	9	5	30	3
Hessleholms „	2	2	5	1	—	—	1	8	15	6	3	4	47	5
Broby „	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	2	—	8	1
Brösarps „	1	—	—	—	—	—	1	—	—	7	2	17	28	1
Hammenhøgs „	3	—	—	1	3	1	3	3	6	5	10	16	51	3
Klippans x. „	—	—	—	—	—	1	1	—	3	—	1	—	6	—
Båstads „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V. Wrams „	1	2	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	7	1
Åhus „	—	—	1	—	1	—	2	2	—	—	1	1	8	—
Summa	8	6	7	2	5	9	10	20	37	23	36	47	210	16

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. stad	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	3	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	7	—
Simrishamns distr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Engelholms distr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	5	2	—	—	2	—	9	3
Kristianst. "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	—	1	—	—	—	1	—	1	—	3	—	10	1
Hessleholms "	—	—	1	—	4	—	1	—	—	—	—	—	1	—	3	1	4	1	2	1	3	1	5	1	24	5
Broby "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	2	—	2	—	—	—	7	1
Brösarps "	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	1	2	—	16	—	26	1
Hammenhøgs "	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2	—	6	1	10	3
Klippans x. "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Båstads "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—
V. Vrams "	1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	1	1	10	1
Åhus "	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	2	—	2	—	—	—	1	—	1	—	8	—
Näsums "	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1
Summa	3	1	6	—	5	—	1	—	2	—	5	1	6	—	10	3	10	2	19	5	12	1	37	3	116	16

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 39; i städerna —. Summa 39.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

187. *Kristianstad.* Det i följande anmärkta missförhållandet, att slaskrören från köken sluta ett betydligt stycke ofvanom kloakbrunnen, kvarstår å flere gårdar och ger anledning till osnygghet och spillvattens nedträngande i marken genom den ofta dåliga stenläggningen.

188. *Simrishamn.* Arbetet med kloakledningen pågick. Staden är i stort behof af bättre dricksvatten och vattenledning torde icke vara att påräkna inom den närmaste framtiden. Under nervfeber epidemien för några år sedan såges vatten hämtats från det 6 kilom. afägsna Baskemölla. En brunn var i sådant skick att den måste stängas. En

1 Dessutom 11 insjuknade och 3 döde tillhörande Gottlands artillerikår.

annan, hvars vatten på sista tiden blifvit grumligt och illaluktande, troddes förorenadt från ett garfveri, men orsaken var sannolikt att söka i en betydligt närmare belägen, cementerad afträdesgrop af tvifvelaktig täthet. Sådana gropar äro ganska allmänna.

189. *Perstorp*. Mejeriets båda brunnar saknade upphöjd, tät infattning. I den ena kunde kondenserings- och regnvatten obehindradt nedflyta, och den af endast hopslagna brädder förfärdigade spillvattenledningen, gick förbi på blott några meters afstånd och hade dessutom förut slutat i en närbelägen grop. Brunnens enligt uppgift i början utmärkta vatten, hade på senare tiden alltmera försämrats, hvilket med sådana anordningar icke borde före förefalla underligt.
190. *Vallby*. Från en damm midt i byn gick ett dike i många bugter mellan gårdarne, upptagande spillvattnet från desamma. I följd af bristande uppreprensning och aflopp hade diket blifvit stinkande och fördärfvat åtminstone en brunn i närheten. Dricksvattnet tycktes annars vara godt, der det icke utsattes för förorening. — Afträden och svinstior utmärkte sig för stor enkelhet. Vid ena skolhuset låg afträdet med enkel grop omedelbart intill väggen och vid det andra endast 3,5 meter från brunnen.
191. *Baskemölla*. Brunnar voro sällsynta, men utmärkt vatten lemnades från tvänne källor. Den ena sprang fram i en tjock stråle ur en backe strax norr om byn, och syntes tillräckligt gifvande för en långt större folkmängd. Å den andra, som låg i södra delen af byn, behöfde infattningen upphjelpas genom cementering.
192. Tarmtyfus har uppträdt men 221 fall mot 153 föregående år samt undantagandes Båstad (?) inom alla distrikten, äfven nu mest i Hammenhögs. Nära 80 procent komma på de 5 sista månaderna på året.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

193. *Engelholms d.* Enligt kommunalnämndernas uppgifter följande dödsfall i tarmtyfus: I Ströfvelstorp 1 i Augusti, 1 i samma socken i Oktober, i Perstorp 1 i oktober; summa 3 fall.
194. *Hessleholms d.* Af sjukdomsfallen ha 13 inträffat å härvarande idiotanstalt, där en epidemi utbröt i Augusti och fortfor till årets slut. Enligt upplysning af anstaltens läkare synes den förorsakad af mjölk, hemtad från ett mindre landtställe i grannskapet. Här hade nämligen ett fall af nervfeber yppat sig vid tiden för epidemiens å anstalten utbrott.
195. *Broby d.* I Ousby 1 fall i Augusti, i Broby 1 fall i Oktober, i Glimåkra 2 fall i September, i Hjersås 1 i Oktober och 1 i November. Ousbyfallet slutade dödligt; de öfriga tillfrisknade. Alla Glimåkrfallen inträffade på vestra sidan af Glimåkra by, och här synes ännu ett par fall ha förekommit. Det första fallet inträffade i en liten bondgård och de öfriga på närliggande ställen, som hämtade sin mjölk från denna gård. De båda Hjersås-fallen inträffade i samma familj.
196. *Hammenhögs d.* De flesta fallen ha förekommit i de hvarandra närliggande socknarne Vallby, Bolshög och Tomarp.
197. *Åhus x. d.* 5 fall i Åhus och 1 i hvardera af byarne Rejsa, Horna och Yngsjö. I ena fallet, som inträffade i Maj, hade smittan förvärfvats i Lund, därifrån patienten redan sjuk afreste till sitt hem i Rejsa. Något etiologiskt sammanhang har ej förekommit och någon egentlig sjukdomshärd har ej kunnat upptäckas.

Tab. 19.

Fall af tarmtufus inom Malmöhus län 1900.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Malmö stad	1	7	4	9	11	3	5	4	11	11	16	22	104	10
Landskrona "	2	—	1	—	—	2	3	—	—	—	—	—	8	2
Lunds "	—	—	—	—	—	—	—	1	10	4	2	—	17	3
Ystads "	1	2	4	—	—	1	—	—	1	5	—	—	14	3
Helsingborgs "	—	—	—	5	2	4	4	1	3	1	1	2	23	4
Trelleborgs "	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1
Malmö distr.	6	10	—	2	—	—	11	3	4	7	2	8	53	10
Helsingborgs "	3	2	—	3	—	2	2	1	1	4	3	4	25	3
Anderslöfs "	—	1	2	2	—	—	1	—	—	—	—	—	6	1
Hörby "	4	5	—	—	1	—	1	1	5	—	1	3	21	—
Åsums "	6	—	50	21	2	1	3	1	8	3	8	5	108	1
Trelleborgs x. "	—	4	1	1	7	1	—	3	2	1	2	—	22	1
Höganäs "	1	1	—	—	—	—	—	2	2	6	1	1	14	—
Skurups "	1	—	9	2	—	2	2	—	—	—	—	—	16	—
Eslöfs "	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—
Svedala "	2	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	4	—
Tecktorps "	—	2	—	—	—	—	—	1	4	3	—	—	10	—
Hvellinge "	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Löberöds "	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
Veberöds "	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	1	4	—
Kjeflinge "	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	1	—	4	—
Limhamns "	—	—	1	1	1	—	1	—	1	—	5	1	11	—
Summa	27	35	72	47	27	19	34	18	55	47	42	47	470	39

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

		Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
		Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde	Sjukes	Döde
Malmö	stad	1	1	7	—	4	—	9	3	11	—	3	—	5	2	4	—	11	—	11	1	16	2	22	1	104	10
Landskrona	„	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	1	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	8	2
Lunds	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	12	1	2	2	2	—	—	—	18	3
Ystads	„	1	—	2	—	4	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	5	1	—	1	—	—	14	3
Helsingborgs	„	—	1	—	—	—	—	5	1	2	—	4	1	4	—	2	1	3	—	1	—	1	—	3	—	25	4
Trelleborgs	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Malmö	distr.	6	—	10	1	—	—	2	—	—	—	—	—	11	2	3	—	4	1	7	—	2	1	8	5	53	10
Helsingborgs	„	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	6	3
Anderslöfs	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Hörby	„	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—
Åsums	„	2	—	5	—	20	—	2	—	—	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	1	—	2	—	35	1
Trelleborgs	x. „	—	—	1	—	—	—	1	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	7	1
Höganäs	„ „	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3	—
Skurups	„ „	2	—	3	—	7	—	3	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18	—
Eslöfs	„ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
Svedala	„ „	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Tecktorps	„ „	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	2	—	—	—	—	—	8	—
Hvellinge	„ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Löberöds	„ „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Veberöds	„ „	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	5	—
Keflinge	„ „	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	4	—
Limhamns	„ „	1	—	—	—	1	—	1	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	11	—
Summa		20	3	33	1	38	1	24	5	22	—	16	3	29	6	16	4	35	2	31	4	27	4	40	6	331	39

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 39; i Malmö 13; i öfriga städer 14. Summa 66.

Utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelse.

198. Med anledning af en i *Sjörups och Vallösa (?) byar* uppträdande häftig nervfeberepidemi, omkring 25 fall, föranstaltade jag om förordnande för vederbörande provinsialläkare att besöka trakten och vidtaga erforderliga åtgärder. En af länssköterskorna ditbeordrades. Epidemien afstannade tämligen snart. (Se vidare rapporten n:o 215).
199. Sedan stadsläkaren i Malmö för mig anmält, att ett antal nervfeberfall yppats i staden, beträffande hvilka man trodde sig kunna antaga, att de uppkommit genom smittoförande mjölk från en egendom, belägen ungefär en half mil från Malmö, hemställde jag om förordnande att besöka platsen. Det lyckades mig påträffa en med mjölkning sysselsatt hustru, som vid närmare undersökning företedde sådana symptom, att jag ej tvekade insända henne som nervfeberpatient till lasarettet i Lund. Sedan genom instruerade hälsovårdspoliser från Malmö en grundlig desinfektion å ifrågasvarande ställe utförts, förspordes från detta håll intet nytt nervfeberfall.
200. *Malmö*. Den nya vattenledningen hade beräknats blifva färdig vid slutet af sistlidne år. Hvarjehanda omständigheter hafva emellertid gjort, att arbetena först fram på vårsidan torde hinna afslutas. Renhållningsverket synes fungera väl. Kloakförhållandena ganska bristfälliga, och gäller detta i hög grad stadens kanaler, som i samma mån staden tillväxer, mottaga allt större massor kloakorenlighet. Olägenheterna här af hafva också under de sista åren gjort sig alltmera kännbara. Epidemisjukhuset visar sig alltmera icke kunna motsvara tidsenliga anspråk på dylika sjukvårdsinrättningar. 62 % fall af tarmskyf (för städerna) tillhör Malmö.
201. *Landskrona*. Den nya renhållningsstadgan trädde i kraft den 1 Mars d. å. Renhållningen ombesörjes af en förening. Kloakfrågan i sin helhet ännu olöst. Vattentillgången har vid upprepade tillfällen visat sig vara knapp.
202. *Lund*. Då det i starka torkår måste anses riskabelt, att beträffande vattentillgången vara hänvisad till endast yt- resp. åvatten, synes mig omtänksamheten bjuda, att förnya de hittills med otillfredsställande resultat verkställda borrhningar efter grundvatten. Renhållningsverket fungerar väl. Kloaker nedlagda i nästan alla gator och detta med påfallande stor noggrannhet.
203. *Helsingborg*. De tillförene anmärkta och mycket omtalade olägenheterna för den s. k. Helsobäcken nu provisoriskt undanröjda. I en snar framtid skulle genom en kloakledning missförhållande radikalt förebyggas (som skedde sommaren 1901). Det äldre, nu begagnade epidemisjukhuset har undergått vissa praktiska förändringar. Nya kloakledningar lagda. Vid inspektion af gårdarne gjorde sig framför allt bristfälligheterna med afseende på sopkärlens och i åtskilliga fall gödselkistornas beskaffenhet märkbara. Ingen vattenbrist; i alla egendomar användes vatten från vattenledningen.
204. Hvad beträffar mejerierna i *Grönby* och *Ö. Klagstorp*, båda förenade med svinhållning i stor skala, kunde de där vidtagna åtgärderna till oskadliggörande af orenlighet från svinstallarne och af spillvattnet från mejerierna icke närmelsevis godkännas. Båda anstalterna äro belägna vid stora landsvägen; stinkande massor hopas i gropar och diken, som snart fyllas, hvarefter omgifvande marken öfversvämmas till obehag för förbiresande och till stora olägenheter för närboende.
205. De förbättringar inom länet i sanitärt hänseende, som kommit till stånd f. å., äro, beträffande städerna, den nya, snart färdiga vattenledningen i Malmö, det nya renhållningsverket i Landskrona och kloakanläggningarne i Helsingborg Ystad och Trelleborg,

samt vidkommande landsbygden, om införandet af helsovårdsstadgan, i hvad den afser stad, i några större byar såsom Sjöbo, Arlöf, Svedala.

206. Omkring en tredjedel af fallen i tarmtufus på landsbygden tillhör Åsums disrikt. Sjuksiffran högst i Mars, aftager mot och under sommaren för att ånya stiga i September.

Utdrag ur tjensteläkarnes årsberättelser.

207. *Helsingborgs d.* Dödsfall enligt kommunalnämndernas uppgifter: 1 i Hässlunda i Januari, 1 i Herslöf i Juli, 1 i Konga i Augusti, 1 fall i Juli i Kropp, 2 fall i Konga i Dec., 2 fall i Oktober och 2 fall i Dec. (vårdade af läkaren i Teckomatorp).
208. *Hörby d.* Fallet i Januari tillhör en i Södertou af Lyby socken uppträdande hus-epidemi, af hvilken de öfriga fallen uppkommo 1899. De tre öfriga fallen förekommo vid stranden af Ö. Ringsjön. I dessa trakter torde ha förekommit en rätt utbredd epidemi, af hvilken de öfriga fallen vårdats dels å lasarett, dels af läkare i Hör.
209. *Åsums d.* Tarmtufus yppade sig i gansska stort antal, särskildt i Sjörups och Katslösa församlingar, men var af temligen mild natur.
210. *Svedala d.* Af nervfeber ha förekommit 3 fall i 2 familjer, som voro beslägtade med den familj, hos hvilken i slutet af förra året 6 personer (eller med ett undantag hela familjen) voro sjuka, däri alla tre tillfrisknade.
211. *Teckomatorps d.* Tarmtufus (8 fall) har hemsökt en familj i Kjells Nöbbelöf, endast ett fall tillhör en annan familj, grannens. I rapporterna 1899 omnämner jag, huru tyfoidfeber fördes till denna familj genom en sons hemsändande från en tyfushärd vid Rinneback. Först i Mars 1900 upphörde sjukdomen i nämde familj, sedan 6 af familjens medlemmar genomgått ett synnerligen svårt sjukdomsförlopp. Med tillhjälp af länssköterskan verkställde jag en såsom jag sjelf föreställer mig grundlig desinfektion med formalin. I Augusti insjuknade dock först 2 af de 4 i familjen, som ej haft sjukdomen på våren, samt därefter den 60-åriga husmodren, som haft sjukdomen mycket allvarsamt under dess första uppträdande i familjen. Denna senare gång var sjukdomen hos den sjuka kvinnan väl så allvarsam som första gången, och i allt fall mycket långsammare. Då det torde vara mindre vanligt, att tarmtufus angriper samma person två gånger under samma år med så lång mellantid — 7 månader — att man ej kan tala om recidiv i vanlig bemärkelse, har jag ansett fallet anmärkningsvärdt.
212. *Malmö stad.* Med afsende på fördelningen på de olika stadsdelarne märkas i staden inom broarne 21, i Rörsjöstaden 24, i S. Förstaden 40, i Ö. Förstaden 14, i Mellersta Förstaden 2; dessutom voro tre af de insjuknade främlingar. Sjukdomen har haft dödlig utgång i 16 fall: 9,62 %.
213. *Lund.* Tarmtufus förekom under månaderna Aug.—Sept., talrikast under September och med största utbredning i sydöstra stadsdelen. Relativt många af de insjuknade voro yngre personer (3 under 10 år, 9 i åldern 10—20 år).
214. *Ystad.* Med dödlig utgång förlöpte 3 fall, deraf ett fall med myocarditis (Icterus) som bidragande orsak.

215. *Rapport om tjänsteresa till Katslösa och Sjörup den 25—26 Maj 1900.* Sjukdomen var tarmtyfus. 2 ställen å N:o 9 Norra Katslösa, 1 å N:o 4 och 2 å N:o 7, 4 å N:o 13 Norra Katslösa och qvarnen derstädes, 4 ställen å N:o 1 Sjörup, 3 å N:o 11 samma by och prestgården och qvarnen derstädes, inalles 17 ställen besöktes. Insjuknade 28, døde 2. Under sista veckan af Februari och förra hälften af innevarande månad hade 21 insjuknat och under veckan därpå de 7 öfriga i sjukdom, som af tillkallad läkare bestämts vara tarmtyfus. Sjukdomen var å alla ställena af temligen godartad beskaffenhet, med medelmåttig kroppstemperatur (ej öfver $+ 39^{\circ}$), lindrig bronchit och endast på ett par ställen en ymnigare diarrhé. Ingenstädes soporöst tillstånd. Å N:o 9 Norra Katslösa hade sjukdomen uppstått på det sätt, att en af de sjuka sönerna, som tjänat på ett ställe, där nervfeber var gängse, derstädes angripits af sjukdomen och blifvit sänd till sitt hem, hvarest sedan hans fader och tvenne bröder insjuknat. Å alla de öfriga ställena synes sjukdomen hafva uppkommit på stället. Att den separerade mjölken från andelsmejeriet skulle kunna orsaka sjukdomen, är icke sannolikt, emedan den först och främst alltid kokas grundligt, innan den utlemnas, och på alla de mig besökta ställena utom två, icke användes till meniskoföda, utan ges till svinen. Ett annat sanitärt missförhållande finnes däremot, hvilket med stor sannolikhet bär skuld till sjukdomens plötsliga uppträdande på så kort tid, nämligen *dricksvattnets dåliga beskaffenhet*. Brunnskaren äro nämligen å de flesta ställen låga, alldeles i nivå med omgifvande mark. Vid snöns och jordens upptinande rinner det här af bildade vattnet, *hvilket otvifvelaktigt medför från den feta jorden i omgifningen en mängd organiska ruttnande ämnen, ned i brunnen och sålunda orenar dricksvattnet*.¹

¹ Kursiveringen af mig

Tab. 20.

Fall af tarmsyfus i Kristianstads län 1900.

a) Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till K. Medicinalstyrelsen.

	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Summa	Döde
Kristianstads stad	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2	1
Simrishamns „	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	3	—
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Kristianstads distr.	1	8	2	2	1	—	1	—	—	2	—	—	17	3
Engelholms „	2	1	1	—	—	—	2	2	6	2	2	—	18	2
Hessleholms „	—	4	—	2	4	1	2	7	3	1	3	—	27	2
Broby „	—	—	2	—	—	1	1	—	2	1	—	—	7	1
Brösarps „	23	4	6	—	6	3	6	2	3	—	2	2	57	—
Hammenhøgs „	16	5	1	3	—	2	—	2	4	2	4	4	43	5
Klippans „	—	—	—	1	—	1	—	5	2	2	1	—	12	—
Båstads x. „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V. Vrams „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Åhus „	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	3	—
Summa	42	23	12	8	11	8	14	18	22	12	15	6	191	16

b) Enligt tjänsteläkarnes årsberättelser.

	Jan.		Febr.		Mars		April		Maj		Juni		Juli		Aug.		Sept.		Okt.		Nov.		Dec.		Summa	
	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde	Sjuka	Döde
Kristianst. stad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1
Simrishamns „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	3	—
Engelholms „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kristianst. p. d.	1	1	8	1	2	—	2	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	17	3
Engelholms „	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	7	1
Hessleholms „	1	—	4	—	1	—	2	—	3	—	1	—	1	—	5	1	1	—	2	—	4	1	1	—	26	2
Broby „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—	5	1
Brösarps „	18	—	4	—	6	—	—	—	1	—	3	—	6	—	2	—	3	—	—	—	2	—	2	—	47	—
Hammenh. „	5	1	3	—	1	1	2	1	—	—	1	1	—	—	—	—	2	—	—	3	—	2	1	—	19	5
Klippans „	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	1
Båstads x. „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V. Vrams „	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	1
Åhus „	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	4	—
Summa	27	4	22	2	10	1	7	1	5	—	6	1	11	2	7	1	15	1	8	—	10	1	6	1	134	15

c) Döde enligt den officiella statistiken:

På landsbygden 25; i städerna 2. Summa 27.

Utdrag ur förste provincialläkarens årsberättelse.

216. *Kristianstad.* Beslut om stadens öfvertagande af gatuhållningen är fattadt, men ännu icke fastställt, hvarför gator och rännstenar alltjämt befinna sig i föga tillfredställande skick. Å icke få gårdar äro äfvenledes stensättningen och afloppen mycket underhaltiga. Å några gårdar ligga kloakbrunnarnes mynning högre än de dit ledande rännstenarne, som delvis nästan ständigt stå fulla med slaskvatten. Ombyggnaden af vattenverket är inom kort fullbordad och staden har därigenom gjort ett framsteg i sanitärt hänseende. Å Östermalm nedlägges gas- och vattenledning samt kloaker.

217. *Simrishamn.* En betydande del af staden har nu blifvit försedd med kloakledning, som efter hand sades skola utsträckas till hela samhället. Stadens brunnar voro väl

- skötta, men i två hade vattnet af okänd anledning blifvit illaluktande och grumligt. Genom att släppa en större mängd koksaltlösning i kloaken hade utrönts, att miss-tanken om otäthet hos den senare var ogrundad. Möjligen beror förhållandet därpå, att marken sedan gammalt är mättad med smutsämnen.
218. *Åhus*. Dricksvattnet hufvudsakligen från rörbrunnar, hvilka dock icke äro oklanderliga, alldenstund de dels äga otillräckligt djup, dels äro nedslagna i 1—1,5 meters djupa, endast i några fall cementerade gropar. I några sådana gropar stod kvartershögt vatten af allt annat än tilltalande utseende. Då marken består af synnerligen lös sand, är det antagligt att brunnarne så småningom på detta sätt fördärfvas.
219. *Glimåkra*. Godt vatten ur grädda brunnar. Tvänne tämligen stora stärkelsefabriker funnos. Den ofvarför byn belägna hade förr släppt ut spillvattnet i förut nämnda bäck, men däremot utfärdades förbud af kommunalnämnden, alldenstund bäckvattnet blef stinkande och grumligt. Ännu kom visserligen en mindre del af spillvattnet i förut nämnda bäck, men hade då passerat en klarningsdamm, som emellertid var mycket gyttjig.
220. *Ousby*. Afloppsförhållandena icke rätt gynnsamma. En samling gårdar hade förut haft ganska godt aflopp genom järnvägsdiket, men på senare tider nekats använda detsamma, enligt uppgift därför, att de ditsläppt alltför mycken orenlighet. Dikena stodo i denna del af samhället fulla med jäsande och stinkande gyttja. En väl infattad brunn, som förut lämnat godt vatten, var nu obrukbar, uppenbarligen i följd af förorening från ett närbeläget dylikt dike.
222. *Tomelilla*. Olägenheterna af bristen på kloakledning gör sig på mångahanda sätt gällande. Rännstenar och aflopp, hvilka i följd af platsens flacka läge hade föga eller intet fall, stodo fulla med spillvatten. Samhället har emellertid i år blifvit eget municipium och torde nu med god vilja kunna åstadkomma medel till en kloakledning.
222. *Maglehem*. Vid ett ställe hade en brunn för ej länge sedan anlagts ett par meter nedanför, där grannen sedan många år hade sitt svinhus. Som bort kunna förutses, visade sig vattnet snart omöjligt att dricka.
223. Årsberättelserna visa, att tarmtufus under året ej sällan uppträdt som små byepidemier. Nästan alla fallen i Kristianstads distrikt härröra från Nöbbelöfs by, dit smittan importerats från annan ort. De tre fallen i Simrishamn inträffade i den del af staden, där afloppsförhållandena äro mycket dåliga, och dit kloakledningen icke hunnit.
224. I *Brösarps* distrikt har sjukdomen varit synnerligen lindrig, i det af 57 insjuknade ingen synes hafva aflidit.
225. Såsom i föregående årsberättelser närmare framhållits fäster en stor del af befolkningen mycket ringa vikt vid brunnarnes skyddande från förorening. Dricksvattnet är därför synnerligen ofta fördärfvadt af hvarjehanda tillflöden, samt mer eller mindre hälsofarligt, ett missförhållande, som utan tvifvel är det mest utbredda och betänkligaste inom länet och som med svårighet och långsamt kan undanröddas.

Utdrag ur tjänsteläkarnes årsberättelser.

226. *Engelholms d.* Kommunalnämnderna upptaga följande sjukdomsfall i tarmtufus: i Barkåkra ett i Februari; i Hjernarp ett i Juni; i Ströfvelstorp ett i Februari och tre i September.

227. *Hessleholms d.* Hufvudsakligen i Håglinge, Finja, Forstorp och Stoby.
228. *Broby d.* Två fall af tarmtyfus i Hästveda i September. Ett fall i Glimåkra i Juni; ett i Ousby stationssamhälle i September och ett i Svenstorp af Ousby socken i Oktober.
229. *Åhus x. d.* 3 i Åhus samt 1 i Horna by. Fallet i Oktober månad hade förvärfvat smittan i Hessleholm, därifrån patienten sedan sjuk hämtades till sitt hem i Åhus. Något etiologiskt sammanhang mellan de öfriga fallen kan ej påvisas, och någon sjukdomshärd har ej kunnat upptäckas.
230. *Simrishamns stad.* I September månad inträffade 2 och i Oktober 1 fall af tyfoid-feber. Dessa tre patienter voro i staden boende helt nära hvarandra vid tvänne gator, där afloppsförhållandena från såväl gårdar som gator äro i hög grad dåliga, i det att kloaker icke ännu blifvit där inlagda.

Föreliggande tabeller och uppgifter visa, att tarmtyfus uppträdt i Skåne under ifrågavarande tioårsperiod så, att den i ej ringa mån kan tilldraga sig uppmärksamhet. Innan jag uttalar mig om, hvad som för mig härvidlag varit af särskildt intresse att studera, samt hvilka resultat jag i anledning däraf kan hafva kommit till, vill jag förutskicka ett par anmärkningar.

Förste provinsialläkarnes årsberättelser för 1891 och för Malmöhus län år 1892 hafva ej varit i tryck tillgängliga.

Antalet i tarmtyfus insjuknade och döde för hvarje år framgår af två afdelningar a) och b) på hvarje tabell. Häremot kunde man möjligen invända, att afdelningen b) vore öfverflödig; man skulle kunna säga, att det varit nog att med slutsummor visa skillnaden mellan dessa båda afdelningar. Men jag har ansett det vara af vikt, att visa och påpeka så många sjukdomshärdar (i stort sedt) som möjligt; ty som det af tabellerna med all önskvärd tydlighet framgår, visa ej alltid siffrerna i tjänsteläkarnes rapporter de ställen, där sjukdomen härjat mest. Se t. ex. Tab. 8 Simrishamn distrikt. Af tjänsteläkarens årsberättelse framgår visserligen, att distriktet för året bjuder på en aktningvärd sjukdomssiffra, men att detta distrikt för året på ett så frappant sätt skiljer sig från de andra, framgår först af afdelningen a). Å andra sidan finnes ock exempel på, att den fullständigare underrättelsen om sjukligheten på en plats finnes i afdelningen b). Se t. ex. Tab. 7 Teckomatorps distrikt. Destutom visa ensamt tjänsteläkarnes årsberättelser, afdelningen b), dödssiffran för hvarje särskild månad. Dessa båda sifftertabeller komplettera sålunda hvarandra.

Att de enligt den officiella statistikens uppgifter döde alltjämt å tabellerna uppgifvits (under rubrik c), har skett emedan jag ville påvisa skillnaden mellan dödstalen enligt prästerskapets rapporter (genom kommunalnämndens ordförande) till provinsialläkarne och dödboksutdragen i Statistiska Centralbyrån. Som tabellerna visa, utgöra de förra endast ungefär $\frac{1}{3}$ af de senare. Detta har sin förklaring däraf, att vederbörande Pastor ej har skyldighet att till kommunalnämndens ordförande lämna någon uppgift på de under året i epidemiska sjukdomar aflidne, hvadan från vissa pastorat sådana uppgifter saknas för flera år i kommunalnämndernas redogörelser för hälsotillståndet inom kommunen.

Jag hade tänkt, att i likhet med Bolin använda prästerskapets dödssiffror i den officiella statistiken för jämförelse mellan de olika länen i riket, för att sedan jämföra med hvarandra de resultat Bolin (i anförda arbete) och jag kommit till, men sedan jag kommit underfund med huru otillförlitliga dessa siffror äro, har jag måst afstå från denna min afsikt. Det heter nämligen i K. K. af den 4 Nov. 1859: »Pastor eller den hans ställe företräder skall, å landsbygden och i de städer, som ej hafva anställda läkare, vid anmälan om timadt dödsfall, i dödboken göra anteckning om dödsorsaken, i händelse densamma, efter de upplysningar, som kunna inhämtas, härrört af egen eller andras handverkan, olyckshändelse, *gängse farsot* eller någon för orten s. k. endemisk sjukdom; hvaremot i öfriga fall det må vara åt pastors eller församlingsföreståndares godtfinnande öfverlämnadt att i nämnda bok inskrifva, hvad han om dödsorsaken såsom tillförlitligt erfarit och kan finna anteckningsvärdt.» *Det beror således på Pastors godtycke om enstaka fall af i tarmtyfus döde skola i dödboken antecknas eller ej.* Och i de fall, som blifva antecknade, är diagnosen ej alltid ställd af läkare. Å andra sidan räknas hit en del fall af »gastrisk feber» samt af en »febris ephemera»; tarmtyfus skiljes från nervfeber och febris typhoides, allt saker, som vittna, huru osäker diagnosen är, och i följd däraf huru otillförlitliga siffrorna äro. Jag har därför ansett mig ej kunna använda dödsiffrorna i den officiella statistiken för det syfte, jag nyss härofvän angifvit.

Att jag slutligen tagit mig före, att göra utdrag ur förste provinsialläkarens årsberättelser, har skett i den afsikten att söka påvisa, att direkt samband mellan vissa sanitära missförhållanden i en stad, en by, ett fiskläge eller annat sådant område, och nervfeberns frekvens på samma ställe, förefinnes. Man vet hvilken betydelse vattnet har som transportmedel för sjukdomsgiftet; jag har därför sökt att, så vidt det varit mig möjligt, påvisa såväl dricksvattnets beskaffenhet m. m. som de åtgärder, hvilka vidtagits för spillvattnets aflopp på de ställen, som under året varit mest hemsökta af sjukdomen.

Tager man nu på tabellen märke på ett distrikt eller stad, som äro kännetecknade genom en för året ovanligt hög sjukdomssiffra, så finner man ofta, att förste provinsialläkaren antingen året förut eller samma år påpekat svåra sanitära brister på detta område. Och nästan lika ofta bekräftar tjänsteläkaren i sin årsberättelse detsamma med närmare begränsning af området, och lämnar därjämte andra intressanta upplysningar. Det mest frappanta exemplet därpå är Tab. 8 och Simrishamns distrikt. Antalet sjukdomsfall för året är 399 ensamt i detta distrikt. Förste provinsialläkaren ger ej håller distriktet några loford för goda hygieniska förhållanden. Och det med rätta, ty af årsberättelsen framgår att ex. i Simrishamn, en stad på ej fullt 2,000 personer, visar ej mindre än 113 sjukdomsfall i tarmtyfus eller 5,65 % af hela befolkningen.

Inom samma distrikt ligger stationssamhället Tomelilla. Beskrifningarne från början och midten af årtiondet i fråga på de sanitära förhållandena på platsen, de må nu härröra från dåvarande läkaren i Tomelilla eller förste provinsialläkaren i länet, så stämma de noga öfverens i skildringen af de mer än bedröfliga sanitära förhållandena, under hvilka befolkningen där lefvat. Del var, som af dem anmärkt är, ej underligt att »tarmtyfus var en där vanlig gäst»; och sjukdomssiffran är under flera år otroligt hög. Dåvarande läkaren på platsen uppgifver (13), att han på 5½ månad 1891 haft ej mindre än 260 (!) fall af tarmtyfus »här». Och då, enligt förste provinsialläkarens årsberättelser för samma år, befolkningen i stationssamhället ej utgjorde mer än högst 1,000 personer, så skulle antalet insjuknade varit ej mindre än 26 % af hela befolkningen. Siffran måste vara feltryck, ty enligt förste provinsialläkarens rapporter till K. Medicinalstyrelsen för sagda tid

äro ej mer än 122 sjukdomsfall anmälda för hela Simrishamns distrikt. Huru som hälst synes tydligen, att sjukdomens frekvens varit ovanligt stor.

Den ofvan nämnda staden (Simrishamn), som under flera år af ifrågavarande tidsperiod hade den tvetydiga äran att uppvisa ett relativt större antal fall af tarmsyfus än någon annan af rikets städer, var i början af 1890-talet illa lottad i hygieniskt afseende: intet aflopp för spillvatten vare sig i form af kloaker eller ordentliga rännstenar, marken genomsyrad af under århundraden samlad orenlighet, hvadan brunnarne blefvo fördärfvade och lämnade ett ohälsosamt vatten, intet ordnadt renhållningsväsen — en cirkulus vitiosus hvaraf resultatet blef ofvan anförda förfärande sjukdomssiffror; och på slutet af årtiondet, då kloaker blifvit lagda, aflopp till dessa för spillvattnet från husen, rännstenarne i ordentligt skick, somliga brunnar stängda och andra med friskt vatten kommit i deras ställe, aftaga både sjuklighet och dödlighet i hög grad:¹ 1899 endast 3 sjukdomsfall.²

Om vi således äro berättigade att antaga, att kloakledning och försyning med godt vatten öfva ett visst inflytande på sjukligheten i tarmsyfus i den stad, som kommit i åtnjutande af dessa förmåner, så kunna vi å andra sidan framvisa exempel på, att trots sådana sanitära förbättringar, en fortfarande hög sjukdomssiffra kan kvarstå. Om dessa kloakledningar äro bristfälliga och ej skydda marken från förorening, om de ej äro utsträckta till alla delar i staden och till alla innebyggarne, eller om kloakvattnet i sin ordning ej bortledes ordentligt, eller om vattenledningsvattnet är sämre än vattnet ur en god brunn, så är det tydligt, att inflytandet på sjuklighet och dödlighet kan gå i motsatt riktning mot hvad man afsett eller tänkt sig. Sådana sanitära brister kan man påvisa i Malmö. Vattenledning, men en mycket ofullständig sådan, anlades 1861; en ny vattenledning togs i bruk 1879. Under loppet af 1880-talet har staden delvis försetts med kloakledning af mer eller mindre fullständig beskaffenhet. Dessa kloaker mynna ut i de för allt annat än renlighet kända Malmö-kanalerna. Granska vi nu först sjuklighetssiffran i tarmsyfus under åren 1891—1900 så finna vi: 1891—20 insjuknade; 1892—29; 1893—46; 1894—23; 1895—89; 1896—25; 1897—40; 1898—45; 1899—132; 1900—104 sjukdomsfall. Somliga år 60—69 % af alla i Länets städer i tarmsyfus insjuknade. Af förste provinsialläkarens årsberättelser framgår dessutom:

1) »att vattenledningsvattnet i synnerhet 1899 på hösten varit mycket orent och lämnat mycket öfrigt att önska;»

2) »att de stora frågorna rörande renhållnings- och kloakväsen samt anskaffandet

¹) Enligt förste Provinsialläkarens halfmånadsrapporter beträffande insjuknade och helsevårdsnämndens öfversikter rörande döde har förhållandena med nervfeber i Simrishamn under åren 1891—1900 varit följande:

1891 insjuknade	24,	döde	7
1892	„	20,	„ 8
1893	„	10,	„ 0
1894	„	113,	„ 4
1895	„	20,	„ 0
1896	„	11,	„ 0
1897	„	1,	„ 0
1898	„	0,	„ 0
1899	„	1,	„ 0
1900	„	3,	„ 0.

² Se rapp. 223!

af bättre vatten och tillräcklig mängd ännu (1894) voro olösta, samt att ännu år 1900 kloakförhållandena voro ganska bristfälliga och den nya vattenledningen ej färdig.»

På samma sätt som i Malmö se vi flerstädes på landsbygden kloakledningen sluta midt i samhället (33 o. a.).

Det är sålunda ej nog, att dessa för nervfeberns etiologi så betydelsefulla sanitära åtgärder vidtagas, utan hvad mera är, hvarpå mera vikt ligger, de måste tillfredsställa vanliga hygieniska fordringar på desamma. Dessa äro:

- 1) Friskt vatten och i tillräcklig mängd ledes in i alla hus och i alla lägenheter.
- 2) Ordentligt, hälst täckt aflopp för såväl spillvatten från hushållen m. m., som ock för kloakvattnet, som bör ledas ut i tillräckligt stort vatten.

Af hvad här ofvan sagts om Malmö anser jag detsamma framgå, som förhållandena i Simrishamn skulle bevisa. Många dylika exempel ur provinsialläkarnes beskrifningar skulle kunna anföras, men dessa vare nog.

Nu hade det varit särdeles önskvärdt att kunna med siffror bevisa, hvad här ofvan framgått som sannolikhet, nämligen att hygieniska förbättringar, i form af ordentliga vattenledningar och kloaker, invärka hämmande på sjuklighet och dödlighet i tarmskyfus på de ställen, där de vidtagas; men jag anser att 10 år är en för kort tid; man får för få siffror. Man vet, att tarmskyfus visar ett på okända förhållanden beroende periodiskt till- och aftagande. Ej minst på landsbygden får man se mångt exempel på, huru i en by eller annat område, där sjukdomen, efter att hafva uppträdt ett par tre år å rad, så småningom försvinner, utan att hygien i något nämnvärdt afseende förbättras, för att sedan vid något gynnsamt tillfälle åter dyka upp igen. Skulle man därför sönderdela denna tioårsperiod i smärre perioder, blefvo dessa för korta; det kunde hända att exempelvis en 3-årsperiod sammanfölla med sjukdomen i aftagande och en annan med sjukdomen i tilltagande; det faller af sig själf att värdet af dessa jämförelser voro ringa. Därför måste hvarje period vara så lång, att flera af dessa fluktuationer förlöpa under densamma. Först när ett par tre tioårsperioder förgått, kan man, med denna ifrågavarande tioårsperiod som grund, uppbygga en inför vetenskapen fullt mönstergill byggnad; under denna period hafva dessa sanitära förbättringar vidtagits, följderna däraf får man först senare se. Jag måste därför öfverlämna åt en framtida statistiker att anställa dessa jämförelser, att till evidens bevisa, hvad jag endast kunnat prestera sannolikhetsbevis för.

Jag öfvergår därför, att beröra en del mer eller mindre allmänt beaktade synpunkter vid nervfeberns etiologi, hvilka framgå ur tjänsteläkarnes¹ årsberättelser.

I sin «Handbuch der speciellen Pathologie und Theraphie 1891» inleder Eichhorst sin beskrifning af tarmskyfus med följande ord: «Abdominaltyphus ist eine Krankheit, welche *nie autochthon* entsteht, sondern immer durch Austechung erworben wird. Der Austechungsstoff ist im dem Stuhl der Typhoidkranken enthalten — — Rücksichtlich der Natur des Typhoidgiftes scheint es fast gewiss, dass man es mit specifischen Spaltpilzen, den sogenannten Typhusbacillen zu thun hat». Efter detta med bestämdhet och eftertryck uttalade påstående, och då därjemte denna uppfattning delas af alla moderna kliniker, bakteriologier och patologiska anatomer, skulle man knappt vänta, att få se svenska läkare hylla den föråldrade uppfattningen, att tarmskyfusgiften kan uppstå autochthont (118, 144, 215) d. v. s. tarmskyfusbacillen skulle ej ensam vara tyfusgiften, utan antingen skulle föruttnelseprodukter utgöra tarmskyfusgiften eller ock skulle de icke patogena föruttnelsebakteri-

¹ Med tjänsteläkare menas här såväl förste provinsialläkaren som ock öfriga tjänsteläkare.

erna kunna omvandlas till patogena och under vissa gynnsamma förhållanden alstra ett tyfotoxin — sjukdomsgiftet skulle uppstå autochthont («Auch ohne Anwesenheit von Typhus-dejektionen» Eulenburg, Realencyklopædie III Aufl. Bd I rubr. Abdominaltyphus.)

I sina årsberättelser omnämna tjänsteläkarne mera sällan den närmaste orsaken till sjukdomen, tarntyfusbacillen (81). Deremot visar det sig, att sättet, på hvilket smittan sprides, har tilldragit sig allmänt intresse. Många af beskrifningarne gälla, huru sjukdomen blifvit spridd derigenom, att i tarntyfus insjuknade flyttats från stället der de insjuknat, till sina hem, och således nya smitthärdar uppstått (46, 50, 53, 77, 78, 84, 94, 96, 106, 116, 173, 183, 197, 223, 229). Är det nu så lyckligt, att den sjuke har sitt hem i stad (50) och förflyttas dit från landet, hvilket väl mera sällan är fallet, så plägar i vanliga fall sjukdomen begränsas därigenom, att lämpliga åtgärder (isolering och desinfektion) vidtagas, hvilka hindra smittans utbredning. Faran är ej heller särdeles stor, om en på landsbygden insjuknad i tide sjukförpassas till ett lazarett, och nödig desinfektion af smittohärden sker. Men detta är ingalunda den vanliga gången. Insjuknar på landet ett tjänstehjon, sändes det, så snart det är tal om smittosam sjukdom, ej minst nervfeber, till sina anhöriga.¹ När man nu vet, att mångenstädes på landsbygden renligheten inomhus mer än lofligt försummas, och att tjänstehjonen ofta tillhöra de fattigaste och uslaste hemmen, där ingen nödig isolering kan ske, ligger faran i öppen dag: bildandet af en ny infektiionskälla. För att erhålla nödig vård för den sjuke, måste de anhöriga ofta anlita grannarnes hjälp. Så händer att en af dessa smittas: ett nytt led i smittokedjan har uppstått (77.)

I allmänhet är det svårt att påvisa, att tarntyfusfallen kedjeformigt nå hvarandra som vid andra infektiionsjukdomar, och tjänsteläkaren får mången gång förgäves forska efter en först insjuknad, men i nyssnämnda fall (77) framgår, att två nya härdar uppstått, hvilka stå i direkt samband med den primära infektiionskällan.

Att mjölk kan medföra tyfusgiftet och utbreda sjukdomen omtalas äfven i årsberättelserna (54, 92, 107, 121, 142, 194, 195, 199.) De s. k. mjölkepidemierna hafva först i senare tider (1880-talet) tilldragit sig berättigad uppmärksamhet, sedan man lyckats bevisa, att mjölken kan vara smittobärare.

Af tjänsteläkarnes rapporter framgå ej mer än två fall, der smitta införts till stad med mjölk; de andra epidemierna tillhöra landsbygden. A priori skulle man vänta, att mjölkepidemier skulle uppträda minst lika ofta i stad som på landsbygd, hälst all mjölk, som förbrukas i städerna, inforslas från landet. Man kan antaga, att lika många stadsbor som landtbor smittas genom mjölk. Men under det att den i staden insjuknade genast isoleras i hemmet eller på sjukhus och andra lämpliga åtgärder vidtagas för att hindra att sjukdomen sprides, så sker ofta nära nog motsatsen på landsbygden. Här är det först och främst ej så säkert att sjukdomens art röjes i tide, helst tillgången på läkare är på vissa platser i jämförelse med stad tämligen knapp, och sedan har man att vänta bristande

¹ Här är en lucka i vår lagstiftning. En husbonde, som blifvit af läkare underrättad om, att en tjänare insjuknat i smittosam sjukdom och sänder den sjuke till ett hem där ej nödig vård kan erhållas och där faran att sjukdomen skall utbreda sig, är påtaglig och sålunda uppsåtligen sprider smitta, borde väl straffas lika väl som den, som sprider smittosam sjukdom bland kreatur. Visserligen är det sant att kommunalnämnden kan ingripa och vidtaga lämpliga åtgärder mot smittan på den plats, dit den sjuke förts, men detta sker först efter det läkare besökt stället, och den, som känner förhållandena på mera aflägsna, isolerade orter, vet, att det mesta, som kommunalnämndens ordförande i thy fall borde göra, ofta reduceras till några fromma önskningar.

isolering och rengöring, hvadan faran för att en epidemi skall uppblossa ligger nära till hands.

De bevis, som af tjänsteläkarne lemnas för att smittan medföljer mjölken, kunna ej sägas vara fullgiltiga, men de äro i viss mån öfvertygande. I en rapport (107) säges, att det område, som angreps af en mjölkepidemi, tämligen noga öfverensstämde med området för ett andelsmejeri verksamhet, och att sedan noggrann rengöring af mjölkkärlen och sterilisering af mjölken skett, sjukdomsfallen väsentligt minskades. Det var väl knappt att vänta, att epidemien skulle med ens upphöra, ty sedan sjukdomen bildat flera nya härdar och sjukdomen spreds vidare från dessa, måste dessa härdar förstöras, innan epidemien kunde helt utslockna.

Ett annat bevis för, att mjölken i en epidemi var sjukdomsorsak, lämnas i en annan rapport. (121) Deri påvisas, att sjukdomen börjat i ett hem, derifrån mjölk utsändes till ett mejeri, att mjölk från detta mejeri blifvit använd i alla de hus der sjukdomen utbröt (utom ett), att alla, som hämtade mjölk från andra håll gingo fria, samt att barn, som hufvudsakligen använde mjölkföda, insjuknade före de äldre. Som tjänsteläkaren riktigt nog betonar, kunde den invändningen göras, att ej alla, som hämtade mjölk från mejeriet, insjuknade, och han säger, att detta möjligen kunde tala mot beviset. Men härtill kan man, utom hvad tjänsteläkaren sjelf anmärkt om mjölkens olika smittosamhet vid olika tillfällen, (kokning), svara, att en del andra omständigheter såsom individuel disposition m. m. här liksom vid andra epidemier skydda för smitta. Ehuru i intet af dessa tillfällen tyfusbacillen blifvit direkt påvisad, torde man dock kunna anse som sannolikt, att *mjölken innehölle sjukdomsgiftet och orsakade epidemierna*.

I allmänhet är det väl så, att mjölken infekteras med förorenadt vatten, som användes af mjölkerskan till tvättning af händer o. s. v. eller till diskning af mjölkkärlen, eller kanske stundom till utspädning af mjölken. Vattnet i sin ordning infekteras från någon hård för tyfusgiftet, från någon gödselhåla, afträde el. dyl. och härmed komma vi till frågan om vattnet som bärare af sjukdomsgiftet.

Tvifvelsutän förorsakas de flesta epidemier direkt af förorenadt vatten. Många exempel härpå framgå ur det tillgängliga materialet (57, 62, 98, 101, 135, 148, 173, 174, 185, 185). I en rapport (57,) omnämnes att i Engelholms distrikt nervfeber utbrutit i en by, och att två källor, som hade dåligt vatten blefvo förbjudna att användas. På ett annat ställe (66) omnämnes, att orsaken till en tarmtyfusepidemi var dåligt vatten och orenad jordgrund; i en årsberättelse (101,) beskrifves, huru på en gård i Simrishamn brunnen låg i den lägsta delen af den sluttande gårdsplanen och att vattnet var unket; i gården inträffade ett år ej mindre än 17 fall af tarmtyfus. I en granngård hade året förut yppats 6 fall af denna sjukdom. En i denna gård befintlig brunn stod i förbindelse med brunnen i den förut nämnda gården. Det ligger således mycket nära till hands att antaga, att sjukdomen i åtminstone dessa senare 17 fall orsakats af det smittförande vattnet. I en annan rapport (148,) presteras ytterligare ett sannolikhetsbevis för att »sjukdomen otvifvelaktigt uppkommit genom förorenadt vatten».

Att den höga sjukdomsfrekvensen i Malmö under året 1899 möjligen kan ställas i samband med dåligt dricksvatten torde framgå ur årsberättelsen (174). Dels var sommaren särdeles torr, så att vattnet i stadens hufvudsakliga vattentillflöde, Segeå, höll på att utsina, dels förorenades detta vatten svårt af spillvatten från en jästfabrik. Från Lund omtalas (202), att under sommaren 1899 var man beträffande tillgången på vatten hänvi-

sad till yt. resp. åvatten, och att två personer, som druckit af detta vatten ofiltrerad, ådragit sig smitta (185).

Genom dessa beskrifningar har sålunda lämnats nya stöd för den redan gamla uppfattningen, att *dåligt vatten spelar en betydande rol vid nervfeberns spridning*. Största värdet af dessa beskrifningar torde ligga deri att de visa, att uppmärksamheten är alltjemt riktad *på vattnet som smittbärare*.

Redan i historiken är det påvisadt, att tarntyfus, ofta uppträder såsom hus- eller lokalepidemi (sid. 9 på flera ställen). Sjukdomen uppträder i en familj, ett hus eller några angränsande gårdar (1, 18, 66, 96, 106, 132, 143, 147, 182, 208, 210). Sjukdomen visar en viss benägenhet att uppträda rundt om en centralpunkt, smitthärden. Vanligtvis är det en för ett eller flera hushåll gemensam brunn e. dyl., som är utgångspunkten för smittan. Är brunnen infekterad, utsättas alla inom en viss gräns, alla, som begagna brunnen, för sjukdomen. Sedermera kan naturligtvis sjukdomsgiftet öfverföras till ett annat ställe, der lämplig jordmän finnes, och der bilda en ny härd för en hus- eller gatuepidemi (101). Hvilka närmare omständigheter, som gynna eller förhindra bacillens saprofytiska tillvaro, känna vi ej. Frågan är om bacillen, sedan den lemnat menniskokroppen, måste genomgå eller ej behöfver genomgå en vidare utveckling utanför den meniska organismen, innan den blir virulent. Denna fråga är ännu oafgjord, men så mycket kan man säga, att bacillen, sedan den lemnat den tyfussjuka, tyckes som vilkor för sin fortvaro fordra just sådana sanitära förhållanden, som råda inomhus på landsbygden, åtminstone i vissa distrikt i Skåne.

För att möjligen erhålla en förklaring på den egendomligheten tarntyfus företer att den, enligt hvad af årsberättelserna framgår, i ett visst distrikt på landsbygden under en följd af år uppträder än som epidemi, än i spridda fall, under det att ett annat angränsande distrikt synes nästan vara immunt eller ej uppvisa ens tillnärmelsevis så många sjukdomsfall, och dock synas de sanitära förhållandena, speciellt hvad aflopp för spillvatten och tillgång på friskt vatten beträffar, vara lika goda eller rättare sagdt lika dåliga på båda ställen, bör man rikta uppmärksamheten ej blott på de hygieniska missförhållanden, som råda utom hus, utan fast mer granska dem inne i bostäderna. Mången gång kan man då i för en ort egendomliga seder och bruk inomhus finna orsaken till en hus epidemi, under det man förgäfvets forskar efter en förorenad brunn o. dyl.

Då Hammenhögs distrikt varit det, som under årtiondet varit mest hemsökt af tarntyfus, och de angränsande Åsums och Brösarps distrikt varit med undantag af mera tillfälliga epidemier och enstaka fall i några socknar, nästan fria från sjukdomen, så sammanträffa ofvan sagda förhållanden mellan dessa distrikt.

I sin årsberättelse (168,) säger förste Provincialläkaren, att den mindre bemedlade befolkningen i Hammenhögs distrikt visar en förvånande likgiltighet för bostadsgrundens förorening och att renligheten inomhus ej sällan mer än loffligt försummas. I »Skånes Kalender 1878» säger författaren (Dr Larsson) »att Ingelstads och Jerrestads (Hammenhögs läkaredistrikt) allmoge i karakter och folklynne, seder och bruk äro nästan desamma. De hafva för den skull också sedan äldre tider haft i många afseenden gemensamma intressen och gemensamma inrättningar, hvarför de egentligen äro att anse som delar af ett helt. Allmogen har längre än de kringliggande häradernas bevarat sina gamla plägseder, och varit sen att tillegna sig nyare tiders förbättringar. Af sina grannar västerut hafva de ansetts underlägsna i bildning och upplysning — — —. Orsaken låg deri, att sedan urminnes tid den öfvervägande delen af befolkningen ej varit själfägare, utan som hofveri-

bönder lydt under häradets stora och talrika herregårdar. Ännu för hundra år sedan var mer än hälften af jorden i herremännens händer, och socknar funnos, i hvilka ej fanns en enda fri bonde. Den vildhet i seder och andliga liknöjdhet, som äro oskiljaktiga från hofveriväsendet, hafva emellertid försvunnit(?) efter hand som frälsesäterierna börjat styckas.»

I dessa härader utgjordes ännu mot slutet af förra århundradet golfvet i bondens, torparens och husmannens stuga af sammanstampad lera; numera består det vanligtvis af bräder, ehuru man ännu der och hvar kan få se lergolf. Rengöringen af dessa golf, de må nu bestå af lera eller bräder, är särdeles primitiv; den sker vanligtvis på det sättet, att golfvet öfverstänkes med vatten, hvarefter sopning sker med en gröfre qvast, derefter öfverströs golfvet med sand. Sopning sker i regel en högst två gånger i veckan; brädgolfven skuras aldrig.

I regel ligger den sjuke, vare sig han är medlem af familjen eller tjänare, åtminstone vintertid i dagligstugan, hvilken å de flesta ställen är det enda rummet som är försedt med eldstad. Tänker man sig nu, att en person ligger sjuk i tarmtyfus i det gemensamma rummet och att den sjukes dejektioner, såsom jag verkligen sett exempel på, komma på golfvet, äro naturligtvis betingelserna för smittans utbredning särdeles gynnsamma, då bacillen torde finna lämplig jordmån antingen i det fuktiga lergolfvet, eller kanske ej mindre i de stora smutsfyllda golfspringorna. När nu sopning sker, halft om halft torskopning och damm skoftals uppröres, kan det naturligtvis afsätta sig på de matvaror isynnerhet ostar och skinkor, som för att hållas torra finnas hängande der och hvar i stugan och infektion sålunda med lätthet förmedlas.

Ännu ett egendomligt bruk vill jag beskrifva. På vissa trakter äro sängkläderna helt olika mot dem, som användas i städerna eller på andra orter. Som ofvansängkläder begagnas i stället för ett täcke en s. k. öfverdyna, en stor fjäderfylld påse (ett från danska tiden bibehållet bruk); högst sällan användes mer än ett lakan, och detta ligger då alltid på underlaget, som antingen utgöres af en madrass, eller ännu vanligare af en tjock dyna på ett underlag af halm. Tydligt och klart är, att om detta öfversta dunbolster, som ej är skyddadt af lakan, blir förorenadt af den sjukes dejektioner, kan det öfverföra smittan till en annan, som begagnar detsamma, helst som någon smittrening af sådana sängkläder ej sker eller kan ske. Kommer så slutligen dertill att befolkningen i dessa trakter ej mindre än annorstädes i Skåne hysa föga tilltro till allt hvad desinfektion heter, förlöjligen allt tal om smitta och föröfrigt ej känna till bad och renlighet annat än till namnet, samt anse att allt utom en flaska medicin är utan inverkan på sjukdomen, så bör det ej förvåna någon, om infektionssjukdomar härja svårt i sådana trakter.

Lyckligtvis gifves det ock andra orter, där inomhus en tilltalande snygghet råder, där golfven ofta skuras, där snygga mattor, ordentliga madrasser och rena sängkläder finnas, där kännedom om sjukdomsorsaker och medel till deras bekämpande hunnit. Önskvärdt vore, att inom en snar framtid sådana orter vore regel i stället för undantag.

Dessa ofvan skildrade förhållanden kunna nog påträffas der och hvar i provinsen i synnerhet bland de stora säteriernas underlydande samt i skogsbygderna, men så vidt jag vet, ingenstädes så allmänt och så typiskt som i dessa härader.

Äfven om man af nyss beskrifna seder och bruk ej kan få fram något positivt bevis för att orsaken till smittans utbredning är att söka inomhus, så tors väl knappt någon, som har kännedom om giftets natur förneka, att det ligger inom möjlighetens område att smittan kan på detta sätt förmedlas.

Den fråga, som med ledning af årsberättelserna nu närmast intresserar oss är: hvilka åtgärder pläga företagas såväl i stad som på landsbygd för att hindra sjukdomens utbredning? Att kloakledning och försyning med friskt vatten äro oeftergifliga villkor för att med kraft kunna bekämpa smittans utbredning, tyckes hafva ingått i det allmänna folkmedvetandet åtminstone i städerna; och sedan helsovårdsstadgan börjat tillämpas på landsbygden, och man börjar se goda resultat af de sanitära förbättringar den i sagda hänseende påyrkar, börjar man äfven där förstå nödvändigheten af renlighet både inom- och utomhus. Men ännu är man långt borta från målet. Förste provinsialläkarne påpeka ideligen, huru oförsvarligt brunnarne skötas på landsbygden (27, 28, 30, 33, 168, 188, 189, 190, 217); ofta säges, att vattnet i brunnarne på flera ställen var dåligt såväl till lukt, smak som utseende, beroende på, att marken var förorenad, eller att svinstior och afträden lägo för nära. Ej så sällan tvättas kläder alldeles in på den illa skyddade brunnen; på ett ställe (i Billesholm) användes för klädtvätt en rännil, derifrån flera hushåll fingo sitt dricksvatten. Stundom är vattnet oklart af bottendy. Tydligt är, att om vattnet knappt skyler botten i brunnen, så måste smittoämnen, som till äfventyrs finnas i vattnet, förekomma i relativt större mängd än om brunnen innehåller ett par meter högt vatten; ty en brunn, som är full med vatten, lämnar renare vatten än en brunn, där vattentillgången är knapp.

Vanligen upphemtas vattnet med lösa spannar. Ena stunden användes kanske spannen att forsla svinföda, affall o. dyl., andra minuten upphemtas med den samma vatten ur brunnen; det är gifvet, att brunnen måste förorenas.

I en rapport (56) omnämnes, att vattnet i brunnarne var dåligt beroende på bristande rensning och skötsel af dem, samt att några brunnar saknade öfverbyggnad. Är det väl möjligt, att vattnet i en sådan brunn, helst om den är belägen som i en rapport (101) omnämnes, i den lägsta delen af den sluttande gården, kan vara rent och friskt? Ej blott sedan långa tider samlad orenlighet gör vattnet otjänligt, utan äfven en ständig påökning af damm och smutsigt ofvanvatten, stundom specifika sjukdomsorsaker öka faran af att använda det samma.

Från Tomelilla omförmäles (58) att brunnarne ej voro tillräckligt djupa och att vattnet hade skämd lukt och smak. Brunnen på torget var försedd med en genomrutten träpump, och innehöll ett orent, stinkande vatten. Och hvilken sjuklighet i tarmskyfus i denna by under den tid då sådana beklagliga sanitära förhållanden rådde!

I rapporten för 1894 från Simrishamn omtalas, huru brunnsvattnet i flera brunnar var förderfvadt af kringliggande orenlighetshärdar, och förklarades efter i Kristianstad verkställd undersökning innehålla till dryck otjänligt vatten, hvarför de (under då rådande tarmskyfusedemi i staden) stängdes.

På flera ställen (Lund 74 och Kristianstad 83) gifvo brunnarne sådant vatten, att de måste igenfyllas.

I en rapport heter det, att antagligen kan det sägas, att det stora antalet gårdsbrunnar på landsbygden äro så placerade, att de löpa fara att förorenas från en närliggande gödselhög eller slaskränna.

Ännu många liknande beskrifningar, om huru illa landtbefolkningen vårdar sina brunnar, skulle kunna anföras ur årsberättelserna, men dessa torde vara nog att ge en klar inblick i förhållandena. Man måste verkligen förvåna sig öfver, att sådana trakter, där det så illa sörjes för brunnarnes vård, någonsin äro befriade från smittosamma sjukdomar. Men lyckligtvis bestämmes sjukdomsfrekvensen äfven af andra moment. Säkert är, att om brunnarna täcktes ordentligt, stensattes i omgifningen, och ej såsom på många ställen i

Hammenhög (28) och för öfrigt lite hvarstans, byggdes af illa sammanslutande rullstenar, om de ordentligt upprepades, skulle detta i ej ringa mån bidraga till minskandet af tarmtufus på landsbygden.

I en rapport (26) säges, att till följd af de dåliga brunnarne, det ej var underligt att Tomelilla ofta hemsöktes af tarmtufus; i annan (62) att när brunnen genom närliggande orenlighetshärd blifver orenad, kan lätt dricksvattnet bli en orsak till en nervfeber-epidemi; vidare heter det i en årsberättelse (59) att dåligt dricksvatten alltid är en svår olägenhet, som lätt kan stegras till fara om smittosamma sjukdommar såsom tarmtufus m. fl. skulle utbryta inom sambället, samt slutligen i en rapport (225), att en stor del af befolkningen fäster mycket ringa vikt vid brunnarnes skyddande från förorening, hvadan dricksvattnet därför är synnerligen ofta förderfvadt af hvarjehanda tillflöden, samt mer eller mindre hälsofarligt, ett förhållande som utan tvifvel är det mest utbredda och betänkligaste inom länet, och som med svårighet och långsamt kan undanröddas.

Det kan därför med fog sägas, att de illa skötta brunnarna på landsbygden äro ett högst beaktansvärdt moment i nervfeberns etiologi.

Nu i ordningen följer, att omnämna tvänne åtgärder, hvilka visat sig vara verk samma i kampen mot tarmtufus utbredning, nemligen isolering och desinfektion. I städerna vidtagas de väl som regel, hvarhålst någon legat sjuk i tarmtufus; den sjuke må nu vårdas på sjukhus eller i hemmet. Ofta sker det väl också på landet, men i regel först efter anvisning af läkare (8. 211). Men det gifves många ställen på landsbygden, der en uppkommen smittohärd i stället för att den borde förstöras, snarare skyddas. Tillkallas en läkare till en i smittosam sjukdom insjuknad, föreskrifver han i enlighet med gällande epidemistadgas föreskrifter, att isolering skall ske, och bifogar utom anmälan till kommunalnämndens ordförande (det är om platser, där ej hälsovårdsnämnd finnes, jag talar) råd och föreskrifter till förhindrande af sjukdomens utbredning. Kommunalnämndens ordförande har då i sitt skön, antingen att anmäla saken för vederbörande provincialläkare eller ock hos Landshöfdingeembetet, som vanligtvis låter vid anmälan bero, åtminstone så länge ännu enstaka fall uppträda. Gjorde nu alltid kommunalnämndens ordförande sin plikt, och tillsåge att isolering ordentligen företoges och lämplig desinfektering i tide skedde, skulle säkert mången epidemi häjdas i sin början. Lite hvar med landtpraxis sysselsatt läkare, torde hafva mer än en sorglig erfarenhet af, att vederbörande i sådant fall uraktlåtitt sin plikt. Den sjukens omgifning lemnas att handla på egen hand och efter bästa förstånd. Då kan man ej vänta, att den sjukens dejektioner skola oskadliggöras. I stället kastas de utan vidare ut på komposthögen eller i affallsvrån. Sedan afskrädet förts ut och utbreddt på åkrarne, kan det infektera ett helt källområde.

På flera ställen omtalas (8. II, 97. 107) huru man genom hastiga isoleringsåtgärder och noggrann desinfektion kommit epidemien att afstanna i dess början eller åtminstone häjdat den i dess lopp.

Medgifvas måste, att mången gång på landsbygden resa sig oöfvervinneliga hinder i vägen för en effektiv isolering. Många statkarls- och arbetarefamiljer äro betänkligt trångbodda; i många socknar saknas epidemisjukstuga eller annat lämpligt isoleringsställe, eller om sådant till äfventyrs skulle finnas, saknas sköterska. Kommer så dertill, att den sjuke mången gång hyser en stark motvilja att lemna sin familj eller om han är så sjuk att han ej kan flyttas, och om den sjuke endast i vissa undantagsfall kan tvingas in på epidemisjukhus, så torde i sådana och liknande fall kommunalnämndens ordförande ej ens kunna stånda moraliskt ansvar.

Nödiga desinfektions- och isoleringsåtgärder hafva visat sig kunna hämma sjukdomens utbredning.

Slutligen återstår det att omnämna några ord om äfven ett annat moment, som kan sägas stå i samband med tarmtyfus och derpå utöfva inflytande, Detta moment står åtminstone, då det gäller landsbygden, nära och sammanfaller delvis med det ofvan omnämnda näml. skyddandet af brunnarne. Det är renhållningen, speciellt hvad beträffar bortförande af sopor, affall, gödsel och dyl. I stad ombesörjes den vanligen genom ett renhållningsbolag, som står under öfverinseende af polis m. m. På de flesta ställen på landet får hvar och en sopa rent för sin dörr, om han så vill, åtminstone på de orter der ingen helsovårdsnämnd finnes.

I början af det årtionde, som rapporterna beröra, lämnade renhållningen i flera städer mycket öfrigt att önska (69, 70, III, 125). En betydlig förbättring härutinnan synes hafva inträdt under de sista åren (175, 200, 201, 202).

Angående landsbygden betona Provinzialläkarne alltjämt, att stora sanitära missförhållanden med afseende på renhållningen råda nästan öfver allt (26, 27, 32). I en årsrapport (39) heter det, att på landet är förhållandet härutinnan så till vida ett annat än i stad, att den för detsamma gällande hesovårdsstadgan ej effektivt inkommit i folkmedvetandet, samt att renlighetsåtgärderna bära en tydlig prägel af sin ungdom, isynnerhet att det gäller byar, stationssambällen, fisklägen m. fl. st.

I en annan rapport (15) omämnas, att hvad en del sanitära förbättringar utträttat är en ringa bråkdel, af hvad som erfordras, för att hithörande angelägenheter (renhållningen m. m.) nu skola anses på någorlunda tillfredsställande sätt tillgodosedda; att dessa mera vanliga akuta infektionssjukdomar under året (1894) ej farit fram så våldsamt, som under förra året, mindre är att söka i en noggrann profylax än i andra omständigheter. På andra ställen i årsberättelserna anmärkas att renhållningen vid mejerierna och vid de med desamma förenade svinuppfödningssanstalterna ej kan godkännas.

Det framgår sålunda, att vissa missförhållanden, beträffande renhållningen, måste undanröjas, innan denna kan kallas fullt tillfredsställande.

I ett följande kapitel kommer förhållandet mellan sjuklighet och dödlighet i tarmtyfus under de olika femårsperioderna af årtiondet i fråga att närmare utredas, och om det där visar sig, att sjuklighet och dödlighet aftagit under sista perioden, kan detta förhållande ej med rätta ställas i enbart beroende af sådana sanitära förbättringar som anskaffandet af vatten- och kloakledningar i städerna, utan måste äfven ställas i samband med en mängd andra omständigheter. Visserligen kunna dessa alla sammanfattas i ett ord renlighet, men detta ord innebär de olika sidorna af den allmänna hygien. Några af dessa hafva här ofvan behandlats.

Tab. 21.

Antal i tarmskyfus insjuknade och döde af 1,000 invånare i Skånes läkaredistrikt
i medeltal årligen 1891—1900.

Malmöhus län.

Läkaredistrikt.	Medel- folk- mängd 1891— 1900	Medel- folk- mängd 1891— 1895	Medel- folk- mängd 1896— 1900	Distrik- tets storlek kv.-km. (Land)	Antal innevå- nare på en kv.-km.	Insjuknade			Döde		
						1891— 1900	1891— 1895	1896— 1900	1891— 1900	1891— 1895	1896— 1900
Höganäs	22295 ⁶	22122	22469 ²	275,39	80	1,81	2,43	1,18	0,09	0,15	0,02
Eslöfs	7742 ²	7422 ⁶	8061 ³	88,30	87,6	1,78	1,37	2,18	0,19	0,13	0,25
Teckomatorps	11036 ⁷	11109 ²	10964 ²	240,46	45,9	1,54	2,16	0,91	0,31	0,52	0,09
Löberöds	9857 ³	10172 ²	9542 ⁴	195,71	50,4	1,38	2,42	0,34	0,08	0,15	0,
Skurups	6702	6763 ⁶	6640 ⁴	87,85	76,4	1,31	1,95	0,66	0,05	0,09	0,
Hels:borg o. Bjufs	43187 ⁶	41768 ⁴	44606 ³	715,28	60,4	1,24	1,40	1,07	0,12	0,13	0,11
{ Helsingborgs { Bjufs ⁵	41591 ⁴ 3161 ³	41768 ⁴ 3009 ⁴	41414 ⁴ 3192 ⁴	698,01 17,27	59,6 183	1, 0,0	1,32 5,85	0,87 3,78	0,12 0,13	0,13 0,13	0,11 0,12
Anderslöfs	14778 ⁹	14520 ⁶	15037 ²	246,51	59,9	0,98	1,28	0,67	0,07	0,09	0,04
Åsums	38234 ³	37946 ⁶	38523 ³	834,65	45,8	0,97	0,94	0,99	0,03	0,03	0,02
Hörby	17629 ⁹	17983 ³	17276	542,01	32,5	0,92	1,02	0,31	0,02	0,	0,04
Malmö. Veberöds ²	65684 ⁹	62895 ²	68474 ⁶	988,09	66,7	0,76	0,52	0,99	0,09	0,07	0,11
{ Malmö { Veberöds	61363 ¹ 8643 ³	62895 ² 8642 ³	59831 ¹ 8643 ³	765,82 222,27	80,1 38,0	0,75 0,	0,50 0,53	0,88 0,35	0,10 0,02	0,07 0,13	0,12 0,
Trelleborgs	13319 ⁴	13228 ⁴	13410 ⁴	144	92,5	0,69	0,70	0,67	0,02	0,	0,04
Hvellinge	8416 ⁴	8051 ⁶	8781 ²	144,19	58,4	0,36	0,23	0,50	0,03	0,02	0,04
Svedala	9316 ⁹	9123	9510 ³	156	53,3	0,26	0,31	0,25	0,01	0,	0,02
Summa o. medeltal	263202 ⁶	263107 ²	273298	—	—	1,03	1,15	0,91	0,08	0,09	0,07

Kristianstads län.

Hammenhøgs	38084 ⁷	38453 ⁴	37716 ¹	573,36	66,1	3,97	6,56	1,37	0,17	0,29	0,11
Båstads	5468 ³	5537	5400 ⁶	89,71	61,1	3,19	4,70	1,67	0,23	0,43	0,03
Brösarps	17407 ⁶	18086 ³	16728 ⁴	475,20	36,6	1,71	1,54	1,88	0,12	0,16	0,08
Hessleholms	31429 ¹	31443 ³	31414 ⁴	1366,39	23,0	1,08	1,27	0,88	0,04	0,02	0,02
Klippans	16177 ⁷	16163 ⁶	16191 ³	457,98	35,3	0,95	1,25	0,65	0,04	0,05	0,03
Engelholms	33265	33131 ⁶	33398 ⁴	997,73	33,3	0,77	0,85	0,69	0,06	0,06	0,05
Broby	23628 ³	23753 ⁶	23503	996,22	23,5	0,59	0,37	0,31	0,04	0,05	0,02
Kristianst.-V. Vrams	44618 ⁵	43953	45248 ²	1230,42	36,3	0,58	0,61	0,55	0,06	0,04	0,08
{ Kristianstads { V. Vrams	38043 ¹ 8219 ⁴	39043 ³ 8182 ³	37042 ¹ 8241 ³	960,28 270,13	39,8 30,4	0,53 0,61	0,80 0,89	0,55 0,56	0,07 0,05	0,08 0,08	0,08 0,04
Summa o. medeltal	210079 ⁷	210522 ³	209636 ³	—	—	1,48	2,09	0,88	0,08	0,10	0,06

¹⁾ Uträknade efter medelfolkmängden 1896—1900.

²⁾ Limhamn och Kjöfinge inräknade.

³⁾ Medelfolkmängden tagen för 8 år; distriktet 8 år gammalt 1900.

⁴⁾ Distrikten Bjuf och Veberöd 6 år gamla 1900.

Tabellen på förra sidan åskädliggör de föregående statistiska uppgifterna jämte åtskilligt annat, som kan hafva intresse för studiet af tarntyfus uppträdande i Skåne. Antalet sjuke och döde har uträknats enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter till Medicinalstyrelsen. Medelfolkmängden är tagen ur samma källa och är den för den förste Januari hvarje år kyrkoskrifna befolkningen. Dessa siffror ange visserligen folkmängden för den $\frac{1}{2}$ det år, under hvilket sjuklighet och dödlighet förlöpa, men det var ej möjligt att erhålla några uppgifter för 1901, enär de först nästa år bli tillgängliga. Egentligen borde den officiella statistikens siffror användas, men dessa ange som bekant ej någon uträknad uppgift för de olika läkaredistrikten, och bli dessutom först 1902 åtkomliga. Men den i förste provinsialläkarens årsberättelser upptagna befolkningsstatistiken är alltid högre än den officiella statistiken för samma tid, så mycket högre, att den stämmer mycket nära öfverens med medelfolkmängden, tagen midt på året enligt den officiella statistiken, så nära, att uträkningen af döde och sjuke på 1,000 i medeltal årligen enligt denna statistik i årsberättelserna ger samma resultat som enligt den officiella statistiken (jfr summorna tab. 22 och 24 skånska städerna, för hvilka sjuklighet och dödlighet är uträknad på de olika tabellerna enligt olika statistiker). Dessutom måste uträkning helst ske enligt samma statistik för distrikt och städer, om resultaten skola jämföras.

Distriktens storlek hafva uträknats enligt »Andra afdelningen, befolkningsstatistik 1890», i afsigt att visa folkmängdstätheten. Denna åter har i sin ordning uträknats enligt medelfolkmängden för hela tioårsperioden. Då befolkningen i Skåne är tämligen jämt fördelad öfver hela provinsen, trodde jag mig möjligen skola finna något bestämdt förhållande mellan folkmängdstätheten och sjukdomsfrekvensen i ett eller flera distrikt. Endast i Bjuf, som dock snarare har köpings natur, samt i Simrishamns och Båstads distrikt synes ett sådant förhållande kunna påvisas.

Socknar, som ännu i början af 1890-talet voro fördelade på olika län, hafva öfverförts till de respektive län de nu tillhöra.

Distrikt, som ej äro minst 5 år gamla, ingå i dem, hvilka de före utbrytningen tillhört (Limhamn, Åhus, Kjeffinge).

Distrikten äro ordnade efter storleken af sjuksiffran under hela tioårsperioden.

Slutligen anmärkes, att insjuknade och döde främlingar ej medräknats.

Som af beskrifningarne i förste provinsialläkarens årsberättelser var att förutse, kommer Hammenbögs distrikt först i ordningen inom de båda länen med högsta sjuk- och dödsiffran. Skillnaden mellan detta distrikt och t. ex. Kristianstads eller Svedala distrikt inom Malmöhus län är allt för stor att vara tillfällig. Det måste finnas någon bestämd olikhet i ett eller annat hänseende för att sjukdomen år efter år skall kunna uppträda med en mångdubbelt större procent på det ena stället. Sådana olikheter med andra ställen hafva provinsialläkarne upprepade gånger påpekat. Den usla hygien, de sanitära bristerna och missförhållandena i nästan alla de byar och socknar (ej mindre i själfva staden, som höra till detta distrikt, hafva noggrannt beskrifvits Borrbj (29), Gladsax (27), Hammenbög (28, 168), Ingelstorp (104), Käseberga (32), Löderup (30), Smedstorp (31), Tomelilla (13, 26, 58, 127). Simrishamn (25, 56, 81, 89, 101), Stiby och Öfraby (62, 66), Vallby 190 m. fl. äro de orter, som de svåraste anmärkningarne gälla, och äro de hygieniska missförhållandena lika stora inom som utomhus, så ligger förklaringen på den oerhörda sjukdomsfrekvensen nära till hands.

Äfven de andra distriktens plats högt uppe på tabellen var enligt förste provinsialläkarens årsberättelser tämligen gifven. Det väcker dock en viss förvåning, att Båstads

distrikt ryckt så högt upp. Möjligen stå förhållandena vid mejeriet i V. Karup (61) i något samband därmed.

Innan jag går vidare i skärskådandet af öfriga distrikt på tabellen i fråga, vill jag göra en erinran. Det är som bekant ej alltid vattnet, som är transportmedlet för tyfusgiften; d. v. s. de hygieniska förhållandena kunna på en ort vara särdeles förträffliga och dock kunna epidemier härja där. Andra ämnen, i synnerhet mjölk, kunna utbreda sjukdomen. Ehuru dessa s. k. mjölkepidemier äro så att säga mera tillfälliga än epidemier, orsakade af de ständiga emanationerna ur den inficerade marken, utöfva de dock ett visst inflytande på distriktens plats på tabellen. Sådana mjölkepidemier, som härjat i Brösarps och Bjufs distrikt ett par år (107, 121) hafva gjort att distrikten, hvilka annars skulle stått långt nere på tabellen, står öfverst eller bland de öfversta.

På sådana ställen som Höganäs och Eslöf, där invånarna hafva en stads alla sanitära olägenheter men nästan inga af dess fördelar, kan man a priori vänta en hög sjukdomssiffra (41, 72, 139, 162.) Härvid anmärkes, att till distrikten med dessa namn höra en del socknar utomkring, hvadan en del fall af tarmtypus naturligtvis förekommit där (95, 144, 181). Men hufvudorterna (Höganäs och Eslöf) hafva dock, åtminstone under vissa år, lämnat den relativt största kontigenten.

Från Teckomatorps distrikt beskrifvas utpräglade husepidemier (96, 183. 211) samt huru sjukdomen blifvit spridd därigenom att sjuka begifvit sig till sina hem (183, 211).

I en rapport från Åsums distrikt (215) omnämnes en epidemi inom distriktet. Ehuru tjänsteläkaren anser, att ruttnande organiska beståndsdelar, som förorenat dricksvattnet, varit sjukdomsorsaken, är det väl snarare sannolikt, att mjölken från ett andelsmejeri varit infekterad af specifika baciller.

I Löberöds distrikt visar sjukdomen ett raskt aftagande, möjligen stående i samband med där vidtagna sanitära förbättringar. (Enligt förste prov.-läkarens årsberättelse 1901).

Beträffande Bösarps distrikt beskrifves af tjänsteläkarne på flera ställen svåra sanitära olägenheter (222) jämte en utbredd mjölkepidemi (107).

Klippans och Hessleholms distrikt utgöras till största delen af skogsbygder, där befolkningen lefver under gamla, patriarkaliska förhållanden, mångenstädes oberörda af de allmänna sträfvanden efter allmän bättre hälsovård. Ej blott flera socknar, utan framför andra Hessleholms köping, äro föremål för svåra anmärkningar i sanitärt hänseende (102, 128). Ej underligt att tarmtypus förekommer temligen allmänt såväl i köpingen som i de socknar, som höra till distriktet.

Tab. 22.

Antal i tarmskyfus insjuknade och döde af 1,000 invånare i Skånes städer
i medeltal årligen 1891—1900.

Stad	Medelfolkmängd			Insjuknade			Döde		
	1891—1900	1891—1895	1896—1900	1891— 1900	1891— 1895	1896— 1900	1891— 1900	1891— 1895	1891— 1900
Landskrona	13211,5	12726,8	13696,2	1,21	1,37	1,05	0,15	0,14	0,15
Ystad	8844,2	8393,2	9295,2	1,19	1,45	0,93	0,20	0,24	0,15
Helsingborg	21976,8	20924	23029,6	1,18	1,62	0,63	0,15	0,19	0,10
Malmö	53354,6	50839,6	56169,6	1,00	0,81	1,19	0,14	0,14	0,14
Trelleborg	2589,2	2463	2715,4	0,82	0,24	1,39	0,04	—	0,07
Lund	15571,2	15232,8	15909,6	0,60	0,56	0,64	0,14	0,12	0,16
Kristianstad	9909,6	9761	10058,2	0,56	0,72	0,40	0,10	0,12	0,08
S:a och medeltal	125357,1	119840,4	130873,8	0,96	1,00	0,93	0,13	0,14	0,12

Angående ofvanstående tabell erinras, att samma källor för uträkning af folkmängd, sjuklighet och dödlighet användts, som vid distrikten.

Engelholm och Simrishamn ingå i de respektive distrikten; beträffande dödligheten i dessa båda städer se tab. 24.

Efter genomläsandet af utdragen ur förste provinsialläkarens årsberättelser hade man väntat, att få se Malmö stå öfverst på listan både med afseende på sjuklighet och dödlighet. I stället kommer Landskrona. Detta är dock så mycket mindre förvånansvärdt som Landskrona alltid varit och ännu är föremål för fullt befogade anmärkningar för sanitära brister (38, 70, 91, 111, 137, 157, 175, 201). Föga har staden gjort för att förbättra sin hygien; tarmskyfus tyckes vara där bofast, och dödligheten i denna sjukdom visar snarare tendens till ökning än minskning; något som för vederbörande är att observera.

I Ystad, som kommer närmast i raden, visar sjukligheten en minskning under sista perioden med ungefär 35 proc. och dödligheten med 37 proc. »Renhållningen i tillfredsställande skick» (m. m. ur förste provinsialläkarens årsberättelse för 1900). Annat var förhållandet förut (38).

Helsingborg, som under sista åren gjort stora ansträngningar att vara tidsenligt representerad äfven på hygienens område, visar, att tarmskyfus hastigt aftagit i både sjuklighet (med 60 proc.) och dödlighet (med 47 proc.).

Malmö har under båda perioderna stått på nära nog samma punkt i sanitärt hänseende. Såväl vattenledning som kloaksystem hafva upprepade gånger visat sig ej kunna tillfredsställa moderna anspråk derpå och varit föremål för svåra anmärkningar och delvis utdömts (69, 136, 174, 200). Sjukligheten i tarmskyfus visar en tilltagande siffra under sista perioden (32 proc.) och dödligheten var under hela tiden lika hög, 14 : 100.

Trelleborg, som under första perioden haft endast några få fall af tarmskyfus (enligt tjänsteläkarens på platsen uppgift »en ytterst sällsynt sjukdom i detta samhälle») (52) visar under de sista åren en hög och tilltagande frekvens och dödlighet i denna sjukdom.

Äfven i Lund har sjukdom och dödlighet i tarmskyfus något ökats under sista åren, trots vidtagna, genomgripande sanitära förbättringar (158, 202). En del nosocomiala fall omtalas (185). Åtskilliga anmärkningar mot dricksvattnet (74, 202).

Kristianstad, som står sist på listan öfver Skånes städer, visar en jämförelsevis ringa både sjuklighet och dödlighet. Sådant vore väl knappt att vänta efter de vitsord för hygien, förste provinsialläkaren gifvit staden (55, 83, 124, 187, 216) men det beror väl på tillfälligheter -- ett, jag medger det, olämpligt ord, som snarast borde ersatts med ett uttryck för vår bristande kunskap om de lagar sjukdomsorsaken följer.

För ett närmare studium af sjukdomens af- och tilltagande m. m. i de omnämnda och öfriga distrikt och städer hänvisas till tab. 21 och 22 jämte till utdragen ur förste provinsialläkarnes årsberättelser.

Här nedan följer nu en öfversigt af hvad som framgått ur de i Tab. 21—22 meddelade statistiska uppgifterna. Däri visas:

- I Att i tarmtypus insjuknade under sista femårsperioden i Malmöhus läns distrikt¹ varit 20,8 % mindre och i Kristianstads läns distrikt 57,9 % mindre än under föregående period.
- II Att antalet insjuknade varit 44,9 % större under första perioden och 3,2 % mindre under andra, i medeltal 20,8 % större i Kristianstads läns distrikt än i Malmöhus läns distrikt.
- III Att dödligheten under sista perioden varit 22,2 % mindre i Malmöhus läns distrikt och i Kristianstads läns distrikt 40 % mindre än under föregående period.
- IV Att dödligheten i Kristianstads läns distrikt under första perioden varit 10 % större, under andra perioden 14,2 % mindre än i Malmöhus läns distrikt.
- V Att sjukligheten varit 7 % mindre i de skånska städerna under sista perioden.
- VI Att dödligheten varit 14,2 % mindre i de skånska städerna under sista perioden.
- VII Att sjukligheten i de skånska städerna under första perioden varit 13 % mindre, under andra perioden varit 2,1 % större, i medeltal 5,4 % mindre än i Malmöhus läns distrikt.
- VIII Att sjukligheten under första perioden varit 52,1 % mindre och under andra perioden 5,3 % större, i medeltal 23,4 % mindre i de skånska städerna än i Kristianstads läns distrikt.
- IX Att dödligheten i de skånska städerna varit under första perioden 35,7 % större, under andra perioden 41,6 % större, i medeltal 38,6 % större än i Malmöhus läns distrikt; samt
- X Att dödligheten under första perioden varit 28,5 % större, under andra perioden 50 % större, i medeltal 39,2 % större i de skånska städerna än i Kristianstads läns distrikt.

¹ Distrikten tillsammantagna.

Kap. III.

Tarmtyfus som sjukdoms- och dödsorsak i Skåne.

Nu följer en undersökning om nervfeberns betydelse som sjukdoms- och dödsorsak i förhållande till vissa akuta infektionssjukdomar och som dödsorsak i förhållande till den allmänna dödligheten.

Enligt Kongl. Med. Styrelsens cirkulär af den 31 Okt. 1890 skola alla under läkarebehandling kommande fall af kolera, smittkoppor, fläcktyfus, tarmtyfus, skarlakansfeber, difteri ¹⁾ och rödsot anmälas och af första Provincialläkaren upptagas i halfmånadsrapporterna. Det han sålunda anses, att en viss likformighet ²⁾ är rådande beträffande rapporterna om dessa sju sjukdomar, hvadan endast dessa användas för jemförelse med hvarandra.

Af samtliga sjukdomsfall ³⁾ i dessa sjukdomar utgjorde fall af tarmtyfus

1891—1895	22,06 ‰
1896—1900	18,08 ‰
1891—1900	20,07 ‰

Tarmtyfusprocenten har sålunda aftagit med 18 ‰.

Sjukligheten i dessa sjukdomar har aftagit med 21,4 ‰.

Beträffande dödligheten utgjorde dödsfallen i tarmtyfus af samtliga dödsfall i dessa sjukdomar

1891—1895	8,8 ‰
1896—1900	15,62 ‰
1891—1900	12,21 ‰

Tarmtyfusprocenten har sålunda ökats med 43,6 ‰.

I städerna var dödligheten i tarmtyfus af samtliga dödsfall i dessa sjukdomar

1891—1895	7,72 ‰
1896—1900	26,89 ‰
1891—1906	17,30 ‰

Tarmtyfusprocenten är således under sista perioden mer än 3 gånger så stor i städerna.

¹⁾ Difteri med strypsjuka.

²⁾ Enligt K. M. Styrelsens cirkulär af 12 Febr. 1896, synes K. Med. Styrelsens årsberättelser till och med 1895 vara grundade på rapporter om endast tjänsteläkarnes verksamhet; först efter denna tid upptagas äfven ensk. läkares rapporter vid uppgörandet af årsberättelserna, hvadan siffrorna för 1891—1895 äro för låga. Då emellertid förhållandet varit enahanda i alla län, kunna siffrorna användas för jemförelser mellan Skåne och de öfriga länen. Endast för Malmöhus län uppgifves rapporterna för 1893—1895 vara enligt samma norm som efter 1895.

³⁾ Enligt K. Med. Styrelsens årsberättelser.

På landsbygden var dödligheten i tarmtufus af samtliga dödsfall i dessa sjukdomar:

1891—1895	9,28 ‰,
1895—1900	12,87 ‰,
1891—1900	11,07 ‰.

På landsbygden är alltså denna tarmtufusprocent ökad med 27,8 ‰.

Vi se alltså att den anpart af i dessa sju "smittosamma sjukdomar" döde, som tillkommer tarmtufus är under första perioden större på landsbygden, men under den sista perioden störst i städerna. Dödligheten i dessa sjukdomar har aftagit hastigare än dödligheten i tarmtufus.

Det har äfven ett visst intresse, att anställa en jämförelse mellan dödligheten i tarmtufus och den allmänna dödligheten. Enligt K. Med. Styrelsens officiella statistik afleda i tarmtufus under åren 1891—1900 581 personer i Skåne hvilket utgör 0,57 ‰ af samtliga dödsfall i provinsen dessa år. Under första perioden var förhållandet 0,63 ‰, under andra 0,50 ‰.

Den allmänna dödligheten har minskats med 4,2 ‰.

Dessa siffror visa, att dödligheten i tarmtufus minskats i förhållande till den allmänna dödligheten, samt att äfven den allmänna dödligheten aftagit. I städerna med frånräkning af Skanör med Falsterbo, Simrishamn och Engelholm, hvilka tilläggas landtdistrikten, utgöra dödsfallen i tarmtufus af samtliga dödsfall.

1891—1895	0,84 ‰,
1896—1900	0,81 ‰,
1891—1900	0,84 ‰.

Den allmänna dödligheten har i städerna minskats med nära 3 ‰.

På landsbygden utgöra af samtliga dödsfall

1891—1895	0,58 ‰,
1896—1900	0,42 ‰,
1891—1900	0,50 ‰.

Den allmänna dödligheten på landsbygden har minskats 4,61 ‰. Sålunda visas, att dödsfallen i tarmtufus i procent af samtliga dödsfall är större i städerna än på landsbygden, samt att denna dödlighet ej aftagit i städerna men på landsbygden med 27 ‰.

Jämföres tarmtufus med enskilda akuta infektionssjukdomar, så framgår af K. Medicinalstyrelsens årsberättelser, att med afseende på absolut dödlighet under åren 1891—1900 tarmtufus kommer som den 5:te i ordningen. Främst står epidemisk hjärnfeber med 62 ‰, därefter kommer barnsängsfeber med 28, difteri och strypsjuka med 22, lunginflammation med 17, tarmtufus med 8,8, skarlakansfeber med 5,9, kikhosta med 4,7, mässling med 1,5 ‰ o. s. v.

Af hvad vi funnit angående den relativa betydelse tarntyfus har som sjukdoms- och dödsorsak i Skåne åren 1891—1900 framgår som slutomdöme:

- I Att tarntyfus som sjukdomsorsak i förhållande till en grupp infektionssjukdomar (ofvannämnda "sju smittosamma sjukdomar") utgör en ej ringa procent af denna grupp och ej aftagit i samma proportion som sjukligheten i denna.
- II Att tarntyfus som dödsorsak i förhållande till denna sjukdomsgrupp afsevärdt ökats både i städer och på landsbygd.
- III Att för Skåne i sin helhet tarntyfus som dödsorsak minskats i förhållande till den allmänna dödligheten.
- IV Att af ofvannämnda sjukdomsgrupp kommer tarntyfus med afseende på absolut dödlighet som den 3:dje i ordningen, och af enskilda akuta infektionssjukdomar såsom en bland de främsta.

KAP. IV.

Tarmtyfus i det öfriga Sverige.

Det är ingalunda min afsikt att i detalj undersöka och beskrifva nervfeberns uppträdande i det öfriga Sverige, såsom det skett beträffande Skåne, utan enligt den gräns, som i förtälet utstakats, göra en öfversikt af sjukdomens förekomst i de olika länen och städerna i Riket och jämföra resultaten däraf med de i slutet af föregående kapitel anförda. För den skull har äfven här uträknats sjuklighet och dödlighet i förhållande till en viss folkmängd i de olika länen och dödligheten i städerna. Folkmängden har, då det gäller länen, uträknats enligt den officiella statistikens uppgifter om antalet invånare den 31 Dec. hvarje år. För städerna är folkmängden tagen efter beräknad folkmängd vid midten af året. Uppgifterna om sjuklighet och dödlighet äro tagna ur K. Medicinalstyrelsens årsberättelser med undantag för sista året, om hvilket uppgifter äro såsom de enda nu tillgängliga hämtade ur förste Provinsiälläkarnes årsberättelser.

Med afseende på dödligheten hade det haft sitt stora intresse att jämföra såväl de resultat jag genom mina undersökningar af dödligheten i Skåne kan hafva kommit till som ock förhållandena härutinnan i de öfriga länen i riket med uppgifterna i föregående arbeten om tarmtyfus (Bolin m. fl.), men då dessa författare måst använda de af prästerskapet lämnade dödssiffrorna för sina beräkningar, och jag, som ofvan sagdt är, använt siffrorna enligt halfmånadsrapporterna till K. Medicinalstyrelsen, äro siffrorna ej jämförbara. För min tanke om värdet af dessa dödssiffror har jag förut redogjort.¹

På tab. 23, som utvisar antalet sjuka och döde årligen på 10,000 invånare, äro länen ordnade efter den relativa sjukdomsfrekvensen för perioden 1891—1900.

Städerna, med undantag af Stockholm äro inräknade i länen.

¹ Sid. 64.

Tab. 23.

Insjuknade och döde i tarmtypus i medeltal årligen på 10,000 invånare i Sveriges olika län samt hela Riket 1891—1900.

L ä n	Medelfolkmängd			Insjuknade			D ö d e		
	1891—1900	1891—1895	1896—1900	1891—1900	1891—1895	1896—1900	1891—1900	1891—1895	1896—1900
Kristianstads län	219585	3 219683	8 219486	8 13,84	1) 18,94	8,73	0,67	1,04	0,69
Vestmanlands „	143069	7 140226	6 145912	8 12,69	18,33	7,05	1,17	1,48	0,85
Göteborgs & Bohus „	316644	9 305918	2 327371	6 12,19	11,47	12,90	1,19	1,12	1,26
Malmöhus „	387344	5 375702	8 398986	2 10,24	11,18	9,29	1,00	1,11	0,89
Gottlands „	51864	2 51346	6 52381	8 8,83	11,96	5,69	0,72	1,01	0,42
Kalmar „	228740	8 229481	2 228000	4 7,77	7,55	7,99	0,89	0,88	0,90
Hallands „	189334	2 137542	4 141126	4 7,68	8,71	6,85	0,48	0,39	0,57
Stockholms „	160007	9 155131	6 164884	2 7,49	8,19	6,78	0,80	0,90	0,70
Östergötlands „	272160	7 268019	4 276302	4 6,80	10,05	3,55	0,73	1,16	0,30
Södermanlands „	161969	9 158491	2 165448	6 6,77	6,00	7,53	0,46	0,54	0,38
Uppsala „	123063	6 122211	2 123916	2 5,99	7,82	4,16	0,49	0,69	0,29
Norrbottnens „	118345	8 110725	4 125966	2 5,79	8,49	3,09	0,65	0,94	0,35
Vesternorrlands „	220082	9 213662	2 226503	2 5,47	7,61	3,32	0,50	0,78	0,22
Kronobergs „	158987	7 158868	6 159106	8 5,45	6,57	4,32	0,46	0,49	0,42
Stockholms stad	276369	9 259272	4 293467	4 5,31	7,71	2,71	0,79	1,16	0,42
Blekinge län	143841	3 142542	8 145139	8 5,10	5,68	4,52	0,70	0,77	0,62
Gefleborgs „	221717	7 213108	4 230327	4 4,97	5,62	4,32	0,34	0,35	0,32
Skaraborgs „	243598	8 244356	8 242839	4 4,89	5,55	4,23	0,41	0,42	0,39
Elfsborgs „	275672	9 273385	6 277960	6 4,64	5,58	3,69	0,53	0,57	0,46
Örebro „	189087	4 185446	6 192728	6 4,32	5,08	3,56	0,42	0,47	0,37
Vermlands „	252994	5 252188	6 253800	6 4,01	5,64	2,37	0,36	0,46	0,25
Kopparbergs „	207767	1 202548	2 212986	2 3,94	4,43	3,44	0,45	0,56	0,34
Jämtlands „	105535	2 102086	2 108984	2 3,10	4,02	2,18	0,22	0,22	0,22
Jönköpings „	197160	3 194132	6 200188	6 3,00	4,09	1,91	0,25	0,29	0,21
Vesterbottens „	134570	5 129165	8 139975	8 1,18	1,52	0,88	0,23	0,39	0,07
Summa och medeltal	4949516	9 4845241	8 5053792	0 6,68	8,06	5,81	0,63	0,75	0,51

Kristianstads län kommer öfverst på tabellen, och Malmöhus län som n:o 4 med afseende på sjukdomsfrekvens; i fråga om dödligheten kommer Malmöhus län som n:o 3 och Kristianstads län som n:o 5. Däraf synes tydligt framgå, att betingelserna för tyfusgiftets tillvaro och utbredning varit särdeles gynnsamma under denna 10-års-period. Men då Malmöhus län under föregående 10-årsperiod med afseende på dödlighet stod allra främst, och Kristianstads län som det 5:te eller 6:te i ordningen (Bolin), så är det visadt, att den höga sjukdomssiffran för perioden 1891—1900 ej är tillfällig. Det måste finnas något för Skåne säreget, som gör, att tarmtypus där frodas.

Att de sanitära missförhållandena såväl inom- som utomhus äro stora, att gammaldags, helsofarliga seder och bruk ännu äro kvar, att mejerihandtering och mjölkförsyning lämna i hygieniskt hänseende mycket öfrigt att önska, har upprepade gånger blifvit påvisadt. Det hade varit högeligen önskvärdt att kunna få en jämförelse med de andra länen härutinnan. Men arbetet med jämförelser mellan länen i afseende på sjuklighet och dödlighet har varit så tidsödande, att jag måst begränsa mina undersökningar till dessa.

Om man finge anse som bevisadt, att just vissa sanitära olägenheter bestämma sjukdo-

¹⁾ I K. Medicinalstyrelsens årsberättelse för 1891 uppgifves antalet insjuknade i Kristianstads län vara 220; men i förste provinsialläkarens årsberättelse för s. å. 385; i förra fallet blir siffran för 1891—1895 som ofvan 18,94, i senare fallet 20,35, en siffra, som närmare stämmer med uppgiften på tab. 21. Se för öfrigt not 2 sid. 79.

mens frekvens, så kunde man med stöd af siffrorna på tabellen säga, att Skåne hade i förhållande till en del andra län mycket att förbättra. Tabellen visar nämligen följande resultat:

att antalet insjuknade under första perioden var pr mille i Kristianstads län mer än 2 gånger så stort och i Malmöhus län nära $1\frac{1}{2}$ gång så stort som medeltalet för samtliga län;

att under andra perioden Malmöhus län visade en sjuklighet, som var nära $1\frac{3}{4}$ gånger så stor och Kristianstads län en sjuklighet, som var nära $1\frac{1}{2}$ gång så stor som medeltalet.

att dödligheten var under första perioden 32,1 % större i Malmöhus län, och 27,8 % större i Kristianstads län än medeltalet för dödligheten i tarmtufus i länen under samma period samt,

att dödligheten var 42,7 % större i Malmöhus län och 26 % större i Kristianstads län än medeltalet för dödligheten i tarmtufus i samtliga länen under andra perioden.

Följer så en jämförelse mellan städerna i hela riket och de skånska städerna. De siffror, som användts i tab. 24 äro, som jag ofvan nämnt, de till förste provincialläkarne insända, af helsovårdsnämnderna uppgifna dödsfallen, samt medelfolkmängden enligt officiella statistikens uppgifter hvarje år. Talen för 1891—1900 äro medeltal af de två andra perioderna.

På tabellen äro alla Sveriges städer ordnade efter dödssiffrorna för perioden 1891—1900. Städerna i Skåne äro dessutom ställda särskildt för lättare öfversikt och jämförelser.

Tab. 24.

Döde i tarmtyfus i medeltal årligen på 1,000 invånare i Sveriges olika städer 1900—1891.

Städer	Medelfolkmängd			Döde			Städer	Medelfolkmängd			Döde		
	91—00	91—95	96—00	91-00	91-95	96-00		91—00	91—95	1891-1900	91-00	91-95	96-00
Simrishamn	1996 ⁸	1976 ²	2017 ¹	0,66	1,32	0	Uddevalla	8271 ³	7913 ⁶	8629	0,09	0,13	0,05
Sala	6035 ⁷	5879 ²	6192 ²	0,56	0,95	0,16	Ulricehamn	1239 ⁹	1193 ⁸	1286	0,09	0,17	0
Torshälla	1623 ⁷	1452 ⁸	1794 ⁶	0,14	0,55	0,33	Sköfde	4522 ⁸	4398 ⁶	4647	0,09	0,05	0,13
Motala	2882 ⁷	2741 ¹	3021 ⁴	0,37	0,66	0,07	Hedemora	1714 ³	1653 ⁶	1775	0,09	0	0,17
Amål	2984 ³	2829 ²	3139 ⁴	0,32	0,07	0,57	Skelefteå	1217 ³	1181 ⁸	1252 ⁸	0,09	0,17	0
Östhammar	732 ⁸	714 ⁸	750 ⁸	0,28	0,56	0	Stockholm	273661 ⁶	256754 ¹²	290569	0,08	0,12	0,05
Kalmar	12195 ¹	11905 ⁶	12484 ⁶	0,27	0,25	0,29	Skenninge	1295 ¹	1284 ⁶	1305 ⁶	0,08	0,16	0
Mariestad	3409	3301	3517	0,24	0,30	0,17	Halmstad	13561 ²	12723 ⁴	14399	0,08	0,08	0,08
Vadstena	2277 ⁸	2224	2330 ⁶	0,22	0,27	0,17	Haparanda	1412 ⁹	1318 ⁴	1507 ⁴	0,07	0	0,13
Linköping	13339 ²	12963 ⁴	13715	0,21	0,35	0,07	Söderköping	1861 ⁸	1835 ⁶	1888	0,06	0,11	0
Öregrund	952 ⁷	944 ²	961 ²	0,21	0	0,42	Visby	7612 ⁵	7265	7960	0,06	0,06	0,05
Oskarshamn	6053 ³	5788 ²	6318 ⁴	0,20	0,07	0,32	Karlskrona	22443 ⁶	21612 ⁶	23274 ⁶	0,06	0,07	0,04
Mariefred	1091 ⁵	1030 ⁶	1158 ⁶	0,20	0,39	0	Hernösand	7358 ⁵	7018 ⁴	7698 ⁶	0,06	0,11	0
Norrteå	2602 ⁹	2482 ⁸	2723	0,19	0	0,37	Umeå	3536 ⁸	3402 ¹	3671 ²	0,06	0,12	0
Kungälv	1020 ²	978 ⁶	1061 ⁸	0,19	0	0,38	Östersund	6138 ⁴	5677 ⁶	6599 ²	0,05	0,07	0,03
Köping	4336 ⁷	4117 ²	4556 ²	0,19	0,31	0,01	Piteå	2694 ⁹	2734 ⁴	2655 ⁴	0,04	0	0,07
Strömstad	2722 ⁸	2641 ¹	2804 ²	0,18	0,15	0,21	Trelleborg	2624	2478 ⁸	2769 ²	0,04	0	0,07
Ystad	8925 ⁵	8162 ⁸	9388 ²	0,18	0,21	0,15	Södertälje	5827 ¹	5116 ¹	6537 ⁸	0,03	0,04	0,03
Nyköping	6561 ⁶	6148	6975 ²	0,17	0,36	0	Eskilstuna	12167 ⁴	11284 ⁴	13050 ⁴	0,03	0,04	0,02
Vestervik	7083 ⁸	6844 ²	7323 ⁴	0,17	0,12	0,22	Eksjö	3452 ⁹	3326 ⁶	3579 ²	0,03	0,06	0
Borås	11100 ⁵	9065	13136	0,17	0,20	0,14	Alingsås	3057 ¹	2914 ⁸	3199 ⁴	0,03	0	0,06
Falköping	2915 ⁸	2840	2987 ⁶	0,17	0,14	0,02	Skara	4124 ⁸	3909	4340 ⁶	0,03	0,05	0
Hudiksvall	4692 ⁷	4600 ²	4785 ²	0,17	0,13	0,21	Arboga	4948 ¹	4714 ⁴	5181 ⁸	0,02	0,04	0
Falun	8690 ⁹	8323 ²	9058 ⁶	0,15	0,19	0,11	Sigtuna	538	531 ²	544 ⁸	0	0	0
Landskrona	13246 ⁹	12730 ²	13763 ⁶	0,15	0,14	0,15	Strängnäs	2194 ⁷	1847 ²	2542 ²	0	0	0
Enköping	3650	3437 ⁴	3862 ⁶	0,14	0,29	0	Trosa	642 ¹	620 ⁸	663 ⁴	0	0	0
Vesterås	9372 ⁷	8472	10273 ⁴	0,14	0,24	0,04	Vimmerby	2109 ⁴	2077 ⁸	2141	0	0	0
Sundsvall	14024 ⁴	13777	14271 ⁸	0,14	0,17	0,10	Ronneby	1973 ¹	1902 ⁴	2043 ⁸	0	0	0
Helsingborg	22301 ⁴	21231 ⁴	23371 ⁴	0,14	0,18	0,09	Laholm	1656 ³	1562 ⁸	1749 ⁸	0	0	0
Vaxholm	1573 ²	1543 ⁸	1602 ⁶	0,13	0,13	0,12	Hjo	1519 ⁶	1453	1586 ²	0	0	0
Marstrand	1616 ⁵	1555	1678	0,13	0,13	0,12	Kristinehamn	6267	6035 ⁸	6498 ²	0	0	0
Nora	1532 ⁹	1466 ⁴	1599 ⁴	0,13	0	0,26	Filipstad	3350 ⁶	3225 ⁶	3475 ⁶	0	0	0
Malmö	53583 ⁵	50450 ⁶	56716 ⁴	0,13	0,13	0,13	Linde	1684 ⁸	1579 ²	1790 ⁴	0	0	0
Lund	15651	15297	16005 ¹	0,13	0,09	0,17	Säter	626 ⁸	593 ⁴	660 ²	0	0	0
Växjö	7034 ⁷	6766 ⁸	7302 ⁶	0,12	0,15	0,08	Örnsköldsv.	¹ 2314	² 1990	2443 ⁴	0	0	0
Borgholm	864 ²	848 ⁶	879 ⁸	0,12	0	0,23	Skånör & F.	1004 ⁵	1049 ⁵	959 ⁶	0	0	0
Sölvesborg	1716 ²	1633 ⁴	1799	0,12	0,24	0	Summa och medeltal	987416 ⁹	932846 ¹	1041987 ⁸	0,11	0,13	0,09
Göteborg	115454 ¹	108822 ²	122086	0,12	0,09	0,14	Obs.! Örnsköldsvik frändragen folkmängdssummorna.						
Askersund	1627 ⁷	1564	1691 ⁴	0,12	0	0,23	Skånska Städerna.						
Engelholm	2349 ³	2111 ²	2587 ⁴	0,12	0,09	0,15	Ystad	8925 ⁵	8462 ⁸	9388 ²	0,13	0,21	0,15
Uppsala	21892 ⁷	21237 ⁴	22548	0,11	0,16	0,06	Landskrona	13246 ⁹	12730 ²	13763 ⁶	0,15	0,14	0,15
Norrköping	36484 ³	34068 ⁴	38900 ²	0,11	0,18	0,04	Helsingborg	22301 ⁴	21231 ⁴	23371 ⁴	0,14	0,18	0,09
Jönköping	21074 ¹	20205 ⁴	21942 ⁸	0,11	0,16	0,05	Malmö	53583 ⁵	50450 ⁶	56716 ⁴	0,13	0,13	0,13
Kungsbacka	870 ²	828 ⁸	911 ⁶	0,11	0	0,22	Lund	15651	15297	16005	0,13	0,09	0,17
Vänersborg	5903 ⁶	5653 ⁶	6153 ⁶	0,11	0,11	0,10	Kristianstad	9959 ⁷	9837 ⁴	10082	0,10	0,12	0,08
Falkenberg	2072 ²	1910 ⁸	2233 ⁶	0,10	0,10	0,09	Trelleborg	2624	2478 ⁸	2769 ²	0,04	0	0,07
Varberg	4949 ⁵	4511 ⁸	5387 ²	0,10	0,04	0,15	Summa och medeltal	126292 ⁰	120488 ²	132095 ⁸	0,13	0,14	0,12
Lidköping	5329 ⁷	5276	5383 ⁴	0,10	0,15	0,04							
Karlstad	9961 ⁷	9137	10786 ⁴	0,10	0,13	0,07							
Örebro	17314	15267 ⁴	19360 ⁶	0,10	0,15	0,04							
Gefle	25954 ⁹	24828	27081 ⁸	0,10	0,15	0,04							
Söderhamn	10466 ⁹	10114 ⁶	10819 ²	0,10	0,10	0,09							
Luleå	6867	5694 ⁸	8039 ²	0,10	0,04	0,15							
Kristianstad	9959 ⁷	9837 ⁴	10082	0,10	0,12	0,08							
Grenna	1134	1115 ²	1170 ⁸	0,09	0,18	0							
Karlsamn	7034 ⁹	7004 ⁸	7065	0,09	0,11	0,06							

¹ Tagen på 7 år.

² Tagen på 2 år.

Staden Simrishamn, som ligger i Kristianstads län och Hammenhögs f. d. Simrishamns distrikt, är den af Sveriges städer, ja, den plats i riket, som visar den högsta sjukdoms- och dödssiffran för perioden. Denna stad står högst uppe på tabellen, liksom Hammenhögs distrikt och Kristianstads län på sina resp. tabeller.

När man läser förste provinsialläkarens beskrifningar öfver stadens sanitära förhållanden, kan man näppeligen tänka sig, att något motstykke därtill kan finnas i någon stad i Sveriges rike. Staden har också, såsom förut anmärkt är, fått den tvetydiga äran, att i detta hänseende stå främst bland alla städer i landet.

Beträffande de andra skånska städerna intaga de ej någon plats högt uppe på tabellen: Ystad, Landskrona och Helsingborg tillhöra den första tredjedelen af städerna; Malmö, Lund och Engelholm början af andra; Trelleborg och Kristianstad sista tredjedelen.

Om vi nu med hänvisning till tabellerna 23 och 24 anställa jemförelser mellan landsbygden och städerna, så finna vi, att dödligheten i tarmtufus pr 10,000 invånare är under perioden 1891—1900 för städerna 1,10, för landsbygden 0,51,¹ för hela rikets landsbygd och städer 0,68. Dödligheten har i städerna aftagit med ungefär 30,7 %; på landsbygden med 31,1 % och i hela riket med 32 %.

Jemföras därjemte de skånska städerna med alla Rikets städer, så finna vi, att dödstalen under den första femårsperioden voro 7,1 % större, under den andra perioden 25 % större i de skånska städerna, men under det att dödligheten i Rikets städer minskades med 30,1 % minskades den i de skånska städerna med endast 14,2 %.

Resultatet blir sålunda:

Att tarmtufus uppträdt i städerna med en rel. dödssiffra, som varit nära dubbel så stor för städerna som för Riket i sin helhet;
att tarmtufus aftagit i Riket i sin helhet, sjukligheten med 34 och dödligheten med 32 %;
att denna minskning af dödligheten varit ungefär densamma både i städerna och på landsbygden;
att såväl sjuklighet som dödlighet haft sin nära nog största frekvens i Skåne och särskildt i städerna, jemförda med andra län och städer, samt
att dödligen minskats hastigare i samtliga städer i Sverige än i de skånska städerna tillsammans.

För landet i sin helhet, liksom förut för Skåne, följer nu en utredning af tarmtufus' förhållande till den allmänna dödligheten. Under åren 1891—1900 afledt enligt K. Medicinalstyrelsens årsberättelser 3,139 personer i tarmtufus, d. ä. 0,38 % af samtliga under dessa år inträffade dödsfall. Procenten var för de olika perioderna

1891—1895	0,45 %
1896—1900	0,32 %

hvilket bevisar att tarmtufus minskats i förhållande till den allmänna dödligheten, helst som denna under sista perioden var 0,9 % större än under första femårsperioden.

¹ Medelfolkmängd: 1891—1895: 3,912,395; 1896—1900: 4,011,805.
Döde i tarmtufus: 1891—1895 1,198, 1896—1900 857.

Gör man därjemte en jämförelse mellan städer och landsbygd med afseende på tarmtufusprocenten, så framgår däraf som resultat för städerna:

1891—1895	0,75 ‰,
1896—1900	0,51 ‰,
1891—1900	0,63 ‰,
och för landsbygden: 1891—1895	0,37 ‰,
1896—1900	0,26 ‰,
1891—1900	0,31 ‰.

och då den allmänna dödligheten ökats på landsbygden med 0,2 ‰ och i städerna med 3,5 ‰ så inses däraf:

att dödligheten i tarmtufus aftagit i förhållande till den allmänna dödligheten;
att denna dödlighet (i tarmtufus) varit större i städerna än på landsbygden, samt
att den aftagit mindre på landsbygden än i städerna.

I Skåne var rel. dödligheten i tarmtufus större i de skånska städerna än för samtliga städerna i Riket. Denna dödlighet aftog ej i de skånska städerna. På skånska landsbygden var minskningen ungefär densamma som på landsbygden i Riket i sin helhet resp. 27,5 ‰ och 29,7 ‰).

Nervfeberns förhållande till de »sju smittosamma sjukdomarne» (uppräknade ofvan) i Riket under åren 1891—1900 var som följer:

Af samtliga rapporterade sjukdomsfall i dessa sjukdomar utgjorde i tarmtufus insjuknade	
1891—1895	17,43 ‰,
1896—1900	10,78 ‰,
1891—1900	14,10 ‰.

Tarmtufusprocenten har sålunda aftagit med 38,1 ‰.

Den andel af sjukligheten i dessa sjukdomar i Riket, hvilken tarmtufus tager, är således mindre än i Skåne, där den aftog mindre (18 ‰) än i Riket i sin helhet.

Sjukligheten i dessa sjukdomar är under sista perioden omkring 10 ‰ större. Beträffande dödligheten utgjorde dödsfallen i tarmtufus af samtliga dödsfall i dessa sjukdomar:

1891—1895	10,66 ‰,
1896—1900	12,08 ‰,
1891—1900	11,37 ‰.

Tarmtufusprocenten af i dessa sjukdomar döde har ökats med 11,7 ‰; i Skåne var den större under perioden 1891—1900 och ökades ännu mer (43 ‰) under sista perioden. Dödligheten i dessa sjukdomar har aftagit med 37,1 ‰.

Städer och landsbygd förete i detta förhållande mellan dödlighet i tarmtufus och i ofvan nämnda sjukdomar föga skiljaktighet. För städerna voro dödsfallen i tarmtufus af samtliga dödsfall i dessa sjukdomar.

1891—1895	10,37 ‰,
1896—1900	13,37 ‰,
1891—1900	11,87 ‰.

Tarmtufusprocenten har ökats med 22,4 ‰.

I Skåne var denna ökning mycket större.

Dödligheten i städerna i dessa sjukdomar aftog med 45,1 %/o. Denna dödlighet i städerna har således minskats hastigare än dödligheten i tarmtufus.

På landsbygden var förhållandet .

1891—1895	10,73 %/o
1896—1900	11,50 %/o
1891—1900	11,11 %/o.

Tarmtufusprocenten har ökats med 6,6 %/o.

I Skåne var denna ökning större.

Dödligheten i dessa sjukdomar har aftagit med 32,6 %/o; alltså har dödligheten i tarmtufus på landsbygden ej aftagit så hastigt som dödligheten i dessa sjukdomar.

I hela riket, både i städer och på landsbygd, som ock i Skåne har dödligheten i tarmtufus ej aftagit i samma proportion som dödligheten i ofvannämnda sjukdomsgrupp.

Jämföres tarmtufus med enskilda akuta infektionssjukdomar, så framgår af K. Medicinalstyrelsens årsberättelser, att med afseende på absolut dödlighet under åren 1891—1900 tarmtufus kommer som den 5:te i ordningen: främst epidemisk hjärnfeber med 56 proc. pr år, barnsängsfeber 37 proc., difteri & strupsjuka 16 proc., lunginflammation 14 proc., därefter tarmtufus 9 proc., och vidare skarlakansfeber 7,6 proc., smittkoppor 7,5 proc., kikhosta 4 proc., mässling 2,8 proc., fläcktyfus 1,7 proc. o. s. v.

Äfven i Skåne var tarmtufus i detta hänseende den 5:te i ordningen.

Resultatet af dessa undersökningar angående tarmtufus betydelse som sjukdoms- och dödsorsak i Sverige har blifvit:

- I *Att tarmtufus som sjukdomsorsak i förhållande till en grupp infektionssjukdomar (ofvan uppräknade "sju smittosamma sjukdomar") minskats i Riket i sin helhet. I Skåne har deremot sjukligheten inom denna sjukdomsgrupp aftagit hastigare än sjukligheten i tarmtufus.*
- II *att sjukdomsfall i tarmtufus utgöra ej ringa procent af sjukligheten inom ofvannämnda sjukdomsgrupp. Denna procent är större i Skåne än i Riket i sin helhet.*
- III *att tarmtufus som dödsorsak i förhållande till den allmänna dödligheten minskats såväl i Riket som i Skåne i sin helhet, både i städer och på landsbygd i Riket, men ej i de skånska städerna.*
- IV *att tarmtufus som dödsorsak är med afseende på absolut dödlighet en af de främsta af ofvannämnda sjukdomsgrupp och bland enskilda akuta infektionssjukdomar den 5:te i ordningen, samt*
- V *att tarmtufus som dödsorsak i förhållande till de "sju smittosamma sjukdomarne" ej aftagit så mycket som dessa hvarken i Skåne, i Riket i sin helhet eller i städer och på landsbygd.*

Som en återblick på det som framgått af denna afhandling framställas följande slutsatser.

Tarmtyfus uppträdande i Sverige (Skåne) kan spåras tillbaka till slutet af 1700-talet.

På landsbygden i Skåne förekomma åtskilliga moment, som bidraga till sjukdomens utbredning såsom förflyttande af sjuka till friska orter, illa skötta brunnar, dåligt brunnsvatten, vissa sanitära missförhållande inomhus, bristande isolering och desinfektion m. m., under det att i städerna den allmänna helsovården är bättre tillgodosedd och sjukdomen sålunda lättare kan begränsas.

Utbredda epidemier kunna stundom anses härleda sig från mjölk från andelsmejerier.

Det är i hufvudsak vattnet som medför och utbreder tyfusgiften.

Under sista årtiondet har tarmtyfus varit mindre allmän i nästan alla andra län i Sverige än i de skånska, där ett samband mellan ofvannämnda sanitära missförhållanden och sjukdomens frekvens synes förefinnas.

Sjukdomen har under sista tioårsperioden aftagit såväl i hela Sverige som i Skåne, dock ej i vissa skånska städer.

RÄTTELSEB.

Sid. 9 står Ovistofta i st. st. för *Qvistofta*.

Sid. 12 står c) på landsbygden 90, bör vara 89.

Sid. 16 Tab. a) byta namnen *Lund* och *Landskrona* plats.

Sid. 20 står c) döde i Malmö 7, bör vara 8.

Sid. 34 står 100 Helsingborgs d., skall vara *Helsingborg*.

Sid. 43 står på tab. b), öfverst, Malmö stad och Helsingborgs d:o, skall vara Malmö *distrikt* och Helsingborgs *distrikt*.

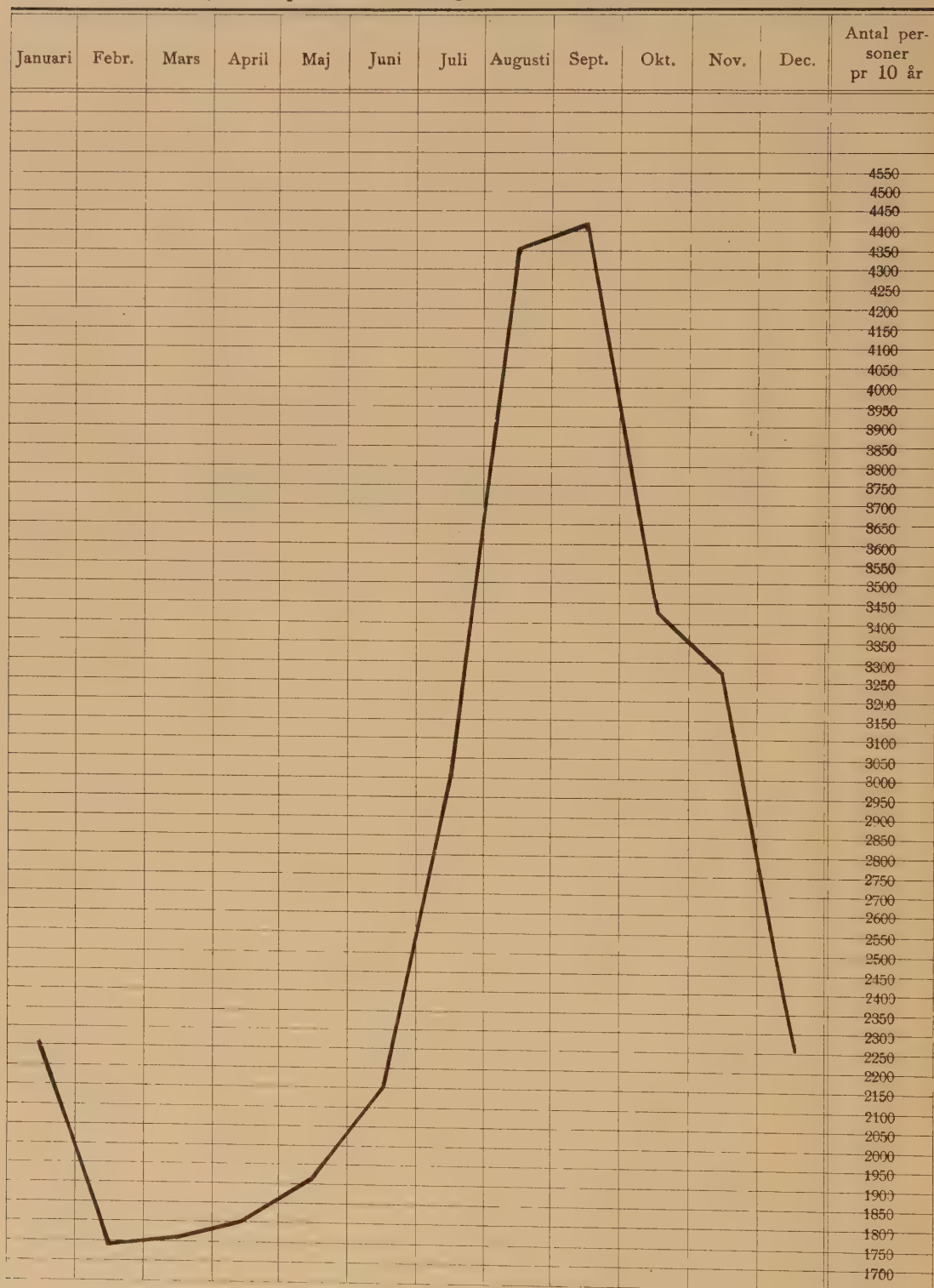
Sid. 46 Tab. 14 står årsberättelse i stället för *årsberättelser*.

I historiken fattas på ett par ställen citationstecken vid citat ur Eulenburgs Real-encyclopædie.

ÖFVERSIKTSTABELLER.

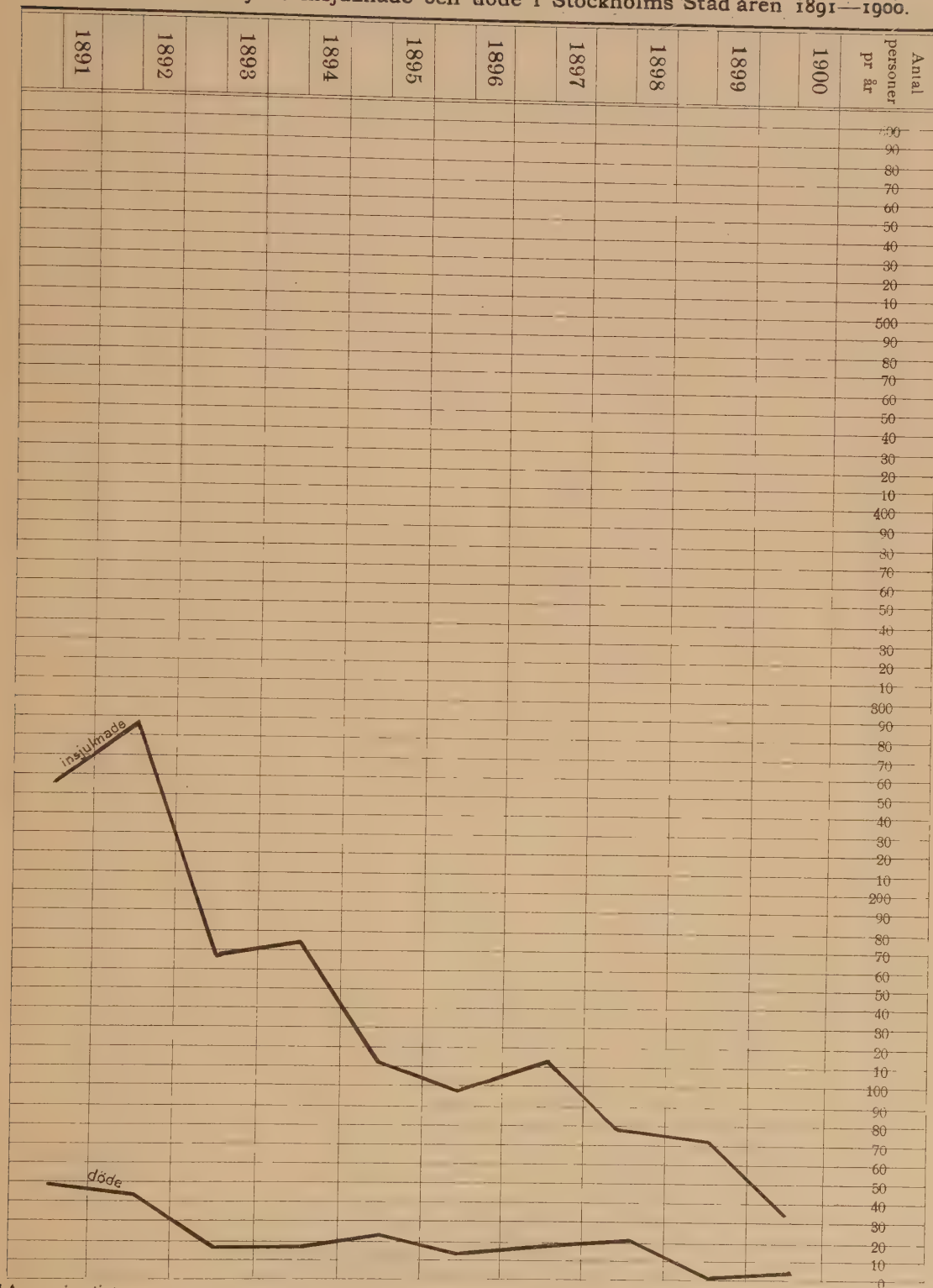
Öfversiktstabell

utvisande tarmtufusfrekvensen i Sverige under olika månader åren 1891—1900.

Öfversiktstabell

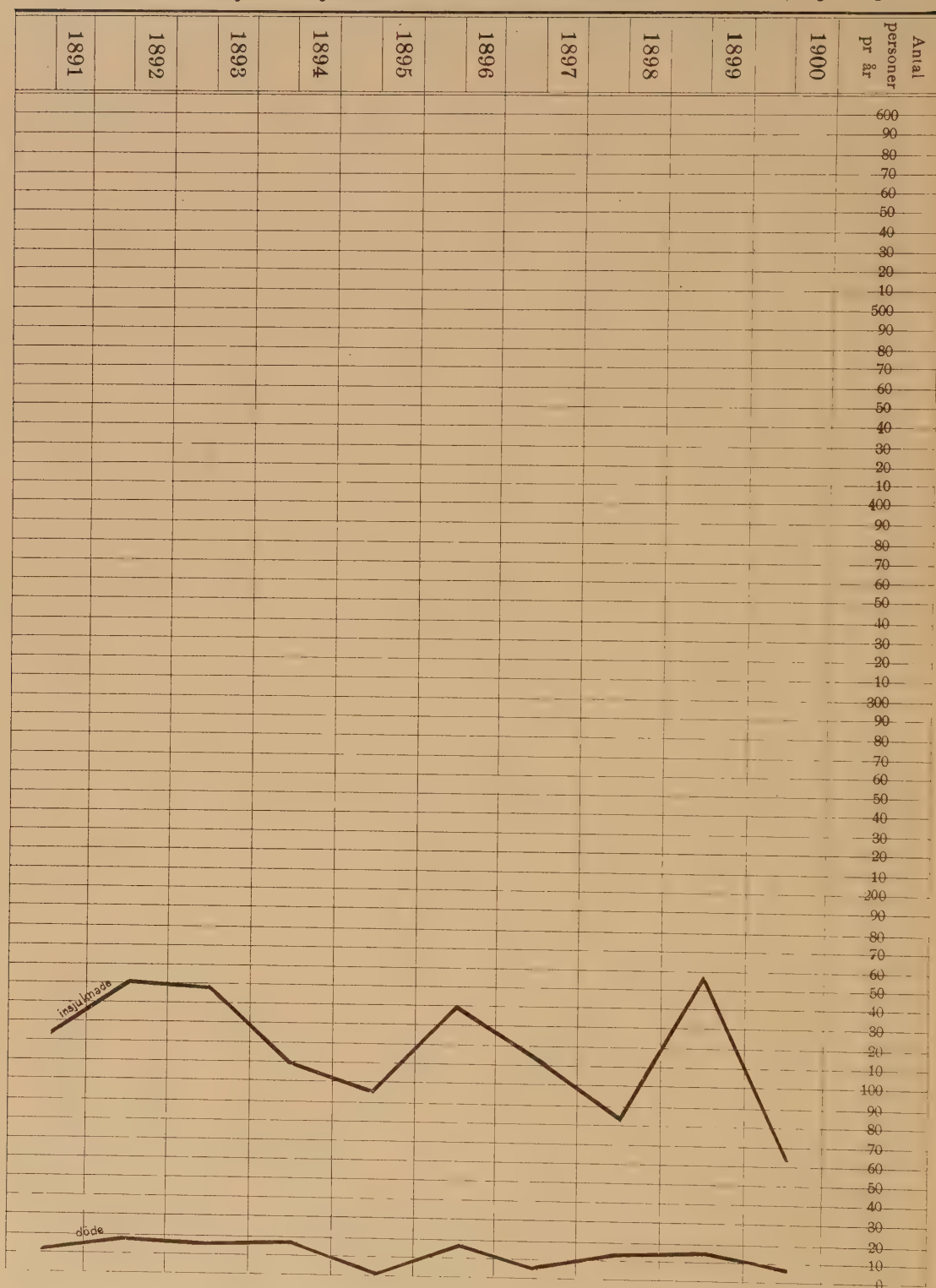
utvisande¹ i tarmtyfus insjuknade och döde i Stockholms Stad åren 1891—1900.

¹ Approximativt.

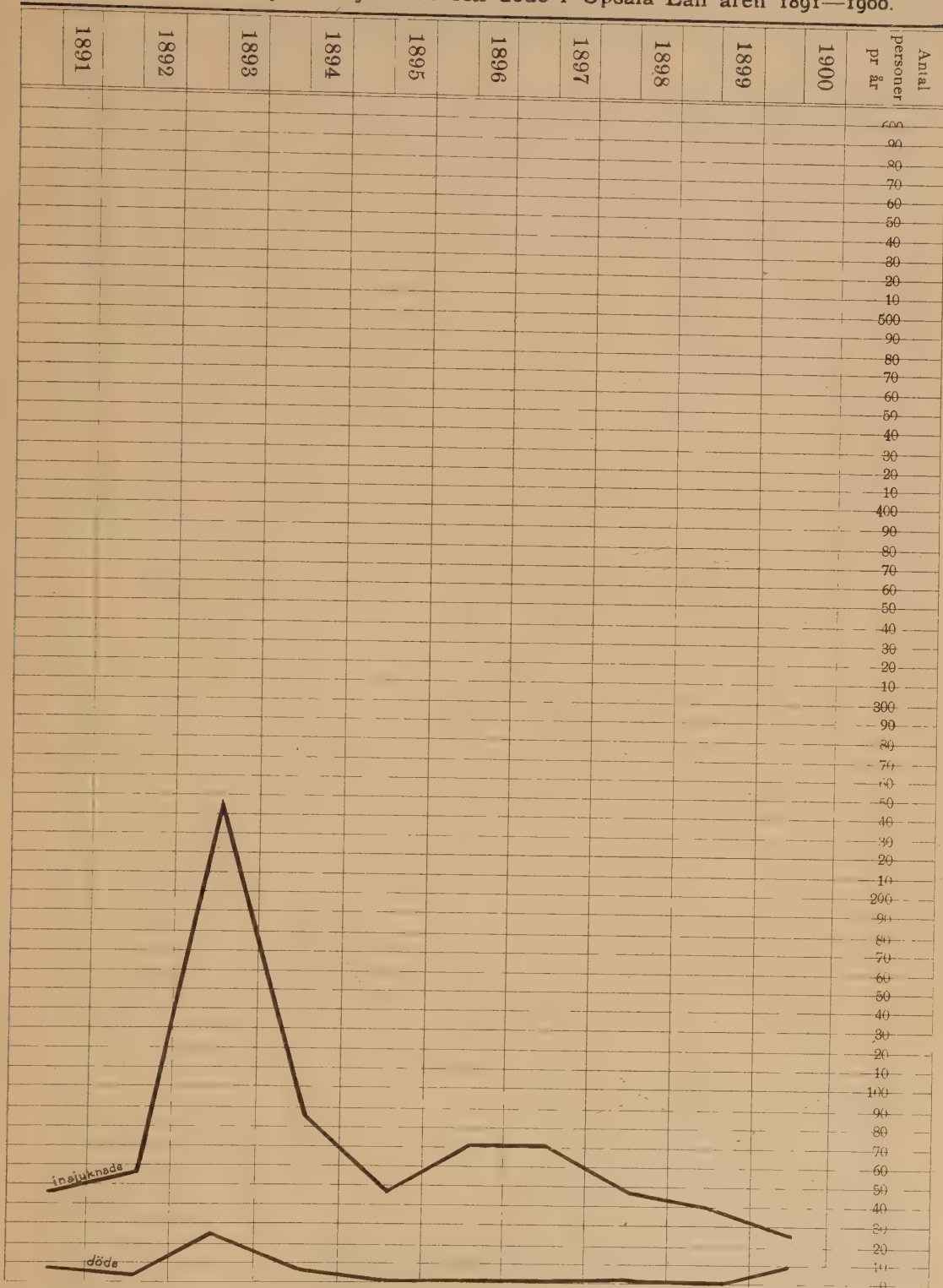
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Stockholms Län åren 1891—1900.

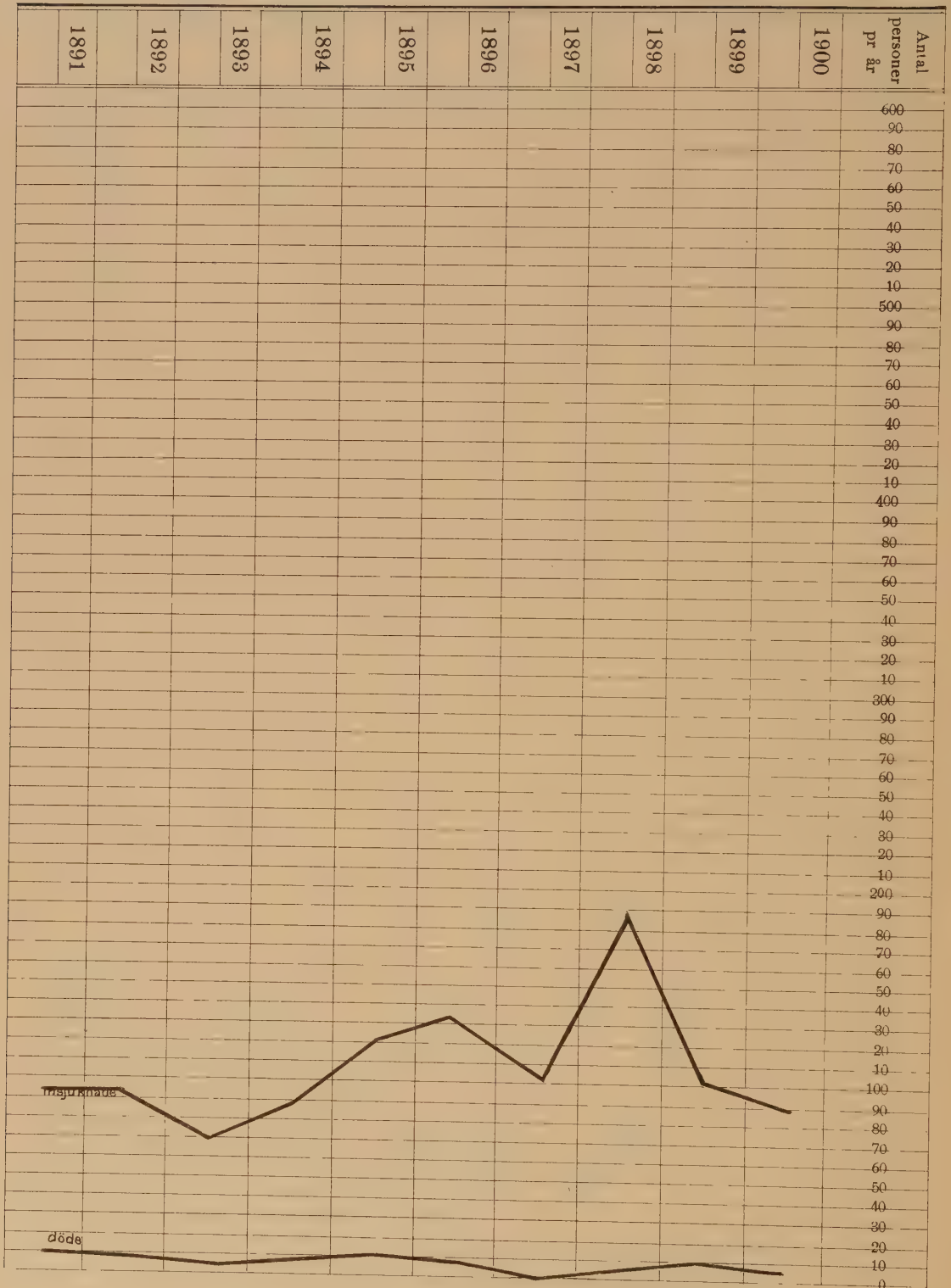
Öfversiktstabell

utvisande i tärmtfus insjuknade och döde i Upsala Län åren 1891—1900.

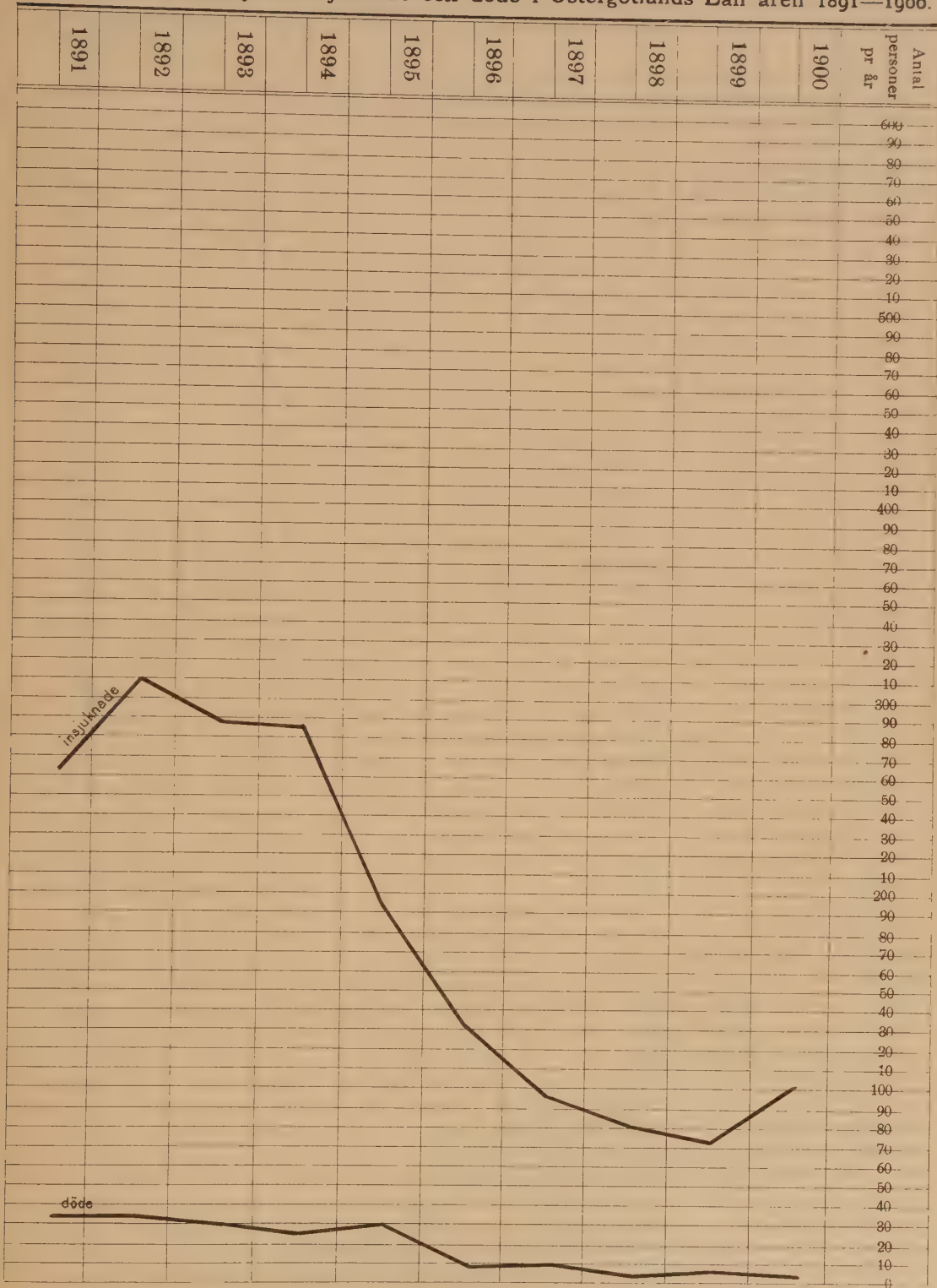
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Södermanlands Län åren 1891—1900.

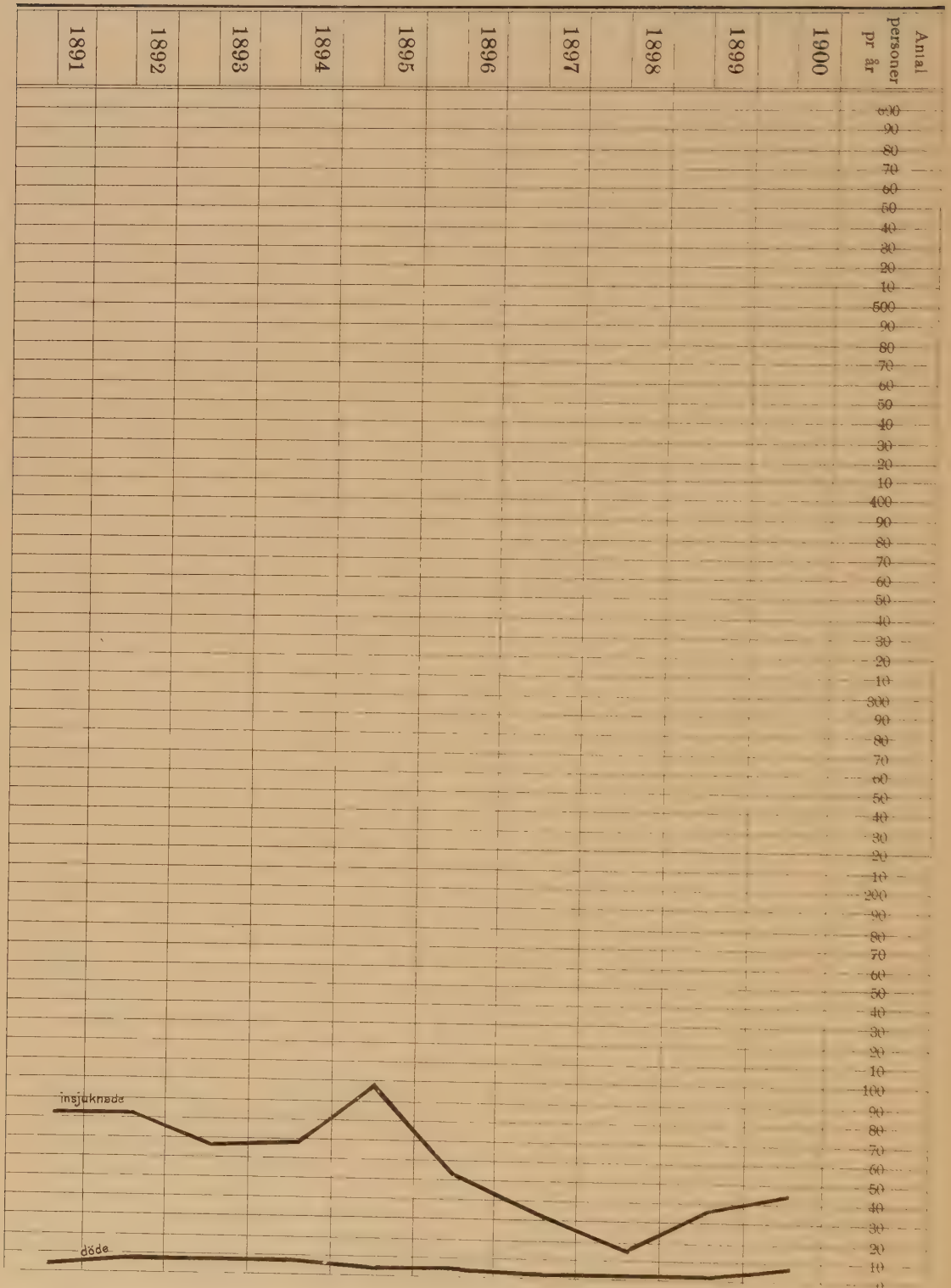
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtufus insjuknade och döde i Östergötlands Län åren 1891—1900.

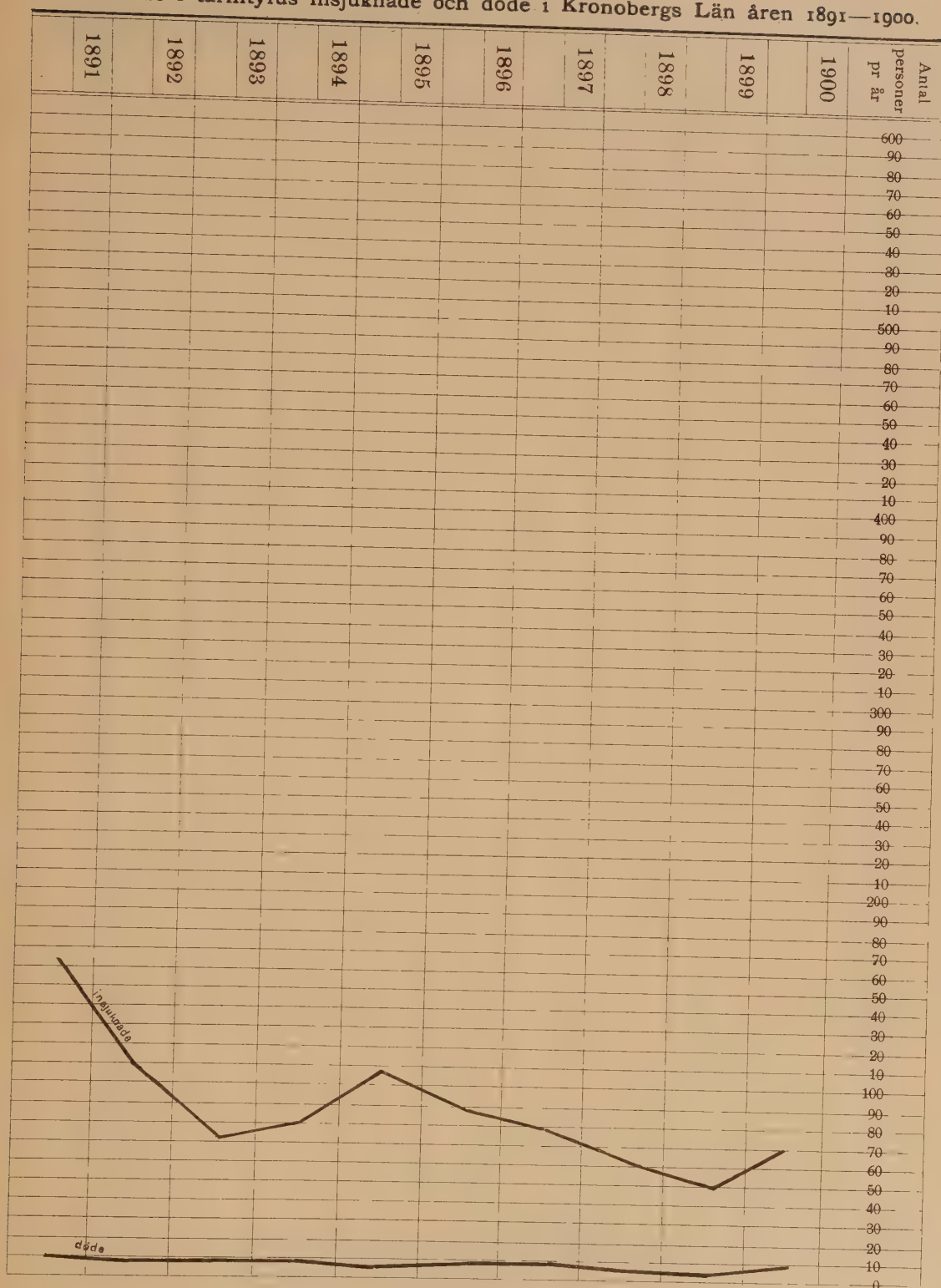
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtufus insjuknade och döde i Jönköpings Län åren 1891—1900.

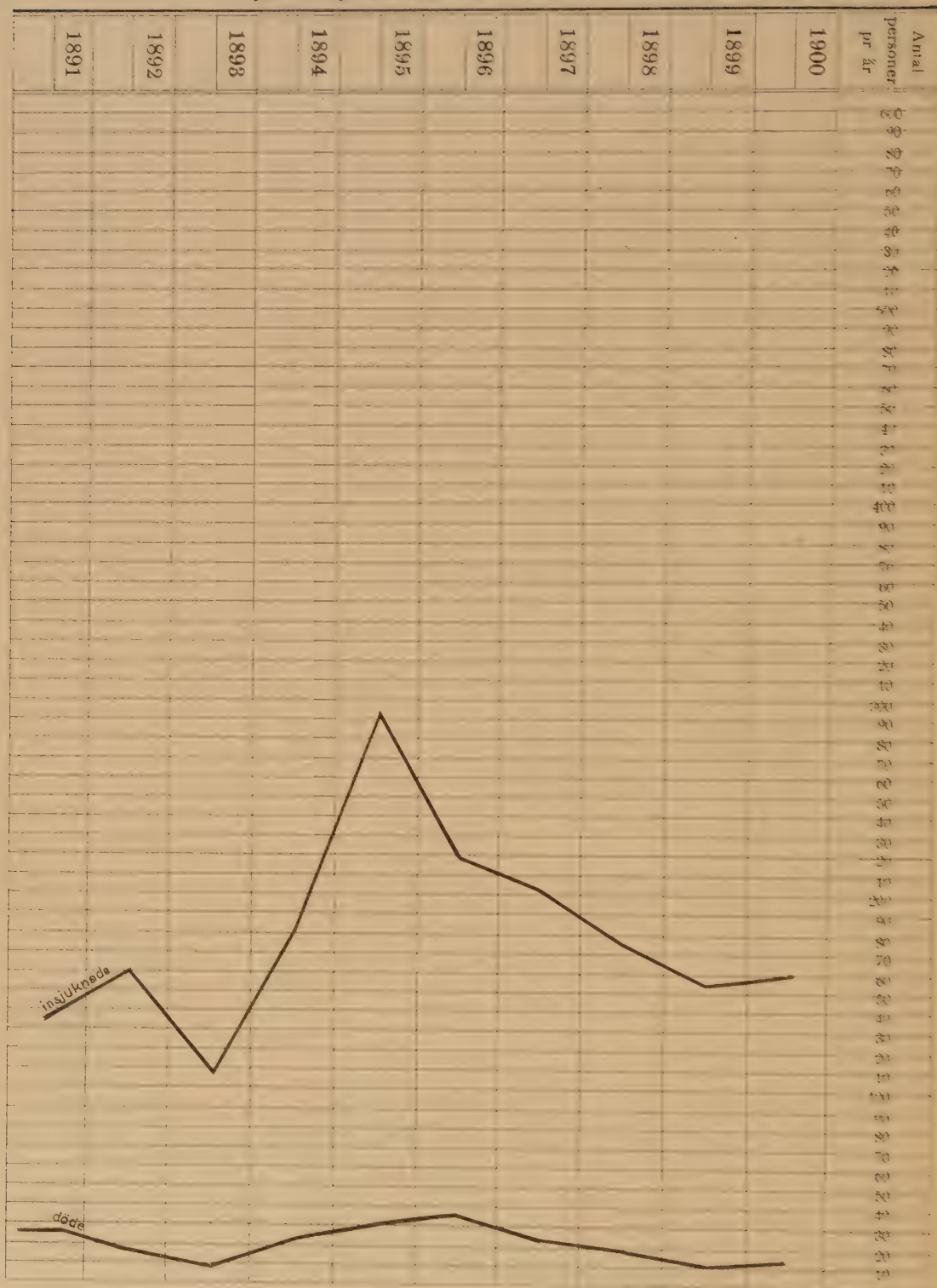
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Kronobergs Län åren 1891—1900.

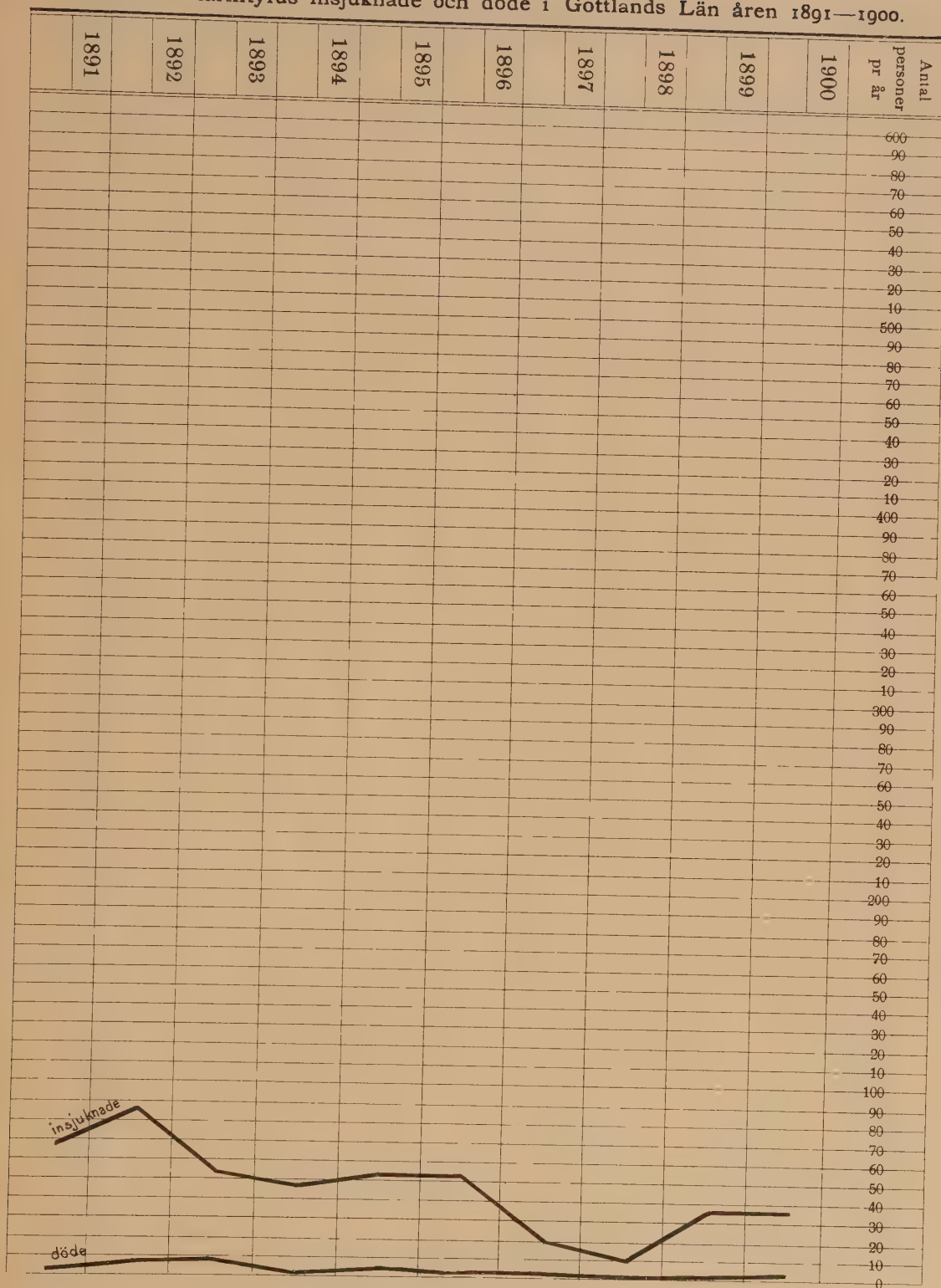
Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Kalmar Län åren 1891—1900.

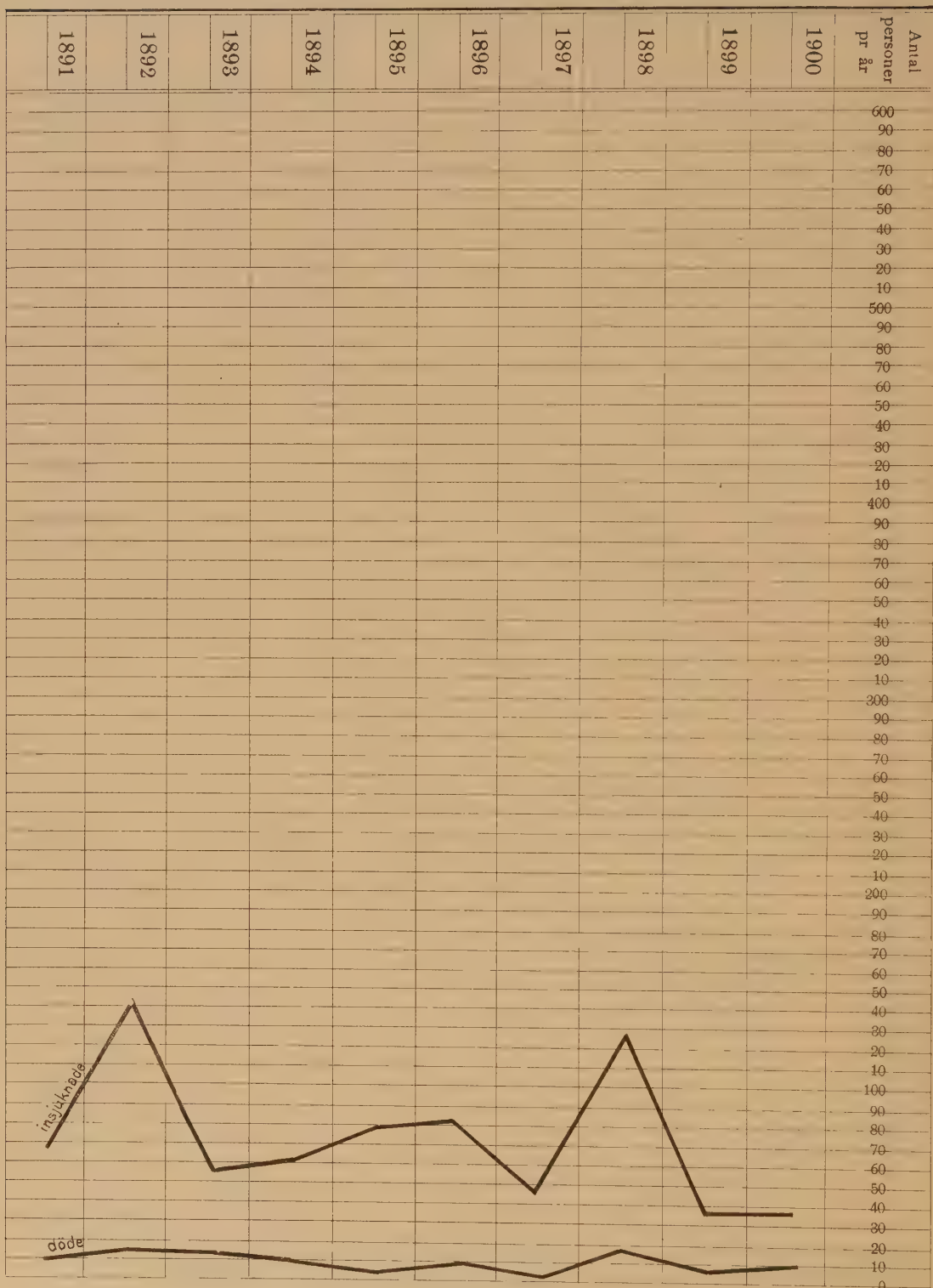
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Gottlands Län åren 1891—1900.

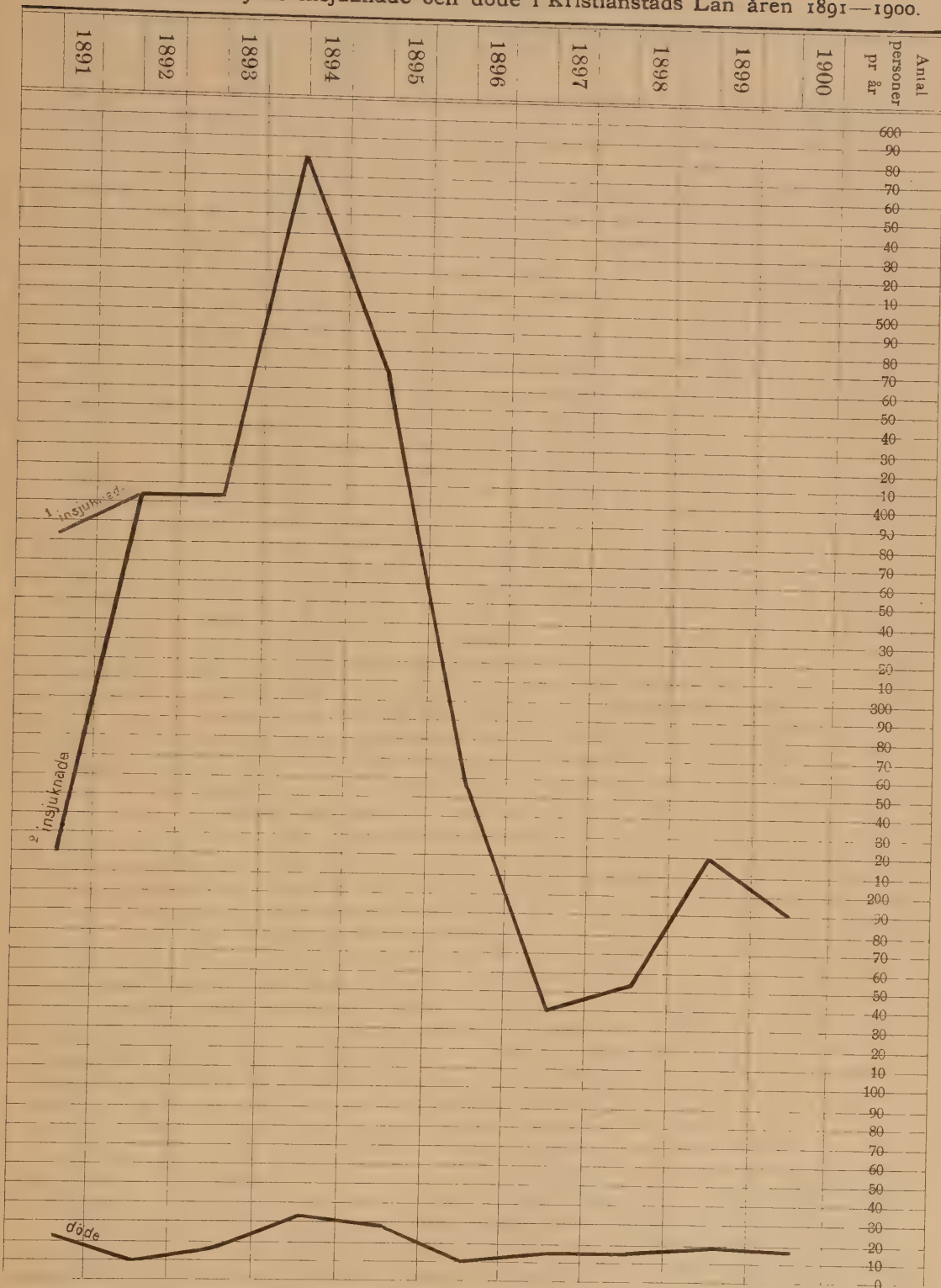
Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Blekinge Län åren 1891—1900.

Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Kristianstads Län åren 1891—1900.

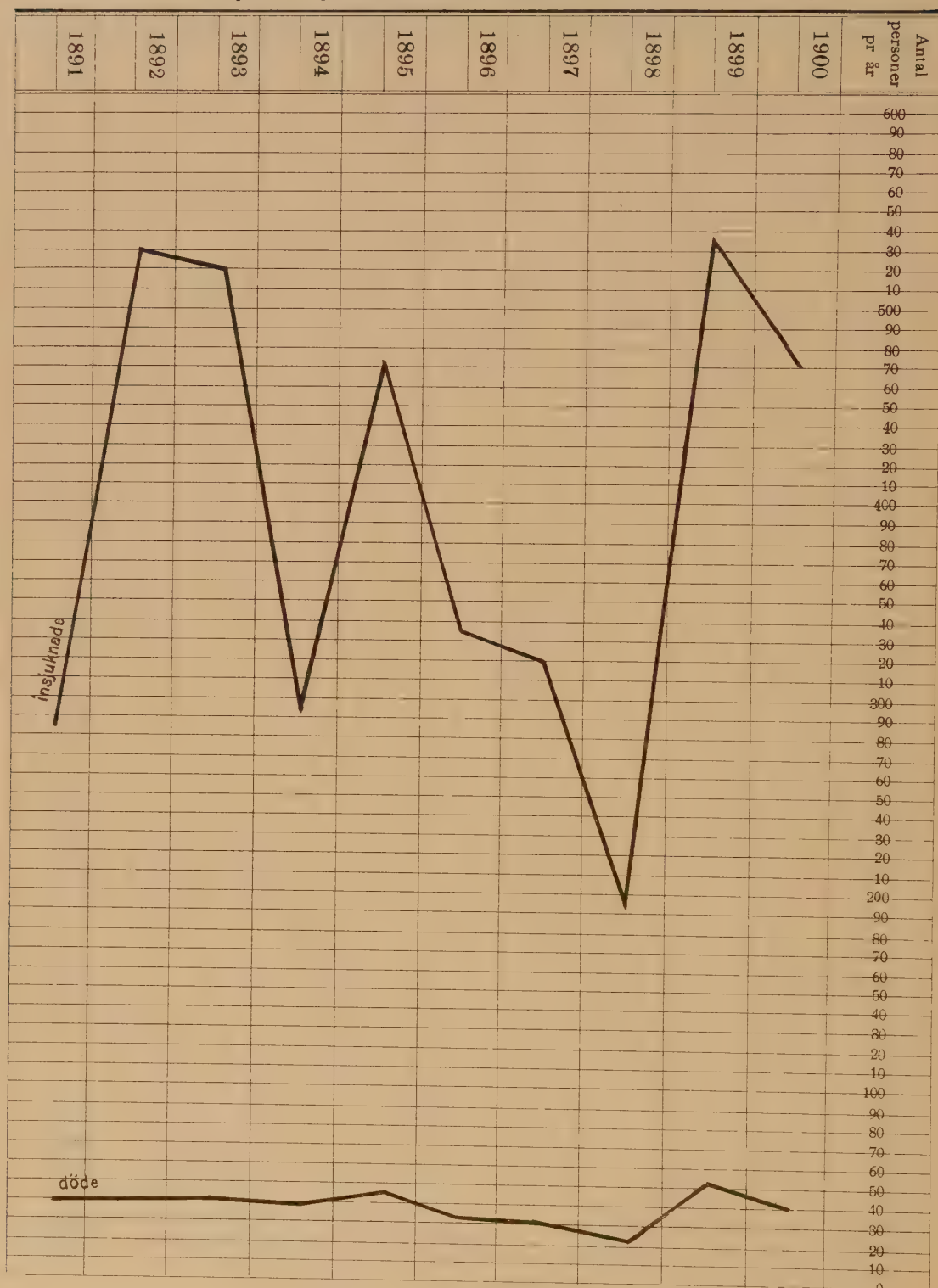

¹ Enligt förste provinsialläkarens halfmånadsrapporter.

² Enligt K. Medicinalstyrelsens årsberättelse för år 1891.

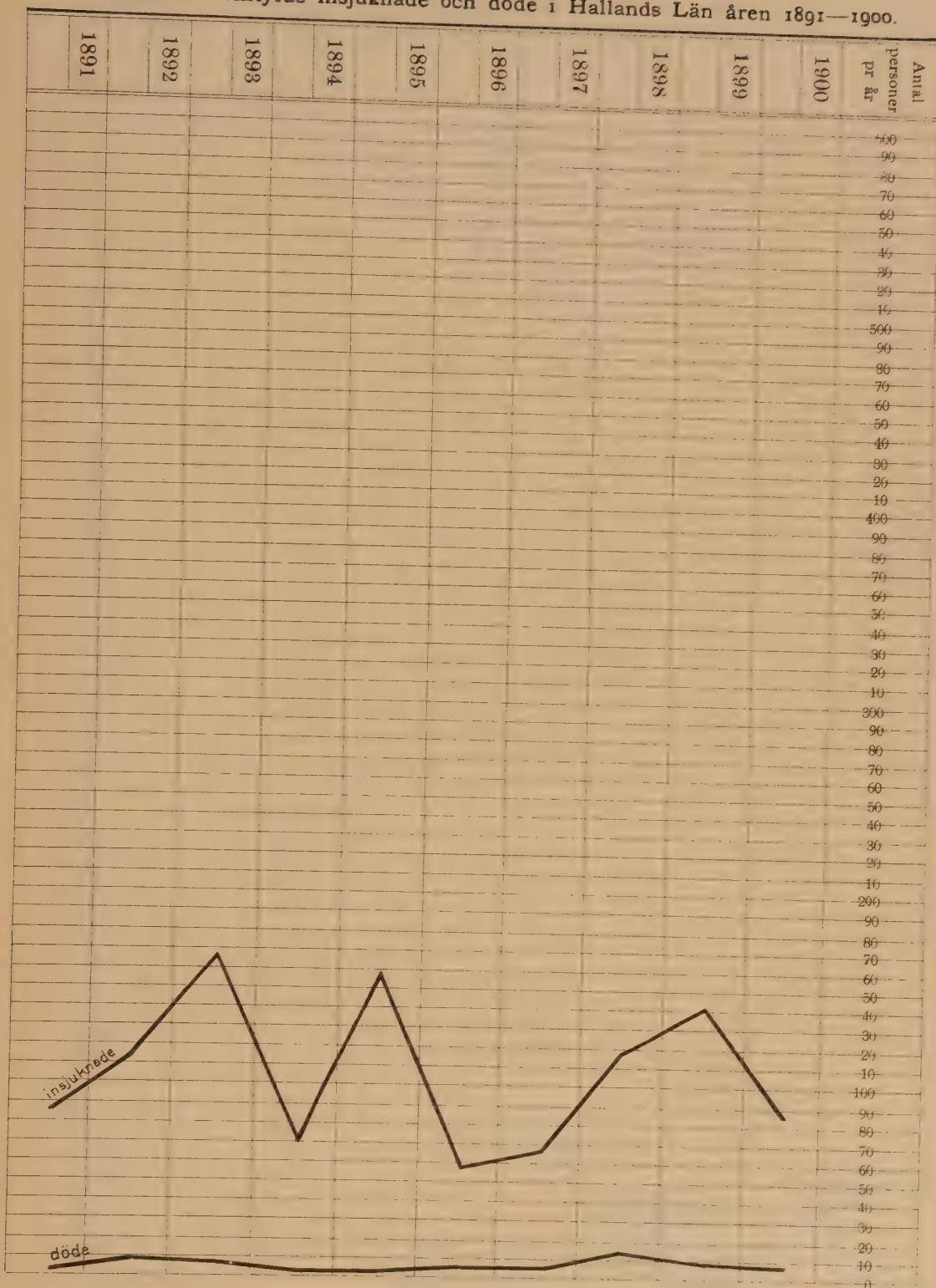
Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Malmöhus Län åren 1891—1900.

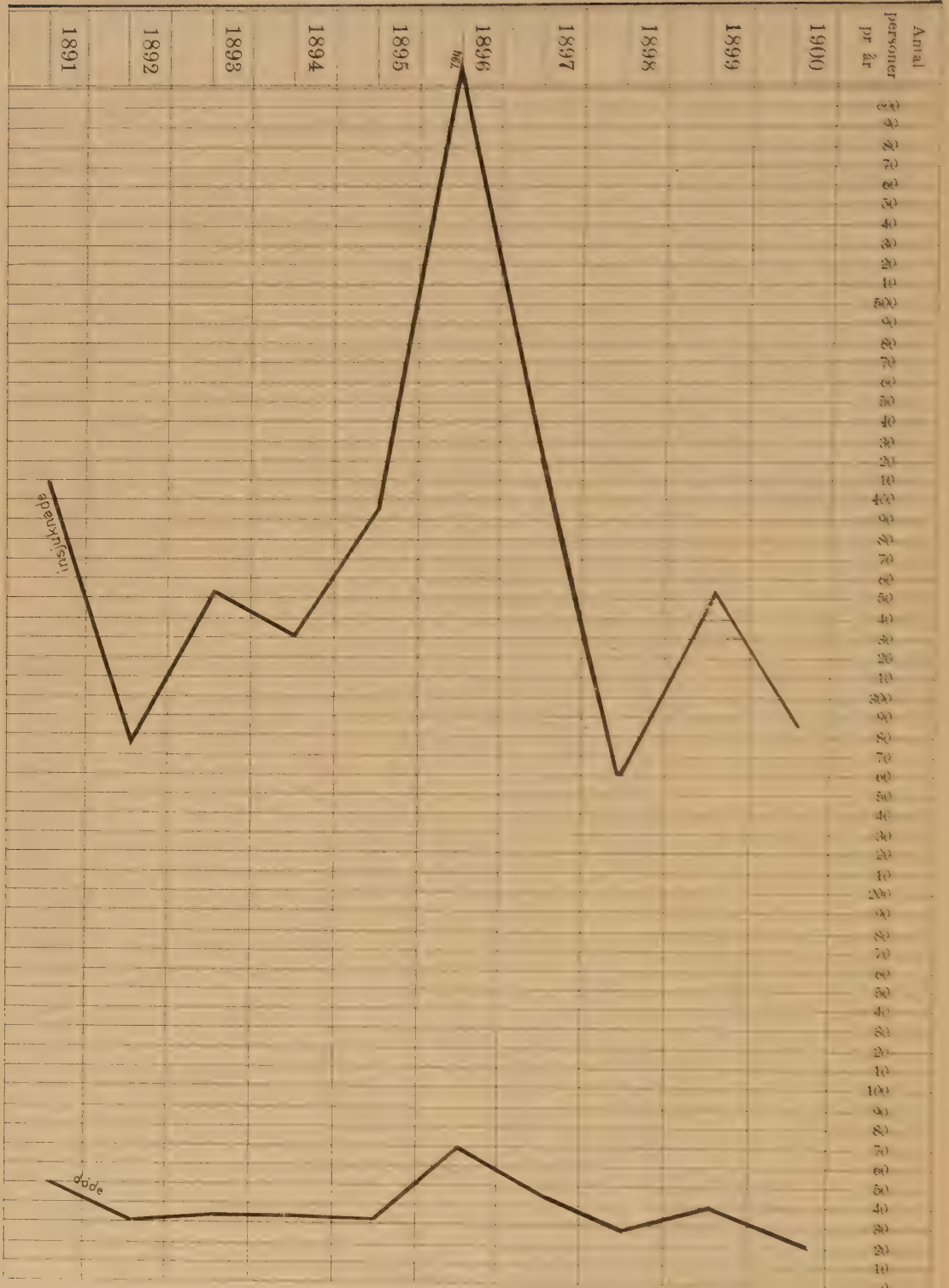
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Hallands Län åren 1891—1900.

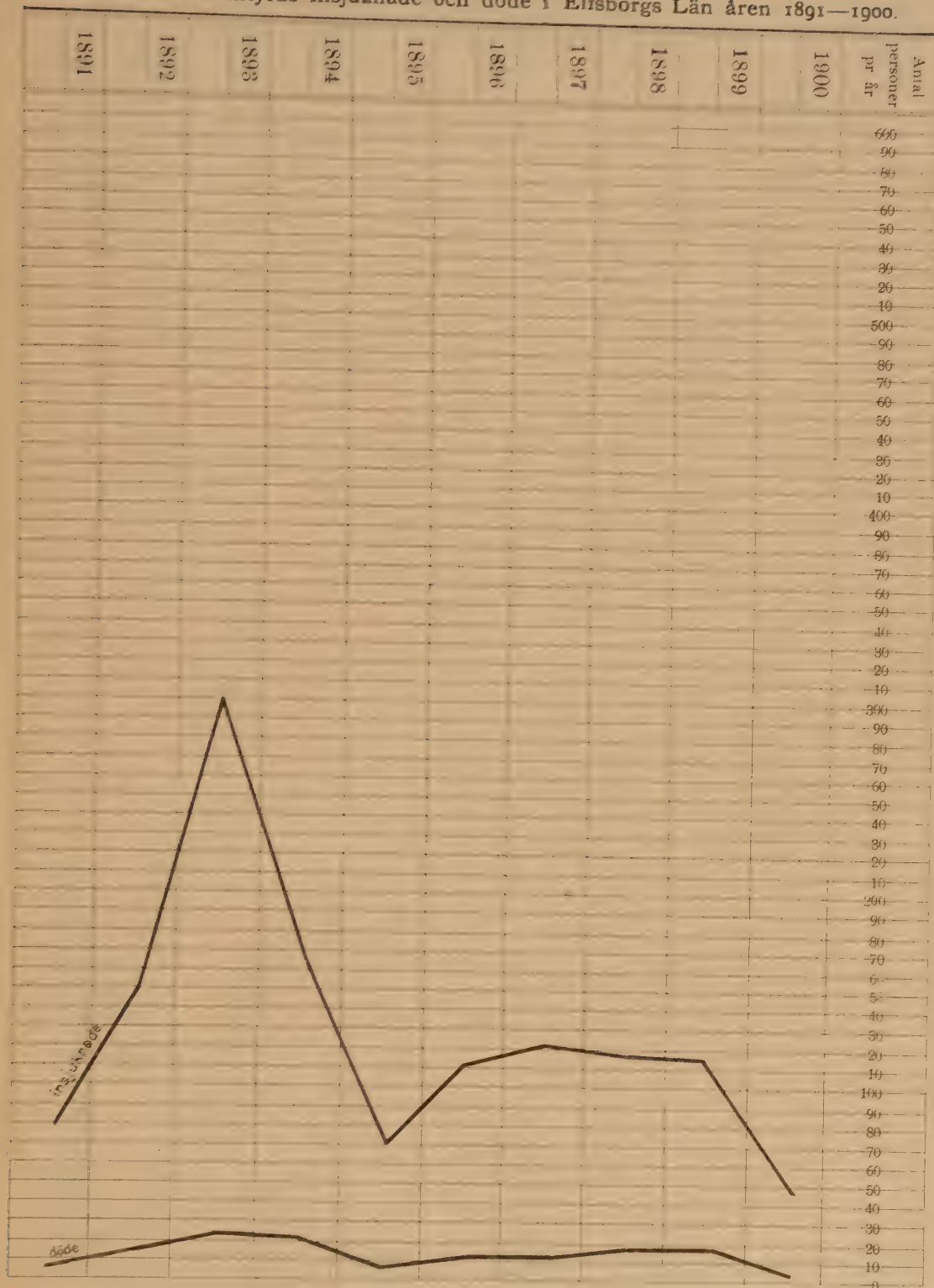
Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Göteborgs Län åren 1891—1900.

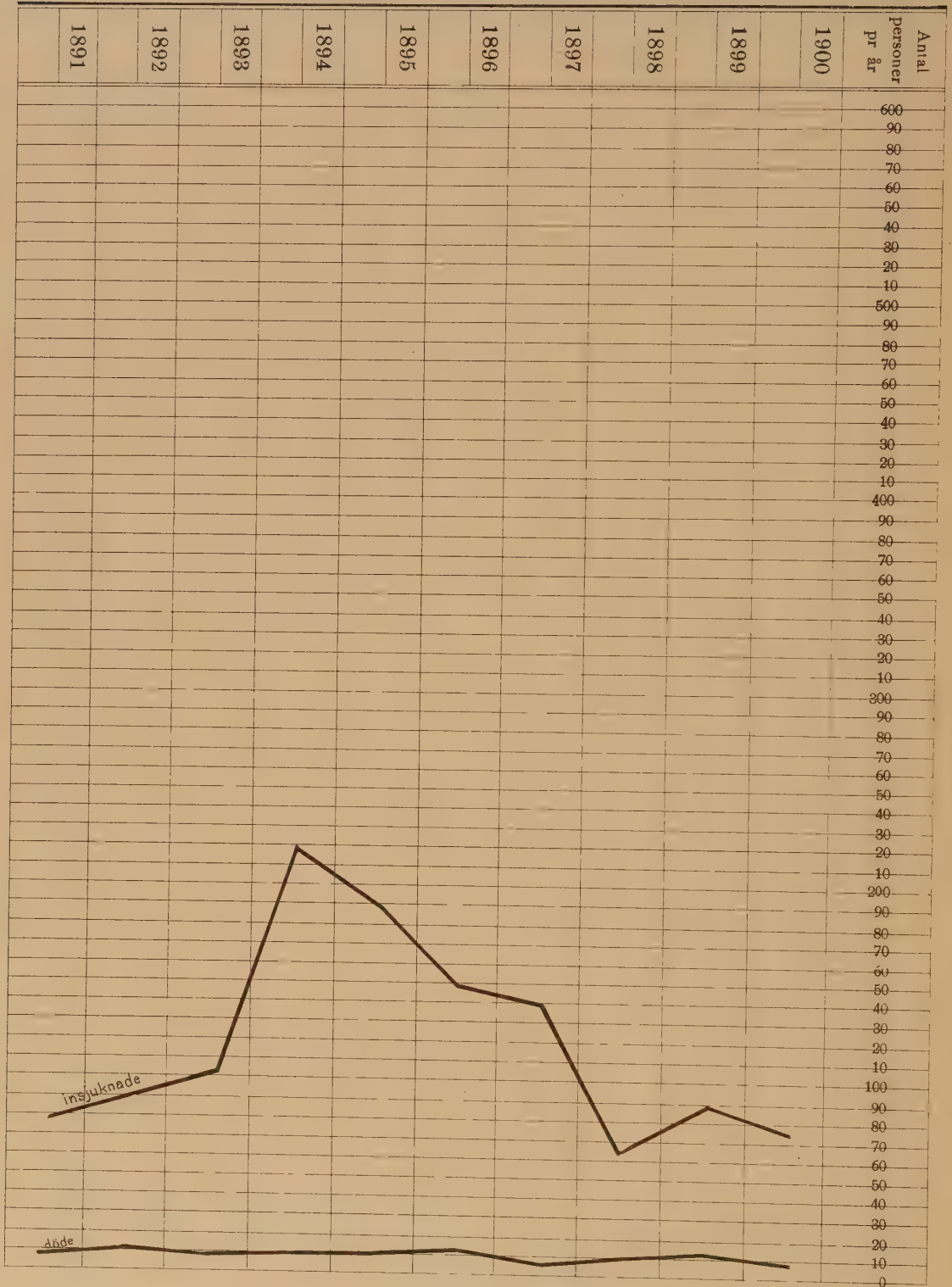
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Elfsborgs Län åren 1891—1900.

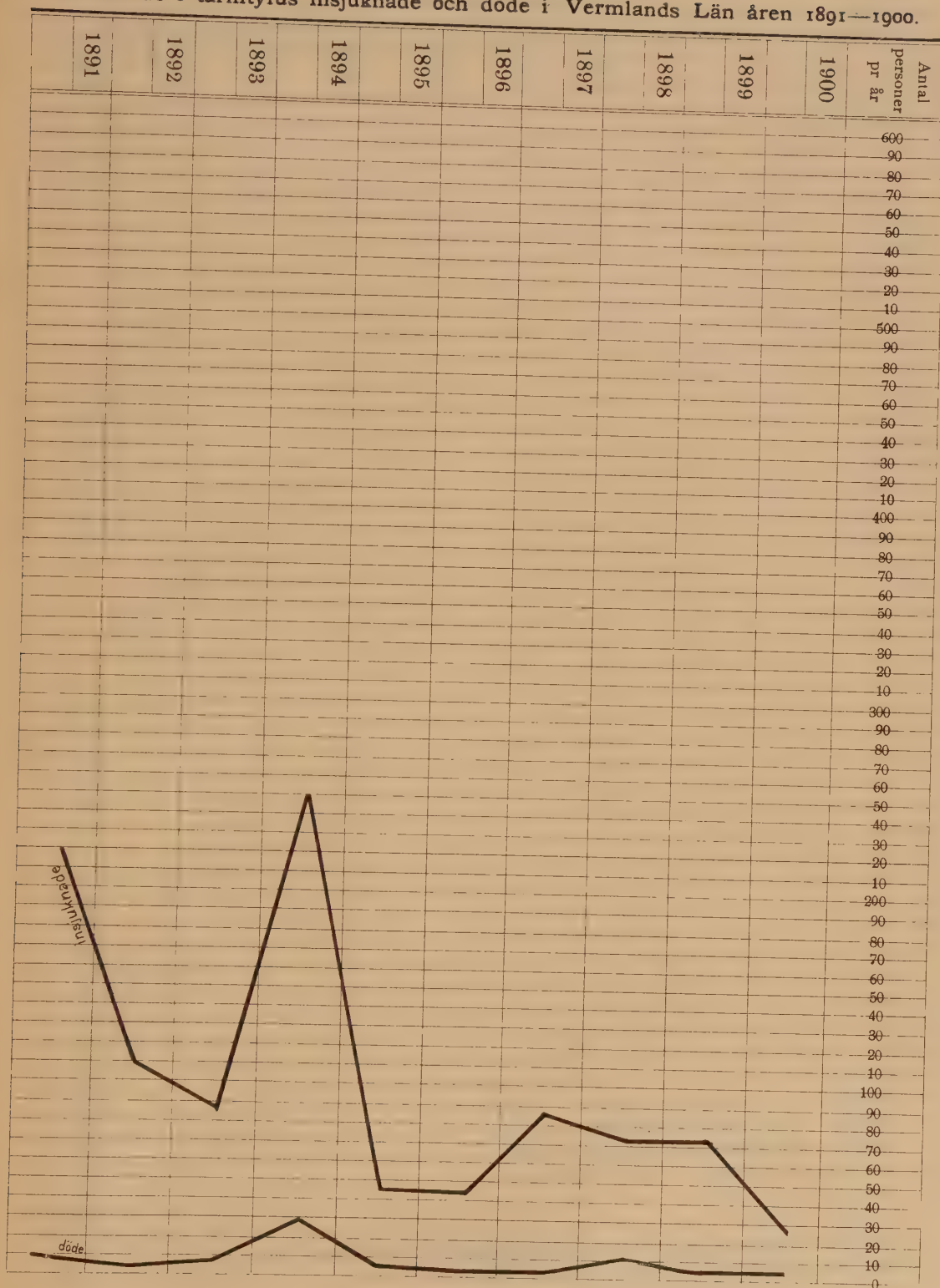
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Skaraborgs Län åren 1891—1900.

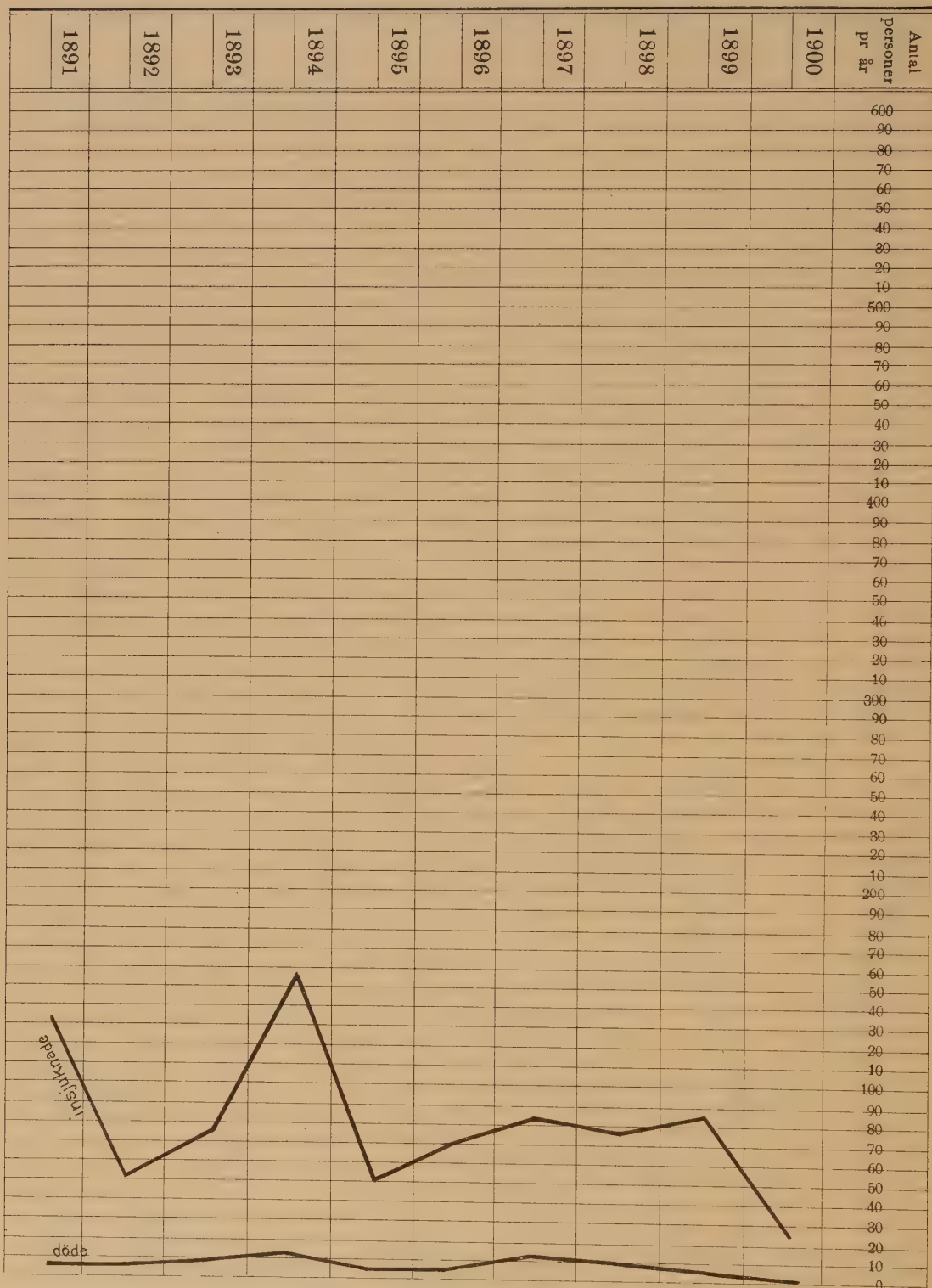
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i Vermlands Län åren 1891—1900.

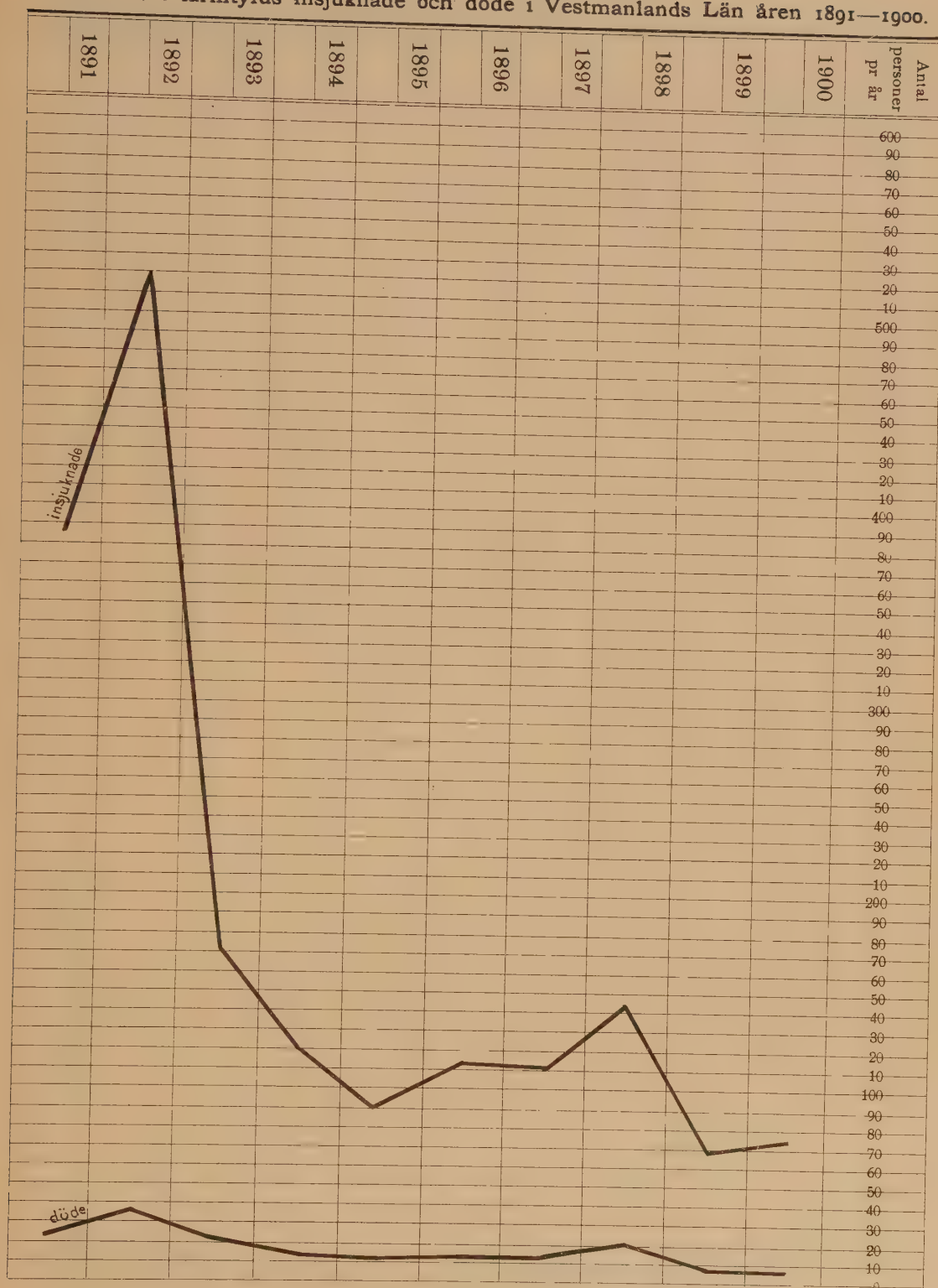
Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Örebro Län åren 1891—1900.

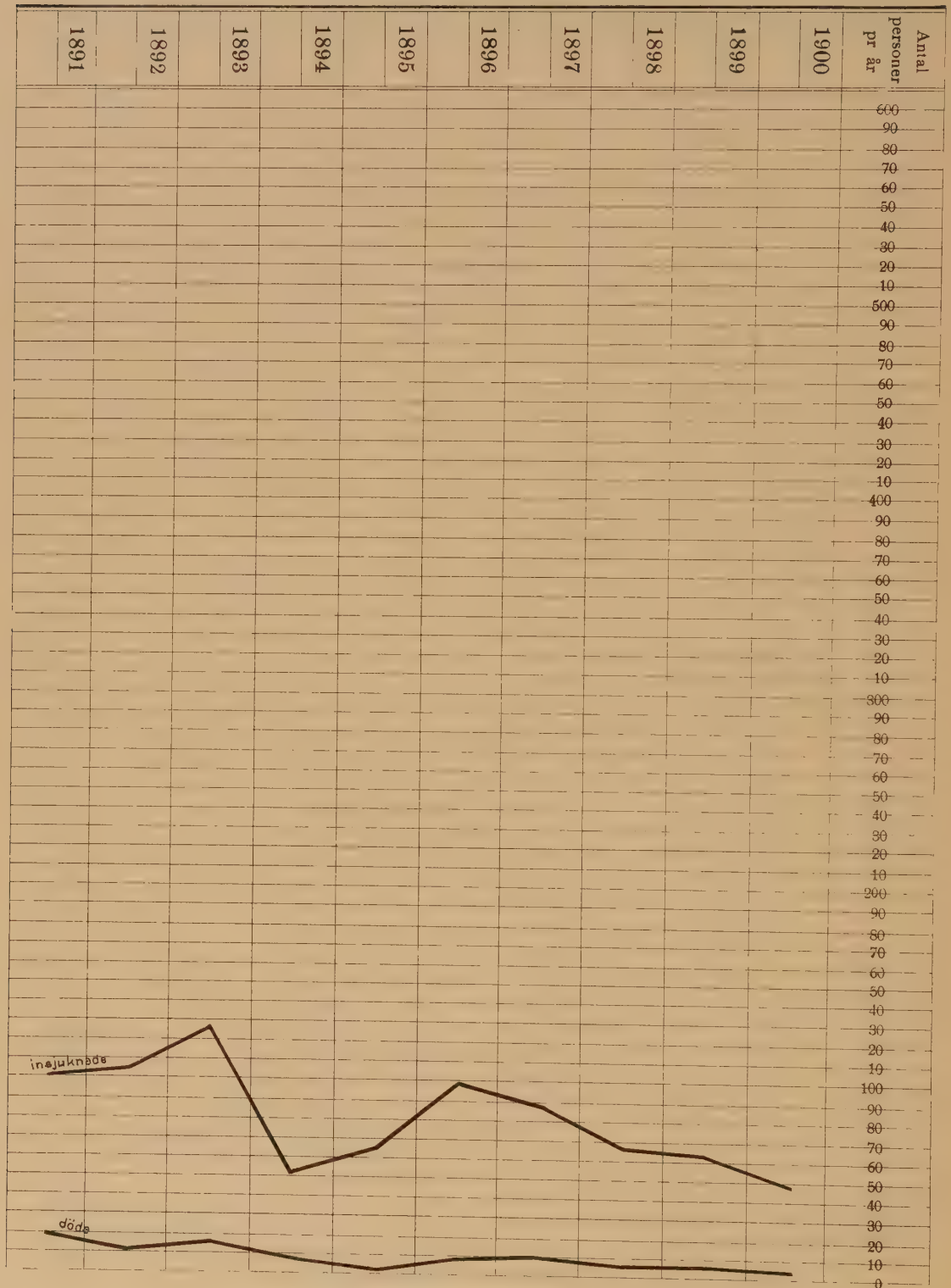
Öfversiktstabell

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Vestmanlands Län åren 1891—1900.

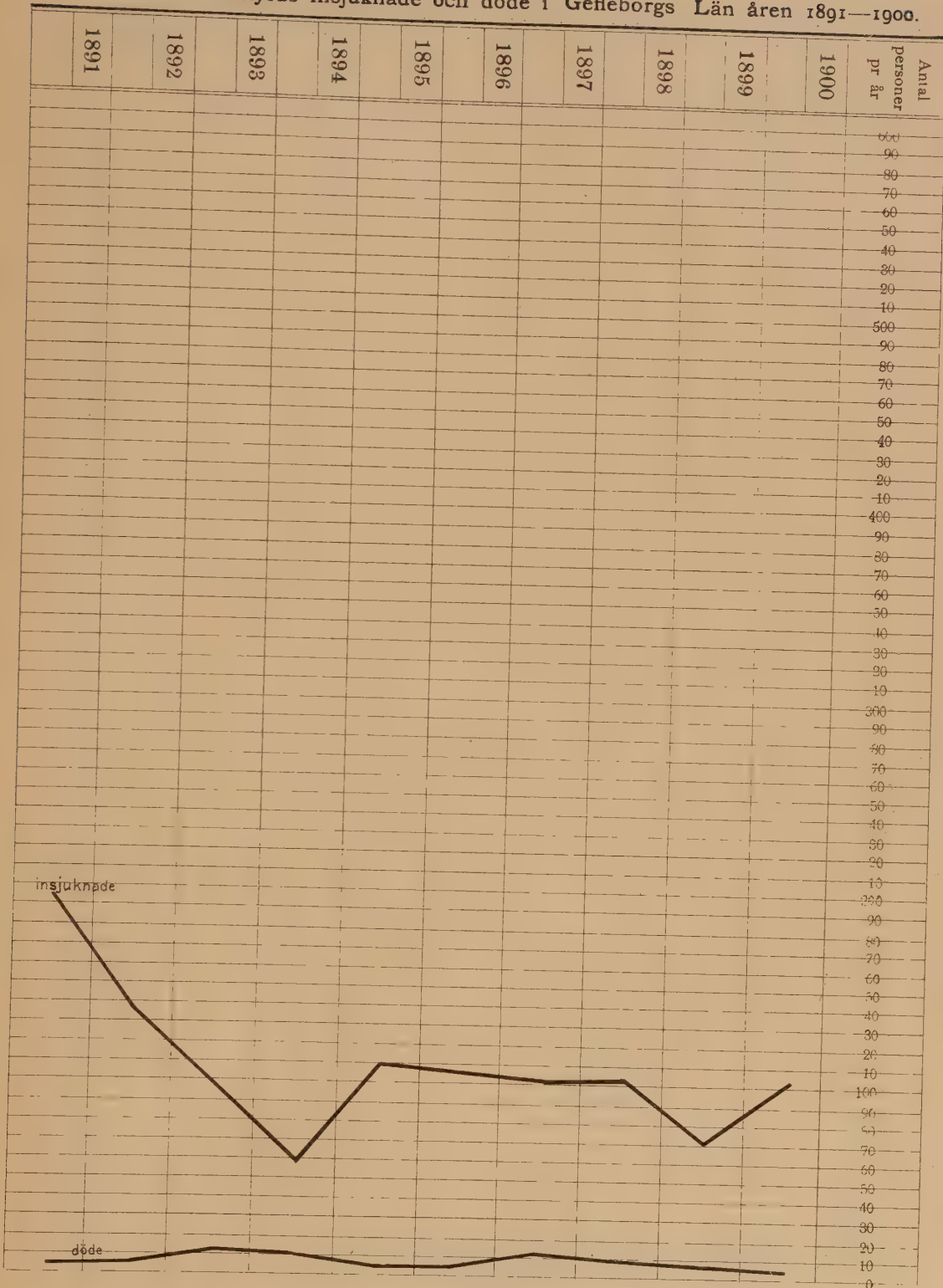
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtufus insjuknade och döde i Kopparbergs Län åren 1891—1900.

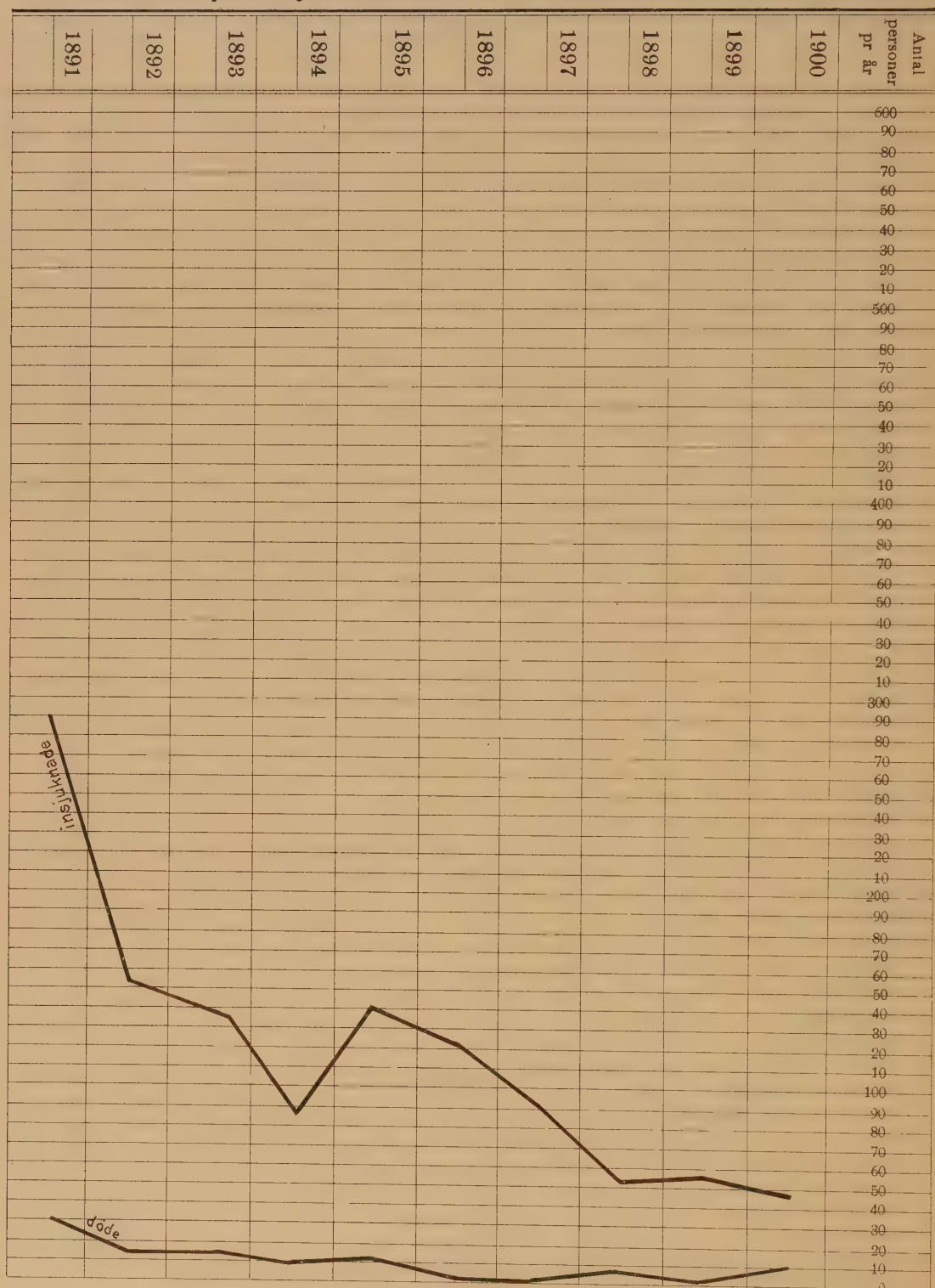
Öfversiktstabell

utvisande i tarmtufus insjuknade och döde i Gefleborgs Län åren 1891—1900.

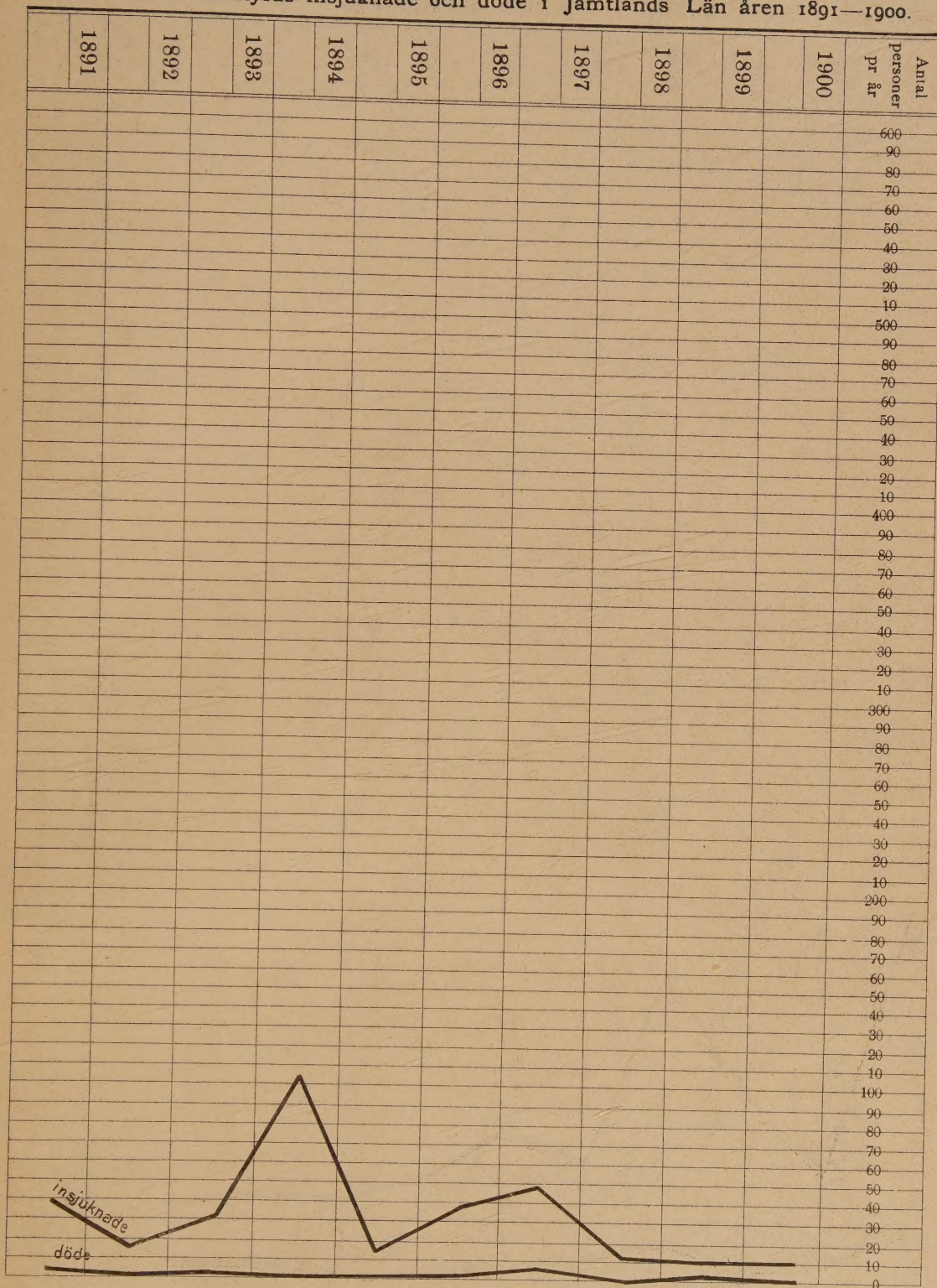
Öfversiktstabel

utvisande i tarmsyfus insjuknade och döde i Vesterporrlands Län åren 1891—1900.

Öfversiktstabell

utvisande i tarmtufus insjuknade och döde i Jämtlands Län åren 1891—1900.

Öfversiktstabell

utvisande i tarmtyfus insjuknade och döde i ^{(Vesterbottens} Län åren 1891—1900.
^{Norrbottens}

